

Identifikace modulu

Znak:

KFDEPZ

Název:

Dějiny peněz

Garant/autor:

Doc. PhDr Tomáš Krejčík, CSc.,

Vymezení cíle:

Milé kolegyně a milí kolegové, cílem této studijní pomůcky je vybavit vás, studentky a studenty distančních forem studia ESF MU v Brně, základními poznatky z oblasti dějin peněz v historickém vývoji. Tyto znalosti jsou důležité pro pochopení řady pojmů z oblasti hospodářských a sociálních dějin, jejichž poznání prohlubuje pochopení současnosti.

Dovednosti a znalosti získané studiem textu:

Po prostudování textu a vypracování POTů budete obeznámeni se základními etapami vývoje dějin peněz. Poznáte hlavní etapy ve vývoji peněz a jejich ekonomické kořeny. Tyto znalosti budete schopni aplikovat v řadě předmětů vašeho studia a umožní vám hlouběji poznat východiska či základy dnešního stavu problematiky.

Časový plán:

.

Časová náročnost:

Celkový studijní čas

Studijní pomůcky:

- a) povinná literatura

SEJBAL, Jiří: *Základy peněžního vývoje*. 1. vyd. Brno, Masarykova univerzita 1997. ISBN 80-210-1734-1

b) doporučená literatura

VOREL, Petr: *Od českého tolaru ke světovému dolaru*. Praha 2003. ISBN: 80-86182-71-1

VOREL, Petr: *Od pražského groše ke koruně české 1300-2000*. Praha 2000. ISBN 80-86182-36-3.

Návod práce se studijními texty

V obsahu DSO zvolíte podle svého uvážení problémovou oblast, které Vás zajímají a které považujete za důležité pro pochopení tematiky. Pak se můžete věnovat dalším kapitolám. Text DSO je možno studovat i postupně, od první kapitoly ke kapitole poslední, je tedy s ním možno pracovat jako s běžnými učebnicemi.

Na příslušných místech je součástí textu i zadání tzv. POTů (práce opravené tutorem). Tyto práce je možno považovat za ekvivalent obvyklých domácích úkolů. Jsou zaměřeny na zvládnutí a procvičení základních znalostí. Tyto práce odevzdáte tutorovi, který je opraví a výsledek Vám sdělí.

Mimo textu DSO a související literaturu uvedenou v seznamu, který je uveden v závěru DSO, lze užít ke studiu i další studijní materiály podle Vašeho vlastního uvážení či potřeby.

Obsah

Kapitola 1: Úvod

Kapitola 2: Předmincovní platidla

2.1. Pojem předmincovní platidla

2. 2. Převládající tendence ve vývoji předmincovních platidel

2. 3. První fáze řeckého mincování

2. 4. Mincovnictví v centrálním Řecku

2. 5. Řecké mincovnictví na Sicílii a v jižní Itálii

2. 6. Mincovnictví makedonské a helénistické

Kapitola 3: Mincovnictví římské a byzantské

3. 1. Měna Římské republiky

3. 2. Měnové soustavy Římského císařství

3. 3. Byzantská měna

Kapitola 4: Základy středověkého mincovnictví

4. 1. Periodizace středověkého mincovnictví

4. 2. Předpoklady denárové měny

4. 3. Počátky denárové měny

4. 4. Rozšíření denárové měny

4. 5. Období feudálního denáru (teritorializace mince)

4. 6. Grošová měna

Kapitola 5: Zlaté středověké mince

5. 1. Předpoklady a rozvoj zlaté měny

Kapitola 6: Počátky tolarové ražby

6. 1. Předpoklady zavedení tolarové měny

6. 2. Tyrolské pokusy o novou minci

6. 3. Saský podíl na zavedení tolarů

6. 4. Zavádění nových mincí v Evropě

Kapitola 7: Předpoklady rozvoje měny v 18. století

7. 1. Ekonomické potřeby absolutistických monarchií

7. 2. Vznik papírových platidel

Kapitola 8: Rozšíření tolarové měny

8. 1. Proměny měny

8. 2. Vývoj v severní Americe

8. 3. Rozšíření tolarových ražeb v 19. a 20. století

8. 4. Pronikání zlatého standardu

Kapitola 9: Mincovnictví českého středověku.

9. 1. Období Velké Moravy

9. 2. Počátky českého mincovnictví

9. 3. Mincovnictví ekonomického rozmachu 13. století

9. 4. Grošová měna

9. 5. Soukromé mincovnictví českého středověku

Kapitola 10: Mincovnictví raného novověku v českých zemích

10.1. Počátky ražby mincí v Jáchymově

10. 2. Vliv rakouského zlatého

10. 3. Stavovské mincovnictví

10. 4. Obnova vládního mincovnictví

10. 5. Soukromé mincovnictví v českých zemích v novověku

Kapitola 11: Měnové poměry v habsburské monarchii 1750-1918

11. 1. Konvenční měna

11. 2. Zavedení papírových peněz

11. 3. Zavedení drobné měděné mince

11. 4. Rušení soukromých mincovních privilegií

11. 5. Měnový vývoj 1780-1815

11. 6. Nouzová platidla

11. 7. Spolková měna a zlatý rakouského čísla

11. 8. Korunová měna a zavedené zlatého standardu

Kapitola 12: Vývoj československé a české měny

12. 1. Období 1918-1919: Vznik československé měny- měnová odluka

12. 2. Období 1919-1926: Upevňování československé měny

12. 3. Období 1926-1938: Stabilizace československé měny-měna kryta zlatem

12. 4. Období 1938-1939: Destabilizace československé měny

12. 5. Období: 1939-1945: Rozpad československé měny- protektorátní měna

12. 6. Období 1940-1945: Příprava obnovené československé měny

12. 7. Období 1945-1948: Obnova československé měny

12. 8. Období 1948-1953: Cesta k měnové reformě

12. 9. Období 1953-1989: Měna v období socialismu

**12. 10. Období 1989-1992: Měna v období posílení směnitelnosti
koruny**

12..11. Období 1993 - : Vznik české měny

Základní a užitá literatura

Seznam obrazových příloh

Obr. 1. *Solidus* Athalaricha I. (526-534), napodobenina solidu Justina I. (526-527), mincovna Ravenna, 4,53 g.

Obr. 2. *Augustalis* císaře Friedricha II. (1197-1250), po r. 1231, 5,24 g.

Obr. 4. *Goldgulden* císaře Friedricha III.(1440-1439), před 1451, minc. Dortmund, 3,42 g.

Obr. 3. *Royal d'or* , zlatá mince francouzského krále Karla IV. (1322-1328), asi 1326, 4,13 g.

Obr. 5. *Guldiner* tyrolského hraběte Zikmunda (1446-1496), 1486, mincovna Hall v Tyrolsku, 31,82 g.

Obr. 6. *Tolar* saského kurfiřta Friedricha III., Jana a Jiřího (1507-1525), nedat., mincovna Annaberg, 29,10 g.

Obr. 7. *Tolar* bratří Buriana, Heinricha, Hieronyma a Lorenze hrabat Šliků (1526-1532), 1526, mincovna Jáchymov, 29,02 g.

Obr. 8. *Dukát* Heinricha III. a Karla II. vévodů minsterberských (1562-1587), 1565 mincovna Reichenstein (dnes Rychleby), 3,54 g.

Obr. 9. *Dukát* Albrechta z Valdštejna (1625-1634), 1631, mincovna Jičín, 3,43 g.

Obr. 10. *Tolar* Františka Josefa z Lichtenštejna (1772-1781), 1778, 29,71 g.

Obr. 11. *20 real* španělského krále Ferdinanda VII. (1808-1833), 1822, mincovna Madrid, 26,90 g. Rubní strana s motivem tzv. Heraklových sloupů, předobrazem pro značku dolaru.

Obr. 12. *Dukát* římského a českého krále Václava IV. (1378-1419), mincovna Praha, 3,49 g.

Obr. 13. *Spolkový 2 tolar* Františka Josefa I. (1848-1916), 1857, mincovna Vídeň. Pamětní mince na dokončení Jižní dráhy, rubní strana.

Obr. 14. Československo, *10 dukát 1936*, mincovna Kremnica, 34,41 g.

Obrázky mincí jsou zvětšeny.

Kapitola 1: Úvod

Vývoj směnných prostředků je důležitou součástí hospodářských dějin lidstva. Rámcově jej můžeme rozdělit do tří etap:

Předmincovní - premonetární

Mincovní – monetární

Pomincovní - postmonetární

Toto základní rozdělení nemůže ovšem postihnout detailní etapy vývoje, kterému je věnován další text. V něm je věnována pozornost především směnným prostředkům. Řada otázek měnového vývoje, vývoje peněžních institucí je zde probrána jen okrajově, protože ty jsou sledovány v jiném předmětu.

V úvodu musíme zdůraznit, že vznik a rozšíření mincí z drahých kovů, byl jedním z „vynálezů“, které ovlivnily ekonomické dějiny lidstva, ale i myšlení lidí vůbec.

Vývojem směnných prostředků se zabývá numismatika. Tradičně ji řadíme mezi tzv. pomocné vědy historické (dalšími jsou např. diplomatiku, paleografii, heraldiku, sfragistiku, chronologii, historická metrologie, kodikologie atd.), které tvoří základní výzbroj historika, pomáhají mu totiž analyzovat písemné i hmotné prameny a zjistit jejich význam. Někteří autoři považují numismatiku a dějiny peněz za disciplínu, která stojí na pomezí mezi historickými a ekonomickými vědami.

V předloženém textu mnohé z tradičního pojetí numismatiky pomíjíme z ohledem na to, komu je text určen. Snažíme se vývoj směnných prostředků vylíčit jen ve zkrácené podobě jako součást ekonomických dějin. A stále platí, že kdo nezná minulost nerozumí ani současnost.

Předkládanou oporu je nutno chápat jako úvodní, nejnútnejší sumu vědomostí. Má umožnit studentovi proniknout k základním otázkám tématiky, ale není možno v jeho rozsahu vylíčit vývoj v celé šíři.

To znamená, že studenti nutně budou muset vyhledat další informace. Dnes je studentů hledají často na internetu. Ten je nevyčerpatelným zdrojem různých informací z numismatiky, informací mnohdy neověřených, nevhodně zkrácených a kusých. Doporučit lze vyhledávání

jednotlivých mincí, papírových platidel na internetu, což jistě pomůže studentovi vytvořit si prvotní představu, jak tyto prostředky vypadaly.

Pro úspěšné splnění podmínek předmětu je nutné studium literatury. I ta je pro numismatiku nesmírně bohatá, má staletou tradici a sleduje často dílčí a detailní problémy.

Pro počáteční studium můžeme doporučit tyto knihy.

SEJBAL, Jiří: , Jiří: *Základy peněžního vývoje*. Brno, Masarykova univerzita 1998

Rozsáhlý a velmi podrobný přehled směnných prostředků v nejširším slova smyslu, osvětlení jejich funkce a význam. Tuto práci jsme využili při sestavování opory v maximální šíři.

Obě práce Petra Vorla

VOREL, Petr: *Od českého tolaru ke světovému dolaru*. Praha 2003.

VOREL, Petr: *Od pražského groše ke koruně české 1300-2000*. Praha 2000

vynikají historicko-hospodářským vysvětlením. Velmi názorně ukazují, jak peněžní prostředky fungovaly v praxi, jaké byly záměry jejich zavedení a jaká byla ekonomická skutečnost.

Pro první informaci je nutno často sáhnout k numismatickým slovníkům:

PETRÁŇ, Zdeněk- RADOMĚRSKÝ, Pavel: *Encyklopedie české numismatiky*. Praha 1996.

PETRÁŇ, Zdeněk- RADOMĚRSKÝ, Pavel: *Ilustrovaná encyklopedie české, moravské a slezské numismatiky*. Praha 2001

je nejdostupnějším slovníkem u nás a díky bohaté obrazové příloze umožňuje skutečně názorný vhled. Encyklopedická hesla ovšem nemohou nahradit poznatky, které problematiku osvětlují v patřičných souvislostech

Zájemci mohou sáhnout po specializovaných časopisech Numismatické listy, Folia numismatica a Numismatický sborník, ve kterých ovšem převládá historický pohled na celou problematiku.

Problémem při studiu dějin peněz může být úroveň znalostí obecně historických. Předmět je koncipován tak, aby vyžadoval jen základní znalosti na úrovni středoškolských znalostí

historie, ale i to činí studentům někdy potíže, pro odstranění tohoto problému stačí nahlédnutí do dostupných historických slovníků s dílčími informacemi se počítá i v rámci tutoriálů.

Studenti Masarykovy univerzity mohou využít jako další informační zdroj pracovníky a sbírky numismatického oddělení Moravského zemského muzea v Brně, které patří k předním pracovištím v oboru. Numismatickou expozici “Dějiny peněz na Moravě“ je možno navštívit kdykoliv v návštěvních hodinách, pracovní oddělení jen po předchozí dohodě, viz webové stránky Moravského zemského muzea.

Studenti tedy mohou využít široké škály zdrojů pro poznání vývoje peněz, *o které jde přece vždy v první řadě.*

Kapitola 2: Předmincovní platidla

Cíl kapitoly

Kapitola přináší studentům distanční formy studia základní seznámení s počátky užívání směnných prostředků a jejich význam pro další vývoj. Má za cíl rovněž podat úvodní informaci o vývoji předmincovních platidel v našich zemích a ve vybraných oblastech světa.

Časová zátěž

3 hodiny

Úvod

Kapitola je věnována vylíčení základních typů předmincovních platidel, jejich funkci, společenským vazbám a geografickému a časovému rozšíření.

Tuto kapitolu nastudujte v prvním týdnu, ale doporučuje se k ní vracet.

2.1. Pojem předmincovní platidla

Předmincovní platidla jsou předměty, které se ve směně prosadily jako směnný prostředek a měřítko ceny vůči jiným předmětu obchodu (směny).

Tímto platidlem se mohlo stát v minulosti takřka vše: pazourek, jantar, kožešiny, plátno, bavlna, vlna, sušené ryby, rýže, kakao, čaj, sůl, tabák, koření, dobytek, otroci, kov.

V češtině je patrná souvislost mezi slovy plátno a platit. Okolo roku 965 máme v arabském cestopise dochovánu zprávu, že obyvatelstvo Prahy zhotovuje lehké šátečky, které k ničemu neslouží, ale dají se směnit za cokoli a uvádí i kurs, 1 denár měl hodnotu 10 šátečků. Plátnem platili v Slované na Rujáně ještě v 12.století (Helmondova kronika : *Neužívá se u Ránů ražených peněz, aniž jest při kupování v obyčeji mince, nýbrž cokoli bys chtěl na trhu dostati, koupíš za plátno. Zlato a stříbro, které snad získali loupežemi a zajímání lidí nebo jakýmkoli jiným způsobem, buď obracejí na ozdobu svých žen nebo ukládají do pokladnice boha svého* (překlad Karel Vrátný). Plátnem se platilo v minulosti i na Borneu nebo ve Skandinávii.

Podobné jazykové souvislosti najdeme i jinde. Oblíbeným platidlem byl skot, dobytek. To dokazuje v latině slovo pecunia- peníze odvozené od pecus- dobytek. Podobně v řečtině slovo bous znamená jak skot tak i stříbrnou minci, v sanskrtu rupa-dobytěk a rupie-mince.

Některá předmincovní platidla dosáhla velkého časového i územního rozšíření, jsou to např. mušličky kauri (Cyprea moneta). Užívané v indické Oceánii a přilehlých oblastech Afriky a Asie, jejichž užívání máme doloženo od (evropského) středověku až do 19. století.

Jeich používání převzaly jim podobné porcelánové a skleněné perličky, které do Afriky a Asie exportovaly i české sklárny v 19. a 20. století. To ukazuje, že předmincovním platidlem se mohly stát i předměty, které neměly vnitřní ani užitkovou hodnotu, daly se používat jen jako ozdoby.

Předmincovní platidla jsou v některých představách spojeny s pravěkem a středověkem, ale i dnes jsou oblasti, kde mají stále své místo ve směně.

Příklady naturálních platidel v 20. století:

Rafinerie cukru v Uherském Hradišti (RCUH) dodávala balíčky v pestrých obalech do Afriky v letech 1930-35, kam se dostávaly obchodem prostřednictvím Francie. I dnes najdeme v obchodech čajem lisované cihly čaje z Číny, původně platidlo.

Je také jasné, že většina předmincovních platidel bylo možno užít jako předmětu pro jeho užitnou hodnotu, solit solí a sladit cukrem.

Vývoj na našem území:

Z našeho pravěku máme doloženo velké množství předmincovních platidel, především kovových předmětů. Jejich užívání bylo výhodné: poměrně málo podléhaly povětrnostním vlivům, daly se užít jako platidlo i využít k výrobě užitného předmětu. Platí to například o sekerovitých hřivnách doložených na Velké Moravě. Sekera byla pro tehdejší společnost zbraň, hodnostní odznak (zlatá sekerka u Sokolčí u Poděbrad), ale i obětní nástroj. Snad proto se sekerovitý tvar proměnil i v platidlo.

2. 2. Převládající tendence ve vývoji předmincovních platidel

Další vývoj vedl k oblibě zlata a stříbra: drahé kovy byly trvanlivé, tvárné, snadno se dělily, byly snadno přenosné a relativně všude stejně vzácné. Důležité také bylo, že v širším teritoriu se zlato odvažovat v karátech, což znamenalo určitou potřebnou unifikaci. Reprezentovaly v malém objemu velkou hodnotu, snadno se přepravovaly a skladovaly. Nejužívanějšími kovy byla měď, železo, slitina mědi a cínu – bronz, stříbro, zlato a elektron. Z hmotných i písenných pramenů vyplývá, že se s nimi setkáváme v přírodním stavu jako ruda, valouny, krystaly, zlatý prach apod. Dále se používaly jako neopracované slitky nebo polozpracované

kusy (kroužky, pletence, kotouče, jehlice, tyčinky aj.), ale i hromadně zhotovované výrobky, které svým tvarem připomínají původní předmět směny. Poslední stádium jsou určitě kovové formy opatřené značkou – vyraženým obrazem nebo rozlišovacím znaménkem vlastníka, což je v odborné literatuře považováno již za bezprostředního předchůdce mince. Od nich je potom přímá cesta ke vzniku mincovních platidel

Jak oblíbené mohly být předmincovní formy platidel si ukážeme na příkladě Číny. Její příklad také ukazuje, že v odlišných podmínkách mohl vývoj platidel dospět k jiným projevům.

Stará Čína znala původně jen výměnný obchod, k jehož usnadnění byly stanoveny hodnoty zboží v drahých kamenech a ulitách mořských mušlí kauri. V době dynastie Čžou ve 12. stol. př. n. l. vznikl první bronzový platební prostředek ve tvaru zrnka rýže. V období 12. až 13. stol. př. n. l. se rozšířilo používání bronzových platidel, která navazují na skutečné předměty, výrobní nástroje, ozdoby, zbraně a jiné. Nejčastěji byly ve tvaru nožů, motyk a ulit kauri.

V Číně se rozšířila stala litá kruhová platidla s kulatým otvorem uprostřed. Z počátku nebyla nějak značena, později byla označována údaji o hmotnosti, ceně nebo původu. V 6. st. př. n. l. vznikaly již okrouhlé mince se čtyřhranným otvorem a zvýšeným okrajem. Nová bronzová kruhová mince se čtvercovým otvorem byla zavedena v r. 621 n. l. za vlády dynastie Tang. Tyto mince zůstaly ve své podobě až do novověku a jejich vzhled se podstatně neměnil do roku 1912 a byly napodobovány byly od roku 708 n. l. v Japonsku, rovněž v Koreji, Vietnamu, Indonésii aj.

Vznikl tak systém, velmi odlišný od ostatního světa: drahé kovy v Číně byly užívány jako zboží ve sliticích a plátcích a byly převážně odvažovány. Jistě to napomáhalo tomu, že sloužily v dálkovém obchodě. Čínský stát trpěl dlouhodobě nedostatkem drahých kovů, ty se nutně potřebovaly v dálkovém obchodě. proto musela být otázka drobné

Podstatou čínské měny se proto staly mince z barevných kovů, kterým centralizovaný stát zajistil užívání trvale a na velkém území.

Odlišnost tohoto systému způsobila, že se dále nešířil, ostatně i v jiných oblastech společenského a ekonomického života zůstala Čína značně izolovaná.

Předmincovní platidla z drahých kovů představují poslední předstupeň pro vznik prvních mincí.

Vývoj směnných prostředků neprobíhal vždy přímočaře. Vznik mincovních platidel neodstranil z peněžního styku používání dalších způsobů placení, ve kterých doznívají formy směnných a předmincovních platebních prostředků. V dobách krize těchto systémů, se společnost mohla vrátit k primitivnější formě platidel.

2. 3. První fáze řeckého mincování

Řecké osady po obou stranách egejského moře představovaly důležitá centra obchodu a směny. V oblasti Malé Asie končily dálkové obchodní cesty (hedvábná cesta, cesta koření), odtud se zboží na lodích rozváželo dále. Vznikly zde městským státy, chráněné příhodnou geografickou polohou. Řekové dlouho proto nevytvořili jednotný stát.

Naše znalosti počátků řeckého mincovnictví jsou stále neúplné- Velmi pravděpodobné je používání váčků, které byly naplněny elektronovým práškem, které mohly fungovat jako prostředek směnného obchodu v Přední Asii a v některých oblastech Řecka v době 10. až 8. století př. n. l. Tyto váčky o hmotnosti lýdského statéru 14,1 g, zašité a opatřené pečetí, byly předchůdcem prvních řeckých mincí ze 7. století př. n. l.

Nejstarší lité a později ražené statéry mají valounovitý tvar. Jejich vznik je kladen do Sard, hlavního města království Lýdie . Byly zhotoveny z elektronu , který se získával rýžováním z tamních řek, později byl drahý kov i těžen. Tyto mince, zploštělé, vejčitého tvaru, byly rozmanité svou velikostí i výzdobou. O jejich vzájemném systému panují v literatuře různé názory.

Ražba těchto mincí byla poměrně jednoduchá, závislá na technologické úrovni, byla to skutečně kusová výroba. Odvážené množství kovu bylo nataveno na keramické podložce. Na zahřátý polotovar, který byl umístěn na spodní razidlo zapuštěné do kovadliny, se přiložilo svrchní razidlo a úderem kladiva na jeho horní konec došlo k vyražení obrazů z razidel. Nejstarší mince měly obraz jen na při výrobě spodní straně- na líci, zatímco horní razidlo bylo zprvu opatřeno zahloubenými čtverci, tzv. quadratum incusum, které přidržovaly mincovní hrudku, aby nesklouzla ze spodního razidla. Od poloviny 6. století př. n. l. se začaly rýt i do těchto čtvercových prohlubní obrazy, které se později proměnily v základ rubní straně mince.

Nejstarší lýdské mince jsou připisovány panovníkovi jménem Kandalús (685 př. n. l.) z rodu Hérakléovců, ale podle jiných autorů Gigovi (asi 685 – 652 př. n. l.). Za lýdského krále Kroisa (561-546 př. n. l.) byl zaveden do mincovnictví bimetalický systém, a k ražbě bylo užíváno čistého zlata a stříbra. Vznikl zárodek bimetalismu a mohl se přesněji stanovit poměr mezi hodnotou zlata a stříbra. Odstranila se navíc nevýhoda elektronových mincí, u kterých nemohli uživatelé odhadnout přesněji poměr zlata a stříbra v minci.

Už antičtí autoři připomínali tzv. sakrální teorii o původu peněz. Podle ní byly u významných chrámů shromažďovány velké sumy neraženého kovu, který mohl být dále „investován“, půjčován atd. Praxe si vynutila zavedení peněžní formy, což z těchto míst učinilo místo směnárnictví a jejich další význam ve směně.

2. 4. Mincovnictví v centrálním Řecku

Pro další vývoj řeckého mincovnictví byl rozhodující vývoj v centrálním Řecku, kde se nacházela hlavní politická a hospodářská centra, soupeřící politicky i hospodářsky mezi sebou. V oblasti centrálního Řecka byly první mince raženy na ostrově Aigína Tyto mince se staly vzorem pro ostatní řecká města, ostrovní státy a státečky a v některých oblastech Peloponésu se jejich funkce platidla udržela až do počátku 5. století př. n. l.

Základní jednotkou se stala potom drachma se svými násobky, jejíž jméno je odvozeno od názvu dlaně, a s dílčí jednotkou obolem, což je název pro rožeň (obelos). Vztah mezi drachmou a obolem 1:6 navazuje tak na předmincovní období, kdy 6 rožňů bylo možno uchopit jednou dlaní. Po zavedení mincí se staly drachma a obol označením hmotnostní jednotky odpovídající ceně rozně ve stříbře a daly základ mincovnímu systému.

Tetradrachma	- 25,12 g = 4 drachmy
Didrachma	- 12,56 g = 2 drachmy = statér
Drachma	- 6,28 g = 6 obolů – 1,04 g

Význam drachmy spočíval v okolnosti, že se stala spojovacím nominálem mezi maloasijským statérem a mincovní soustavou, založenou na drachmě.

Vedle drachmy byly raženy i drobné stříbrné mince, byl to obol a jeho násobky.

Tetrobol	- 4,16 g = 4 oboly
Tritol	- 3,12 g = 3 oboly
Diobol	- 2,08 g = 2 oboly
Obol	- 1,04 g
Hemiobol	- 0,52 g = ½ obol

Athény a celá oblast Attiky začaly s ražbou v roce 610 př. n. l. Za základ měny byla stanovena drachma, jejíž hmotnost po Solónově reformě byla ustálena na 4,37 g. Tato významná změna ovlivnila mincovnictví. Dávala záruky pro ražbu hodnotné mince i tím, že za její falšování

stanovila nejvyšší tresty. Attický talent jako hmotnostní jednotka se stal i početní jednotkou a rovnal se 6000 drachem.

Attický měnový a mincovní systém:

Talent	- 26,20 kg = 60 min = 6000 drachem
Mina (početní jednotka)	= 100 drachem
Tetradrachma	- 17,46 g = 4 drachmy
Didrachma	- 8,73 g = 2 drachmy = statér
Drachma	- 4,37 g = 6 obolů
Tritol	- 2,20 g = 3 oboly
Obol	- 0,73 g
Hemiobol	- 0,30 g = ½ obolu

Aigína, Athény a Korint patří k velkým obchodním centrům, která z těchto důvodů podržela stálé obrazy na mincích, přizpůsobující se dobovému vkusu. Obchodní vliv Athén a postavení jejich mincí v obchodním světě vedl k tomu, že v řadě zemí starověkého světa byly napodobovány tyto mince s athénskou sovou. Obraz na minci se stal pro historiky a archeology užitečným pramenem pro poznání, jakými cestami se ubírali kolonisté do nových krajů a v jakých časových etapách probíhala řecká kolonizace.

Ve Foinikii, Malé Asii a na Egejských ostrovech se rozšířila tzv. měna fénická.

2. 5. Řecké mincovnictví na Sicílii a v jižní Itálii

Pro svou zajímavost a rozličnost ražby zaujímá v dějinách řeckého mincovnictví významné místo také sicilské a jihoitalské mincovnictví. Tato oblast propojila řecké měnové systémy s oblastí střední Itálie, což bylo velmi důležité pro další vývoj.

Na Sicílii převládala attická měna, ačkoliv byla místy ovlivněna italskými měnami z oblasti středoitalského římského pásma, které měly svůj základ v těžkých bronzových aes grave. V takových případech se řecké stříbrné didrachmy, které měly hmotnost 8,7 g, dělily na 10 měděných liter. V některých oblastech byly raženy i stříbrné litry o hmotnosti 0,86 g, které byly 1/5 attické drachmy. Z toho je zřejmý poměr mezi stříbrem a mědí, který byl 1:120. Stříbro bylo v sicilském a jihoitalském prostředí velmi ceněno. Litra byla od 6. stol. př. n. l. na

Sicílii a v jižní Itálii původně hmotnostní a později měnová jednotka. Odpovídala římské libře a rovnala se římskému assu o 12 uncích.

Nejvýznamnější v této oblasti bylo mincovnictví města Syrákús, které má své počátky již v 6. století př. n. l. a největšího rozkvětu dosáhlo ve druhé polovině 5. století př. n. l., kdy podle jeho vzoru razila další města v regionu.

Samostatný vývoj dokládají mince jihoitalských řeckých osad, kde se jako zvláštnost objevují tzv. nummi incusi, tj. mince, které mají tenký střížek a na obou stranách zpravidla též emblém, na lícním reliéfu konvexní, na rubu konkávní. Neobjevuje se tu quadratum incusum. Jedná se o statéry především těchto měst: Metapont (klas), Tarentum (Taras – patron města jedoucí na delfínu), Kroton (trojnožka), Sybaris (býk obracející hlavu) a Poseidonia (Poseidon – bůh moře s trojzubcem).

Sicilský a jihoitalský mincovní systém:

Dekadrachma	- 43,60 g = 10 drachem
Oktodrachma	- 34,80 g = 8 drachem
Tetradrachma	- 17,40 g = 4 drachmy
Didrachma	- 8,60 g = 2 drachmy
Drachma	- 4,30 g = 6 obolů
Obol	- 0,72 g

2. 6. Mincovnictví makedonské a helénistické

Významnou kapitolou řeckého mincovnictví je makedonské mincovnictví, které sehrálo důležitou úlohu v sjednocovacím měnovém a mincovním procesu řeckých zemí. Jeho počátky se kladou do období po bitvě u Platají v roce 479 př. n. l., po které se Peršané stáhli z Evropy. Největšího rozkvětu dosáhlo makedonské mincovnictví za Filipa II. (359 – 336 př. n. l.) a Alexandra III. Velikého (336 – 323 př. n. l.). Poprvé v dějinách víme spolehlivě, že v zobrazovaných božstvech na lící strana jsou kryptoportréty těchto makedonských králů. Zobrazování vladařů se pak již běžně objevuje na řeckých mincích. Tyto zlaté statéry a stříbrné mince se rozšířily po celém antickém světě, jak nám dokládají četné nálezy a staly se vzorem pro keltské napodobeniny.

Mince se tak stala součástí sjednocovacího procesu celého rozsáhlého řeckého světa, která vycházela z attické měny. Dále existovalo množství mincoven, ale mince v nich byly raženy podle jednotných metrologických základů. Můžeme to považovat o výrazný pokus o unifikaci mincí, byť byla diktována politickými, nikoliv ekonomickými důvody. Nejrozšířenějším druhem byly zlaté statéry a stříbrné tetradrachmy.

Makedonský mincovní systém:

Zlatý statér	- 8,60 g = 20 drachem
¼ statér	- 2,15 g = 5 drachem
Tetradrachma	- 13,48 – 17,46 g = 4 drachmy
Drachma	- 3,37 – 4,37 g = 6 obolů
Triobol	- 2,31 g = 3 oboly
Diobol	- 1,52 g = 2 oboly
Obol	- 0,76 g

Poměr mezi zlatem a stříbrem – 1:10

Po smrti Alexandra Velikého se jeho říše rozpadla, ale v nástupnických státech dále přežívala řecká kultura včetně mincovních zvyklostí. Toto období nazýváme helénistickým. Měna v těchto zemích se postupně měnila a přizpůsobovala místním podmínkám, původní vzory mincí byly přetvořeny.

V dalších staletích význam řeckých osad klesal, staly se kořistí římských výbojů. Římská správa řeckým městům odjímala ražbu zlatých a stříbrných mincí a v poslední fázi řeckého mincovnictví se razily jen mince měděné.

Shrnutí kapitoly

V této kapitole je důležité, aby si studentky a studenti uvědomili časový rozsah fungování naturálních platidel, teprve potom vynikne pozvolnost vývoje, který procházel mnohdy obdobími dlouhé stagnace. Změny v užívání různých typů naturálních platidel si mohl vynutit jen rozvoj směnných vztahů, nemohly být nikým diktovány. I přes svou jednoduchost stačila naturální platidla zajišťovat směnu jinak vyspělých starověkých civilizací. Podstatná je ovšem

skutečnost, že antická společnost vytvořila propojený systém zlatých, stříbrných a bronzových mincí, spolehlivě plnících potřeby různých podob směny. Tyto mince vyhovovaly všem potřebám směny.

Otázky k zamyšlení

1. Najdete různé definice naturálních platidel v naučných slovnících a srovnejte je.
2. Srovnejte funkčnost některých typů naturálních platidel a odhadněte užitkové předměty, z kterých vznikly.
3. Uveďte některé typy naturálních platidel, které byly užívány na našem území.
4. Najdete na internetu ukázky řeckých mincí.

Kapitola 3. Mincovnictví římské a byzantské

Cíl kapitoly

Kapitola seznamuje studentky a studenty ve stručné podobě s etapami mincovnictví římského státu. Je zde naznačen přechod od naturálních platidel, vznik mincí v období římské republiky a jejich rozvoj v období římského císařství. Historickým pokračování je mincovnictví byzantské a součástí výkladu jsou i krizové skutečnosti ve vývoji.

Časová zátěž

2 hodiny

Úvod

Římské období měny je důležité ve vývoji tím, že na ně velmi úzce navazoval středověk, který některé zásady udržel a byly přeneseny až do novověku. Je nutno pochopit propracovaný systém římského mincovnictví, správy mince.

3. 1. Měna Římské republiky

Římané v oblasti Latia užívali různé druhy předmincovních platidel, oblíbeným prostředkem byl dobytek a domácí zvířata. Další vývoje vedl k užívání mědi (bronzu). Archeologické nálezy nám přinášejí aes rude (hrubý kov), což byly vlastně kusy do podoby čoček zpracovaného kovu. Z nich se vyvinulo aes signatum (označený kov), obdélníkové lité kovové desky, nesoucí obrazy zvířat a symboly obchodu a bohatství. Nejstarší formy kovových předmětů vyústily v mincovní soustavu, jehož základem bylo aes grave (těžký kov).

Hmotnostním základem byla římská libra o hmotnosti 327,45 g, rovnající se 288 scripulí. Scripulum jako starořímská hmotnostní jednotka 1,137 g byla 1/24 uncie = 1/288 libry. Základní jednotkou v období asi 1. poloviny 3. století př. n. l. byl as o hmotnosti římské libry,

nazývaný také liberální as, označený I nebo L (libra), který se dělil na 12 uncí. Jednotlivé nominály těchto těžkých mincí odlévány v odpovídající hmotnosti a pro udání hodnoty označovány kuličkami, které označovaly množství v nich obsažených uncí. Dílčími jednotkami byly semis, označený S (1/2 assu), triens...(1/3 assu), quadrans...(1/4 assu), sextans...(1/6 assu) a uncia.(1/12 assu).

Vliv řeckých kolonií na Sicílii a v jižní Itálii zvyšoval vliv stříbrných mincí.

První římské stříbrné mince vycházely z řeckých vzorů. Byly to didrachmy, asi 7,6 g těžké, které vznikly v letech mezi 265 až 242 př. n. l. Byly raženy i desetiny těchto didrachem nazývané litry. Litry byly později i bronzové a jejich poloviny.

Ekonomické změny, které přinesla 2. punská válka, vyvolaly i změny v římském mincovnictví-V letech 222 až 187 př. n. l. byly raženy lehčí didrachmy. Objevily se i zlaté mince o hmotnosti 6,8 a 3,4 g,

Rozhodující změnou bylo zavedení nové mincovní jednotky – římského denáru, k čemuž došlo kolem roku 211 př. n. l. Jeho název je odvozen od latinské číslovky deni (= po desíti). Platil tedy původně 10 assů. Z římské libry o hmotnosti 327,45 g bylo raženo 72 denárů, při jeho hmotnosti 4,55 g. Tím se blížil attické drachmě, která zůstávala důležitou mincí v dálkovém obchodě. Nejmenší stříbrnou mincí byl sestercius, jehož jméno je odvozeno od semis a tertius, který měl hodnotu 2 ½ assu.

Státní pokladna v době republiky byla nazývána aerarium populi Romani. Podle jeho umístění ve sklepeních chrámu boha Saturna na římském fóru se nazývalo také aerarium Saturni. Státní poklad spravovali dva quaestori.

Ražba mincí v Římě byla svěřena speciálním úředníkům: tres viri aere auro argento flando feriundo, kteří podléhali quaestorům. Mincovna byla na Kapitolu při chrámu bohyně Junony „Moneta“ (Napomínatelka). Přenesením tohoto příjmení na minci vzniklo označení moneta.

3. 2. Měnové soustavy Římského císařství

Římské mincovnictví císařského údobí bezprostředně navazuje na vývoj římské republikánské mince. Podle stupně panovníkovy moci dělíme dějiny římského císařství na období principátu (princeps inter pares – moc ve státě rozdělena formálně mezi panovníka a senát) od doby

císaře Augusta (cca 27 př. n. l.) a dominátu (absolutní monarchie), který byl ustanoven císařem Diokletianem (284 – 305).

V roce 44 př. n. l. rozhodl římský senát, že na lící stranu zlaté mince má přijít obraz Caesara, což je považováno za počátek mincovnictví císařského údobí, ačkoliv se jedná jen o změnu ikonografie, která ovšem prozrazuje hlubší změny v rozdělení moci. Aureus měl hmotnost 8,2 g a rovnal se 25 denárům a 100 sesterciům. A tak Caesarova doba představuje i v dějinách mincovnictví přechodné období mezi obdobími republiky a císařství.

Z doby republiky si senát udržel právo razit bronzové mince, které byly označovány písmeny SC (Senatus consulto).

Císařského mincovnictví jako určitý systém vytvořil až Caesarův nástupce Augustus (27 př. n. l.-14 n. l.). Aureus měl stejnou hmotnost jako za Caesara, 8,2 g, což byla 1/40 libry (327,45 g). Kromě toho byl ražen také 2-aureus, zvaný binio, ale také zlatý quinár – polovina aureu. Jako slavnostní ražby byly vydávány násobky zlatých ražeb. Římský aureus byl ražen z vysoce hodnotného zlata o ryzosti až 96%.

Ze stříbrných mincí zaujímá hlavní místo denár, který jako 1/84 libry měl za Augusta hmotnost 3,9 g. Proti republikánskému období byl ve své hmotnosti snížen. Neodpovídá také svému původnímu názvu (deni = po deseti), neboť nyní odpovídal 16 assům. Z jiných stříbrných mincí jsou jen velmi vzácně raženy quináry (quini = po pěti), které rovněž neodpovídaly svému názvu, neboť se rovnaly 8 assům.

Nejrozšířenější byla bronzová mince. Všechny tyto mince nesou tradiční označení SC, čímž senát dokumentoval své oprávnění. Nejvyšší nominální bronzovou jednotkou byl tzv. velký bronz – sestercius, který svou hodnotou byl 1/4 denáru = 4 assy, o hmotnosti 27,30 g. Jak ukazuje následující tabulka, razily se i malé měděné (bronzové) mince.

Aureus	= 25 denárů = 100 sesterciů = 400 assů
Denár	= 4 sestercie = 16 assů
Quinár	= 2 sestercie = 8 assů
Sestercius	= 4 assy
Dupondius	= 2 assy
As	
Semis	= 1/2 assu
Quadrans	= 1/4 assu

Činnost mincovny řídili úředníci, kteří byli podřízeni správci císařské pokladny, mincovní pracovníci se dělili podle výrobních fází. Všichni dohromady tvořili „familia monetalis“ – pospolitost mincovních zaměstnanců, od císaře Aureliána (270 – 275) bylo příslušenství dědičné.

Za vlády císaře Nerona (54 – 68) dochází ke změnám v hmotnosti zlaté i stříbrné mince a modifikuje se mincovní systém. Hmotnost aureu, které byla již předtím postupně snižována, klesla na 7,28 g, tj. 1/45 libry, a denáru na 3,4 g, tj. 1/96 libry.

K důležitým reformám v říši došlo potom až za císaře Diocletiana (284 – 305). V tomto období nastupujícího dominátu byly stanoveny nové hranice jednotlivých provincií vzhledem k členění říše do diecézí a nastalo dělení římského impéria na západní a východní polovinu se dvěma skoro rovnocennými vrchními vládci (Augusti) a spoluvládci (Caesares). Základem peněžní reformy mělo být pevné určení hmotnosti jednotlivých druhů mincí a vydávání hodnotné mince s pevným obsahem drahého kovu. Diocletianus reformoval nejprve aureus na 1/70 římské libry, tj. na hmotnost 4,67 g a později na 1/60 libry. Soudí se, že aureus se rovnal hodnotě 1 000 měděných denárů. V roce 294 zavedl novou stříbrnou minci, tzv. argenteus náhradou za denár. Argenteus, jehož antické pojmenování není známé, byl 1/96 libry o hmotnosti 3,41 g. Denár již jako početní jednotka byl 1/50000 zlaté libry a je připomínán v cenovém ediktu Diocletiana z roku 301. Na nový základ postavil císař ražbu bronzové mince, když dal razit follis (název znamená měšec) o hmotnosti 12 g a velikosti cca 25 mm. Follis byl postupně hmotnostně redukován a označován hodnotou XX, K, XXI, KA = 2 početní denáry a byl myšlen jako náhrada za antoninianus. Kromě tohoto nominálu byl ražen cententionalis a 4 šly do jednoho follisu. Oba nominály byly raženy z mědi a měly stříbrný povlak. Současně byly zavedeny také malé bronzové nominály, které však nemohly podstatně ovlivnit peněžní styk.

Pro další vývoj římského mincovnictví jsou významné reformy císaře Konstantina I. Velikého (306 – 377), které však nezabránilly pokračování celkového úpadku. Základem nového měnového a mincovního systému byla libra zlata o hmotnosti 327,45 g, která obsahovala 72 zlatých mincí – solidů. Nově zavedený mincovní nominál – solidus, který nahradil dosud ražený aureus, byl 1/72 libry o hmotnosti 4,54 g, označovaný římskými číslicemi LXXII, od doby Valentiniana I. OB – řeckou početní značkou pro 72. Solidy byly raženy s nejjemnější přesností a hmotnost každého kusu byla zvláště kontrolována. Vzhledem k tomu, že mělo jít u zlaté mince o ražbu s konstantní hmotností a z dobrého kovu, byl pro ni přijat název solidus (pevný, dokonalý), jak je doloženo výnosem z roku 367. Zatímco v období před nástupem vlády Konstantina I. Velikého byly dílčí jednotky zlatých mincí zastoupeny jen výjimečně, objevuje se třetina solidu – tremissis o hmotnosti 1,52 g často, vzácnější je polovina solidu – semissis o hmotnosti 2,27 g. Solidus je druhá standardní mince římské antiky. Kromě toho byly příležitostně raženy těžké zlaté mince k různým slavnostním příležitostem a jsou zpravidla z ryzího zlata.

Konstantin I. Veliký zavedl novou stříbrnou minci – milliarense, která od roku 324 byla 1/72 libry o hmotnosti 4,54 g, a mladší, od roku 337, 1/60 libry o hmotnosti 5,54 g. Šlo jich 14 do solidu. Další stříbrná mince od roku 348, která měla být polovinou milliarense, se nazývá siliqua (lusk). Byla ražena z čistého stříbra o hmotnosti 2,3 g, ale později její hmotnost značně kolísala. Její původní antické jméno není známo. Byla ražena i půlsiliqua. Poměr mezi solidem a siliquou byl 1:24.

3. 3. Byzantská měna

V roce 395 rozdělil římský císař Theodosius I. říši mezi své syny a starší z nich Arkadius obdržel její východní část, která se později zformovala v byzantské císařství. Jejím střediskem se stal Konstantinopol (Cařihrad), původně řecká osada Byzantion, která dala jméno celé této části říše. Řecký živel zde zůstal zachován, což se projevilo v mincovnictví i tím, že na mince pronikla řečtina.

Mincovnictví zpočátku udržovalo stávající tradice, změny přenesla až peněžní reforma Konstantina I. Velikého.

Ten zavedl novou základní jednotku – libru zlata o hmotnosti 327,45 g, která se dělila na 72 zlatých mincí – solidů o hmotnosti 4,54 g, která se později ustálila na 4,4 g. Zlatý solidus prožíval ovšem svůj vrchol v období byzantského mincovnictví a jeho užívání později i jako početní jednotky se datuje hluboko do středověku. Kromě solidu byly raženy i jeho dílčí jednotky, zejména třetinka – tremissis (triens) a vzácněji polovina – semissis. Ze stříbrných mincí milliarense a její polovina siliqua. Reformou Konstantina I. Velikého zavedeny nové druhy bronzových mincí, jejichž hmotnosti byly později redukovány.

Vliv byzantského mincovnictví na další osudy evropského mincovnictví byl rozsáhlý. Projevuje se v oblasti peněžního obchodu, ve vývoji směny i mincovnictví. Zlaté a stříbrné mince císařů Anastasia, Justina a Justiniana I. byly vzorem pro první ražby raně středověkých států. Mince s nápisy měla svůj protějšek v denárech Karla Velikého a jeho následovníků. Obrazy Krista a svatých na mincích makedonské dynastie byly napodobovány v Čechách, Dánsku a v německých zemích. Vzory byzantských mincí se projevily v ikonografii řady mincí na Balkáně a ve střední Evropě. Současně ovlivňovaly byzantské mince i orientální mincovnictví.

Ačkoliv Byzantská říše postupně slábla, vliv zlatých solidů je v dálkovém obchodě v západní Evropě nepřehlédnutelný až do 12-13. století, kdy byly nahrazeny zlatými mincemi západoevropskými.

Obr. 1. Solidus Athalaricha I. (526-534), napodobenina solidu Justina I. (526-527). Mincovna Ravenna, 4,53 g.

Shrnutí kapitoly

I v této kapitole je nutné, aby si studentky a studenti uvědomili časový rozsah této etapy mincovnictví. Význam tohoto období spočívá ve skutečnosti, že pod politickou nadvládou římského impéria se podařilo vytvořit jednotný ekonomický prostor, ve kterém platila stejná pravidla obchodu, takřka jednotný systém měř a vah. To umožnilo vytvoření systému oběživa (zlaté, stříbrné a měděné mince), který vyhovoval směně drobné i dálkovému obchodu. Rovněž je důležité, že poměrně na vysoké úrovni byla kontrola vyráběných mincí, což příznivě ovlivňovalo jejich užívání. Zvláště je třeba uvědomit si rozdíl ekonomické úrovně vlastní říše a málo vyvinutých oblastí za jejími hranicemi.

Otázky k zamyšlení

1. Objasněte původ termínů erární a fiskální i jejich dnešní význam.
2. Vysvětlete přechod od naturálních platidel k ražené minci a okolnosti, které tento proces ovlivňovaly.
3. Charakterizujte hlavní typy římských mincí.
4. Srovnajte britský systém ražených mincí před rokem 1972 s se systémem římských mincí.

Kapitola 4 Základy středověkého mincovnictví

Cíl kapitoly

V této kapitole si studující uvědomí příčiny pomalého ekonomického vývoje v evropském středověku a seznámí se s hlavními etapami vývoje měny v tomto období. Zaměří se na podněty, které posléze rozvoj měny podnítily.

Časová zátěž

3 hodiny

Úvod

Měna ve středověku byla poznamenána rozpadem antického ekonomického prostoru, který mimo jiné způsobil, že se prohloubily rozdíly v ekonomické úrovni jednotlivých evropských oblastí. Poměrně stabilním útvarem zůstala Byzantská říše s rozvinutým systémem směnných prostředků a s konsolidovanou mincovní správou. Z dálkového obchodu těžily země kolem Středozemního moře, tento klasický prostor byl však narušen vpádem Arabů. Evropské vnitrozemí se dočkalo hlubokého propadu, na němž se podílely vpády Avarů, Germánů a Slovanů a dalších kmenů. Nové možnosti rozvoje obchodu vznikly mocenským vzrůstem Vikingů na severu Evropy, který dal vzniknout novým dálkovým trasám a podnítil i rozšíření ražené mince.

4. 1. Periodizace středověkého mincovnictví

Je obtížné stanovit, kdy začíná a končí středověké mincovnictví. Počátek středověkého mincovnictví je všeobecně spojován s rozpadem Říše římské a formováním nových státních útvarů na troskách římského impéria v západní a jižní Evropě. Mincovnictví tohoto údobí se v podstatě dělí na tři periody: období denárové měny, období brakteátu a feniku a období grošové měny. Začátek středověkého mincovnictví je různý vzhledem k nestejným hospodářsko-společenským podmínkám v jednotlivých zemích. Počátky středověké mince jsou kladeny do období 5. až 6. století, kdy jsou položeny základy nových státních útvarů v západní Evropě. Také konec středověkého mincovnictví je odvislý od různorodosti hospodářsko-politických podmínek v jednotlivých zemích. Dovršením měnového vývoje byl vznik zlaté mince. V oblastech ekonomicky vyspělejších s dostatkem drahého kovu

zjišťujeme první náznaky novověké mince již koncem 15. století, poslední fáze středověké ražby probíhala i v 16. století.

Důležitým komponentem, který ovlivňoval vývoj měny, je rozvoj řemesel, obchodu a finančního hospodářství, které urychlovaly ekonomický vývoj. Středověk je v evropských dějinách definitivně údobím, ve kterém ustoupila naturální směny směně peněžní, prosadila se monetarizace.

4. 2. Předpoklady denárové měny

Vznik středověkého mincovnictví je dán rozpadem římské říše a dlouhodobě krystalizoval za působení mnoha vnitřních i vnějších faktorů. Jednotlivé části Evropy, jimiž procházely slovanské a germánské kmeny, se začaly vyvíjet značně rozdílně i v ekonomické oblasti. Vzájemný či dálkový obchod se stal rozhodujícím činitelem pro charakter platebních prostředků. Tento postupný úpadek byl do jisté míry zpomalován dovozem byzantských a arabských mincí. Zejména napodobování byzantských solidů ve většině těchto nových státních útvarů ukazuje v počátečním období na přímou nebo nepřímou ekonomicko-peněžní závislost na byzantském světě, až v dalších fázích začali noví vládcí razit mince s vlastními obrazy. Nedostatek zlata a vliv arabských stříbrným dirhemů vedl ke vzniku denárové měny. Tento vývoj kulminoval ve Francké říši za Karla Velikého, kde došlo k položení základu denárového měnového a mincovního systému, který se potom šířil do řady dalších zemí.

4. 3. Počátky denárové měny

Zásadní význam pro další vývoj v západní Evropě měla říše Franků, která sjednocením franských kmenů s původním galorománským obyvatelstvem od konce 5. století za Merovejců rostla a v 6. století sahala již od Atlantiku až do střední Evropy. Za krále Chlodovika I. (486 – 511), který jako první merovejský král razil mince, sledujeme na mincích dobový zvyk: mince byly raženy s obrazy a opisy byzantských císařů. Nejranější merovejské mincovnictví se jménem krále je pravděpodobně mincovnictví Theodoberta I., syna Chlodovika I. Typickou merovejskou mincí jsou triensy. Mincovní systém Merovejců byl systémem zlaté měny, jejíž jednotkou a základem byly zlatý solidus o 1/72 libry zlata. Solidus se dělil na 40 dílů, které byly zvány denáry. Merovejci razili hlavně třetiny těchto solidů, takže dělení na 40 denárů při třetinách solidů se setkávalo s obtížemi. Proto bylo přijato ustanovení, že třetina solidu se má rovnat 12 stříbrným denárům. Tímto opatřením vznikla významná početní jednotka, která dostala název solidus brevis. Naproti tomu

v podunajských zemích, kde z původních 40 denárů se ustálil poměr na 30 denárů do solidu, vznikla početní jednotka zvaná solidus longus. Za Merovejců bylo raženo i stříbrné mince, ale jen v malém rozsahu, jsou proto velice vzácné.

Na formování raně středověkého mincovnictví má svůj podíl také arabská mince. Před arabským výbojem byly na Arabském poloostrově v oběhu mince byzantské a sasánovské, jejichž napodobeniny vytvářely základ pro arabské mincovnictví. Uplatňoval se při tom bimetalický systém, který měl svůj základ ve zlatém dináru, vycházejícího z byzantského zlatého solidu a stříbrného dirhemu, který napodoboval sasánovskou drachmu.

Za zakladatele denárové měny je považován syn Pippina Krátkého Karel Veliký (768 – 814). Zavedl jednotný mincovní systém v zemi, založený na ražbě denáru, který v tomto období zvětšil svůj střížek. Základní jednotkou se od let 793 – 794 stala karolinská libra čistého stříbra o hmotnosti 408 g, rozdělená na 20 solidů krátkých po 12 denárech, z které mělo být raženo vždy jen 240 denárů o průměrné velikosti 19 mm a hmotnosti 1,7 g. Vzácně byly raženy také půldenáry. Poměr zlata ke stříbru byl 1:12. Karel Veliký omezil rovněž počet mincoven a zřídil nad nimi přísný dohled. Vydal přísné zákony proti padělatelům mince a staral se o to, aby mince byla dobrá a všude berná.

Královská libra – pondus Caroli byla určitou reakcí na bagdaskou libru Haruna al Rašída, který byl současníkem Karla Velikého, která měla velmi blízkou hmotnost.

Vliv karlovske libry se pomalu promítl do řady evropských zemí. V italské oblasti dala základ vzniku liry, do které šlo 20 soldi nebo 240 denárů. Ve Francii se nazývala livre, která se dělila na 20 sous nebo 240 deniers. V Anglii dostala název pound a měla hodnotu 20 šilinků nebo 240 pencí.

4. 4. Rozšíření denárové měny

V tomto období se rozvíjela také v Anglii ražba kolem roku 785. V roce 827 byly anglosaské státy sjednoceny wesexským králem Egbertem (802 – 839). Za Alfréda Velikého (871 – 901) se rozšiřuje ražba mincí jako důsledek placení poplatků dánským nájezdníkům (danegeld). První anglický král Edgar (959 – 975) sjednotil obrazy na mincích a této době vzrostl počet mincoven na 35.

Významnou etapu v anglosaském mincovnictví představuje mincovnictví Ethelreda II. (978 – 1013 a 1014 – 1016), který vytvořil ethelredský typ denáru. Tento typ byl ražen spíše pro vnější obchodní styky a stal se velmi oblíbeným v obchodním světě. Byl napodobován nejen

v sousedních zemích, v Irsku a Skotsku, ale i ve skandinávských zemích, v Polsku a Čechách. Literatura uvádí na britských ostrovech v době Ethelreda II. až 80 mincoven.

4. 5. Období feudálního denáru (teritorializace mince)

Třetím obdobím ve vývoji raně středověkého mincovnictví je období feudálního denáru. S úpadkem moci karolinských králů se domohla feudální vrstva četných privilegií, mezi nimi i práva razit mince, což vedlo k rozvoji feudálního mincovnictví.

Ve Francii se datuje feudální mincovnictví od roku 987 za vlády Huga Capeta. Ražba denárů zde probíhala až do doby vlády Ludvíka IX., který v roce 1266 začal razit první groše.

Na území Itálie představuje významnou kapitolu mincovnictví severoitalského království, které se vymanilo z francké nadvlády. Z milánské mincovny to jsou široké denáry panovníků Lamberta (8974 – 898) a zejména Berengara I. z let 888 – 915 a italských měst v souvislosti s růstem jejich hospodářské a politické moci. Už v tomto období se začal ekonomicky odlišovat sever od středu a jihu země, kde se vyvinul mincovní systém, který musel reagovat na vlivy byzantské a islámské.

V Anglii, kde se feudální systém nikdy nevyvíjel na úkor královské moci, se mincovnictví vyvíjelo pod vlivem nájezdů Vikingů a nové podněty přineslo mincovnictví normanské. Za Jindřicha II. (1154 – 1189) byly raženy nové denáry – penny, které se staly velmi rozšířenou mincí a byly napodobovány i na evropském kontinentu. Tento typ ražeb pokračoval až do vlády Eduarda I. (1272 – 1307), kdy byla zaváděna mince grošová.

Oblasti severní, střední a východní Evropy patřily převážně k územím, v nichž se užívala různá naturální platidla, mince zde byla novinkou.

Zavedení ražby mincí v Dánsku, Švédsku a Norsku ovlivnilo rozšíření křesťanství. Vlastní mince v těchto skandinávských zemích vznikly daleko později než v jiných státních útvarech. Některé z těchto nejstarších dánských mincí jsou kladeny dokonce před rok 950, napodobovaly anglické denáry, které se proudily v podobě tzv. danegeldu.

Silný obchod se severní Evropou způsobil, že se rozšířila na přelomu 10. a 11. století nová měnová jednotka – marka (hřívna) o hmotnosti cca 218 g. Její původ i rozmach je odrazem postavení, které v té době dosáhlo vikingské osídlení. Byla zhruba polovinou karolinské libry a představovala také 2/3 římské libry, což ulehčovalo její propojení s tradičními obchodními zvyklostmi.

Ze saského území se šířila znalost karolinských denárů do východních zemí, zejména do Polska a na Rus. Na tomto území mají také svůj původ dva nejrozšířenější typy denárů,

vendické a otto-adelheidské, důležitá mincovna byla v Magdeburku. Otto-adelheidské denáry byly raženy se jménem krále Otty III. a Adelheidy (kolem roku 990). Vendické a otto-adelheidské denáry byly raženy ve velkém množství zejména pro obchod s východními Slovy, jak nám dokládají zejména nálezy mincí v pobaltských zemích.

Významné místo zaujímalo bavorské mincovnictví, které čerpalo z tradic karolinských. Bavorský vévoda Arnulf (907 – 937) využil vzrůstající moci Bavorska, které již koncem 9. století rozšířilo svou moc i na Korutany, část Panonie a začátkem 10. století k němu patřila Východní marka, dnešní Rakousko, a razil vlastní mince bez ohledu na císařskou moc. Bavorská mince se razily v Řezně, odtud také pojmenování řezenský typ mince. Nový rozmach bavorského mincovnictví nastal, když římsko-německý král Otto I. ustanovil bavorským vévodou svého bratra Jindřicha I. (948 – 955).

Pod vlivem bavorského mincovnictví se rozvíjí také mincovnictví v Uhrách, kde první ražby jsou doloženy za vlády Štěpána I. Svatého v období let 1000 – 1008. Mince byly raženy v Ostřihomi, ale také v dnešní Bratislavě.

4. 6. Grošová měna

Denárová měna, roztržštěná do řady regionálních variant, vykazovala velké nedostatky v dálkovém obchodě. Konkurence byzantských a arabských mincí byla značná. Nedostatek kvalitních mincí byl patrný zejména v oblastech, které stály v popředí rozvoje obchodu a řemesel, tedy Itálie a Francie. Tam se také objevily první pokusy o zavedení nových typů mincí.

Příkladem může být ražba mince zvané denarius grossus za dóžete Enrica Dandolo (1192-1205) v roce 1194. Tato mince měla hmotnost 2, 2 g a ryzost 965/1000. Dětil se na malé denáry, označované jako parvuli nebo piccoli. V Janově začali stříbrné těžší mince razit už v roce 1174 o hmotnosti 1,46 g. Tato mince, ani stříbrná mince o hmotnosti 2, 2 g, která vznikla přibližně ve stejné době v Miláně, se neprosadily v dálkovém obchodě. Vyspělá severoitalská města preferovala ražbu zlaté mince, proto v nich výroba stříbrných mincí nedosáhla většího rozmachu.

Druhým ohniskem vzniku grošové měny se stala Francie. Na rozdíl od politicky roztržštěné Itálie představovala typ centralizované monarchie, která zajišťovala relativně dobré prostředí pro dálkový obchod. Od roku 1266 začal francouzský král Ludvík IX. (+ 1270) razit tourský groš.

Tourský groš měl hmotnost 4, 22 g, byl vyroben ze stříbra o ryzosti 0,958 a dělil se na 12 parvů. Byl tedy těžší než italské groše, masová ražba mu zajistila značnou oblibu. Tourský groš se stal rychle oblíbenou měnou a začal být napodobován v mincovnách v Anglii, Nizozemí a Porýní, odtud se šířil do dalších zemí.

Dalším významným centrem se stala v Kutná Hora, jejíž grošové mince se staly vzorem pro další země střední Evropy.

Denárová měna se odlišuje od měny denárové svým celkovým charakterem:

1. Grošová mince byla mincí věčnou, tj. její obraz, ryzost i hmotnost se neměly v zásadě měnit. To vytvářelo dobré předpoklady pro rozšiřování tohoto typu mincí. Tomu neprotiřečí ani skutečnost, že v konkrétních podmínkách mincovní páni často kvalitu grošů snižovali.
2. Groš se dělil na drobnou minci, vedle parvů se v té době objevil i halěř (podle města Hallu ve Švábsku). Za účasti zlatých mincí tak na konci 13. století a na počátku 14. století konečně vznikl v evropském měřítku měnový systém, který odpovídal potřebám většiny účastníků směny.

Shrnutí kapitoly

Po nastudování této kapitoly by si měli studentky a studenti uvědomit obtíže vývoje středověké měny, způsobené politickou roztržičností, oslabením dálkového obchodu a úpadkem řemeslné výroby. Negativně se projevovaly značné rozdíly v ekonomické úrovni. V souhrnu to znamenalo, že v určitých obdobích se směna vrátila opět k naturálním prostředkům a na dlouhá období se peněžní prostředky omezily na jeden typ mince, teprve od 14. století se prosadily vedle sebe mince zlaté a stříbrné.

Otázky k zamyšlení

1. Připomeňte si okolnosti, které způsobily útlum ražby mincí v raném středověku.
2. Seřad'te chronologicky hlavní typy středověkých mincí.

Kapitola 5: Zlaté středověké mince

Cíl kapitoly

Pochopení významu zlaté měny je důležité pro další výklad, protože zlaté mince sehrávaly hlavní roli při rozvoji dálkového obchodu a pomáhaly propojovat ekonomicky rozdílné části Evropy a okolních světa.

Časová zátěž:

3 hodiny

Úvod:

Zlatá mince tvořila vrchol středověkých peněžních prostředků a byla stabilizujícím prvkem měny a nástrojem dálkového obchodu.

Její ražbu zásadně ovlivňoval dostatek výchozí suroviny. Ve středověké Evropě zprvu hrála vedoucí roli zlatá mince byzantská a arabská, jejich užívání bylo velmi rozšířené. Tyto mince se staly také východiskem pro středověké ražby evropských států.

5. 1. Předpoklady a rozvoj zlaté měny

Vliv stříbrné mince byl natolik silný, že i prvotní pokusy o ražbu zlatých mincí byly jen přechodnou epizodou. Setkáváme se s nimi na území, kde se evropský křesťanský svět stýkal s arabským a zlatý arabský dinár se stal východiskem pro tyto ražby. V Jeruzalémském království jsou doloženy jejich napodobeniny ve 12. a 13. století. Od 11. století razili normanští vladaři na Sicílii zlaté tari o průměrné velikosti 17 mm a hmotnosti 0,67 g podle arabského vzoru. Ražba normanského tari vycházela ze sicilského zlatého ¼ dináru arabských Aghlabidů a pokračovala až do r. 1378. Ve 12. a na začátku 13. století byly raženy ve Španělsku a Portugalsku zlaté morabitino, které vycházely z arabsko-španělských zlatých dinárů Almoravidů. Měly průměrnou velikost 27 mm, hmotnost 3,7 g a ryzost 23 ¾ karátu.

V první polovině 13. století se objevují zlaté mince, oproštěné od arabského vlivu, v Brindisi a Mesině, ražené císařem Friedrichem II. v roce 1231. Tyto zlaté augustalis Friedricha II. (1197 – 1250) vážily 5,25 o průměrné velikosti 19 mm a měly ryzost 20,5 karátů. Kromě toho byly raženy také ½ augustalis.

Zlaté mince se změnou obrazu byly raženy i za Karla z Anjou (1266 – 1285) v Brindisi, kde real d'oro měl hmotnost 5,29 g a ryzost 20,5 karátů a v Neapoli carlino d'oro 4,34 g a 24 karátů. Byla vydávána i jeho polovina.

Obr. 2. *Augustalis* císaře Friedricha II. (1197-1250), po r. 1231, 5,24 g.

Ražby na jihu Itálie vycházely z akutní potřeby vyrovnat se mincím arabským, jejich ražba nebyla dlouhodobě podložena ekonomickým potencionálem. Ani neklidné politické dějiny v této části země a problémy se surovinou nedovolovaly, aby tyto mince dosáhly většího rozšíření.

Vznik použitelných zlatých mincí bylo třeba řešit ve významných obchodních městech na severu Itálie. Jedním z nich byla Florencie. V zájmu obchodu bylo nutno nabídnout minci, která by mohla čelit zlatým byzantským solidům a arabským zlatým dinárům. Nevýhodné bylo i užívání neraženého zlata jako platidla. Florentské zlaté mince byly od roku 1252 raženy z čistého zlata, měly průměr 20 mm a hmotnost 3,53 g. Byly raženy „al pezzo“, tedy „po kuse“. Jednotlivé střížky byly pečlivě kontrolovány, aby rozdíly v hmotnosti byly co nejmenší. Na líci byla lilie, znak Florencie, proto byly nazývány fiorino, florinus, florén. Florén se stal vzorem pro ražbu v dalších oblastech Evropy.

V dalším významném centru, v Janově, vznikla zlatá mince genovino, jeho ražba byla zahájena rovněž v roce 1252. Na rozdíl od florénu se tato mince neprosadila v mezinárodním obchodě.

V Benátkách začala být od roku 1285 ražena zlatá mince, pro kterou se vžilo označení dukát. Měl hmotnost 3,56 g a ryzost 0,98. I on začal být napodobován v dalších zemích, jeho rozkvět nastal v 16. století, kdy postupně vytlačil florén.

Rovněž další země se snažily zavést vlastní zlatou minci. Ve Francii ke konci vlády Ludvíka IX. Svatého (1226 – 1270) byla zavedena vlastní zlatá mince écu d'or o hmotnosti 4,2 g a ryzosti 24 karátů, jeho hmotnosti 4,5 g upravil Filip VI. v roce 1337. Ecu se stal oblíbenou mincí a byl napodobován v Nizozemí, Španělsku a Portugalsku.

Tyto ražby dlouho nemohly konkurovat florénu. Florencie dovážela zlato z nalezišť v Horním Egyptě. Florentští odborníci systematicky zjišťovali možnosti těžby drahých kovů ve střední Evropě, stáli u zrodu pražského groše. V uherském státě pomohli v době krále Karla Roberta otevřít mincovnu v Kremnici. Odhaduje se že v Uhrách, činila těžba v polovině 14. století 2 000 – 2 500 kg ročně. Kremnická mincovna se stala záhy jednou z největších mincoven v Evropě. Spojení horního a mincovního podnikání vynášelo králi enormní užitek z vytěženého drahého kovu.

V 14. století vznikla v Porýní, které představovalo důležitou evropskou obchodní tepnu, další zlatá mince, která rychle přesáhla regionální rámec. Byl to zlatý rýnský jehož rozkvět nastal v 15. století. Poprvé byl ražen v roce 1386 o průměru 22 mm a hmotnosti 3,5 g s obsahem pouze 3,39 g zlata.

Ražba rýnského zlatého byla dohodnuta mezi porýnskými kurfiřty Svaté říše římské a to mezi arcibiskupy mohučským, kolínským, trevírským a hrabaty falckými. Později se k nim přidali další mincovní páni. Parametry rýnského zlatého (goldguldenu) kolísaly a její ryzost postupně klesala. Rýnský zlatý byl potom počítán na $\frac{3}{4}$ dukátu. Kurfiřtům ražbu zlaté mince potvrdil Karel IV. zlatou bulou z roku 1356.

Zlatý rýnský se stal důležitou jednotkou v hospodářském životě a mírou hodnoty stříbrné mince.

Obr. 3. Royal d'or , zlatá mince francouzského krále Karla IV. (1322-1328), 4,13 g.

Obr. 3 Florén

Shrnutí kapitoly

Postupné rozšiřování zlaté ražby ve středověku je dokladem toho, jak se rozšiřoval dálkový obchod a jak vzrůstal i jeho objem. Ražba zlatých středověkých mincí položila pevné základy pro pravidelnou ražbu zlatých mincí, které se kromě své úlohy v mezinárodním obchodě stále větší měrou podílely na vnitřní směně. Od konce 15. století vznikají první násobky dukátových ražeb, a to v oblastech, které se vyznačovaly trvalou ekonomicko-společenskou progresivitou vývoje a současně měly k tomu potřebné zázemí v mezinárodních obchodních stycích.

Otázky k zamyšlení

1. Uveďte hlavní typy zlatých středověkých mincí.

Kapitola 6: Počátky tolarové ražby

Cíl kapitoly

Studentky a studenti se zaměří v následující textu na postižení počátečních fází tolarové měny, která se vyvíjela ze dvou centrem ve střední Evropě. Důležité je prohloubení znalosti politicko- náboženských dějin, které ve svých důsledcích ovlivnily měnový vývoj ve střední Evropě v 16. století.

Časová zátěž

3 hodiny

Úvod

6. 1. Předpoklady zavedení tolarové měny

V druhé polovině 15. století se začaly rýsovat v ekonomickém životě v Evropě základní změny, které ve svých důsledcích přivodily zásadní obrat ve společenském vývoji. Značný rozvoj řemeslné výroby položil základ k výrobní kooperaci a pracovní specializaci uvnitř zakládaných velkých dílen. Změny se projeví i v zemědělské výrobě zaváděním nových způsobů hospodaření a pěstováním nových zemědělských plodin. Všechny tyto faktory vytvářely příznivé podmínky pro rozšíření obchodu a pro vznik velkých peněžních hotovostí, které se staly nutnou podporou nových hospodářských směrů. Názory na podnikání, obchod nebo peníze se také měnily podle nových myšlenkových hodnot, které vyplývaly z šířícího se humanismu.

Odrzem tohoto vývoje byly i změny dosavadního měnového systému. Na počátku 2. poloviny 15. století došlo ve střední Evropě k nedostatku drahých kovů, stará naleziště byla vyčerpána. Expanze osmanské říše ohrozila tradiční evropský obchod se zlatem z Afriky, přetrhla důležité obchodní tepny s dálněvýchodními oblastmi, turecké výboje na Balkáně ohrožovaly tamní těžbu zlata a stříbra.

To vše zvýšilo poptávku po drahých kovech. Intenzivně se rozvíjela námořní expanze na jih Afriky, která hledala cestu do Indie. Středoevropské státy obnovily těžbu, podařilo se otevřít nové doly v Solnohradsku a Slezsku, stabilizovaná uherská monarchie pod Matyášem Korvínem (1458-1490) pomohla obnovit cesty uherských zlatých dukátů. Velcí producenti stříbra stabilizovaly místní měny v grošovém systému: Sasko provedlo mincovní reformu

v roce 1465, české království a rakouské země 1469. Vývoj měny však směřoval k hlubším změnám.

Velmi důležitým faktorem, který přispěl k jeho progresivitě, byly rozsáhlé objevy stříbra ve střední Evropě, které měly svůj dopad v ekonomické oblasti a současně umožnily, aby střední Evropa sehrála významnou úlohu v realizaci nové mincovní a měnové soustavy. Nové tendence ve výrobní sféře, které podmiňovaly rozšíření obchodního ruchu, přinášely s sebou i potřebu nového uspořádání peněžních poměrů, neboť rozvoj obchodu na rozhraní 15. a 16. století narážel na značné obtíže.

Rozsáhlá produkce z nově objevených ložisek stříbrné rudy přivodila rychlý růst zásob tohoto drahého kovu, který začal mít převahu nad výrobními možnostmi zboží. Tím docházelo k převaze kupní síly a stoupaní cen a mezd, což způsobovalo vznik inflačních jevů a mělo svůj negativní dopad ve společenských poměrech. Současně stoupl poměr mezi zlatem a stříbrem kolem roku 1500 na 1:11, poněvadž těžba zlata nepostupovala dost rychle. Tato okolnost ovlivňovala zřejmě zhoršování ryzosti německých mincí. Otázka, jak nahradit zlaté mince velkou stříbrnou mincí, byla velmi aktuální.

Tlak na opatřování velkým sum peněz představovaly i potřeby raně novověkého státu, který vytvářel stálá žoldněřská vojska a zvyšoval počet administrativního aparátu.

Objevení Ameriky a rozmach zámořských výprav a zámořského obchodu spolu s objevením nových nalezišť drahých kovů mimo Evropu způsoboval přesun obchodních cest a do popředí významných obchodních středisek se dostává celá řada západo – a středoevropských měst, jako byly Antverpy, Frankfurt, Augsburk, Norimberk, Lipsko a Linec. Významnou úlohu sehrály v tomto vývoji mezinárodní trhy v Linci a Lipsku.

Rozvíjející se peněžní hospodářství vedlo ve svých důsledcích k rozšíření peněžního obchodu. Na tomto základě vyrostla dvě významná centra středoevropského peněžního obchodu, a to bankovní a obchodní domy Fuggerů a Welserů v Augsburku, pro něž právě peněžní obchod byl rozsáhlým zdrojem příjmů. Tito bankéři podporovali politiku císaře Karla V. a jeho bratra Ferdinanda I. Vznikala habsburská říše, nad níž „slunce nezapadalo“. Tyto obchodní domy začaly věnovat mimořádnou pozornost nalezištím drahého kovu jako důležitého zdroje obchodního zisku a získaly rozsáhlá privilegia v této oblasti. Severoitalská města si udržovala svůj význam a začala hledat cestu k ražbě stříbrných mincí, které by obsahovaly více stříbra než dosavadní groše.

V roce 1472 dal benátský dóže Nicolo Trone minci zvanou lira a v roce 1474 v Miláně zavedl vévoda Galeazzo Maria stříbrný teston.

Lira byla nominálem o průměru 28 mm a hmotnosti 6,52 g s ryzostí 0,948 a zrnu 6,18 g. Drobnou minci představovalo soldino o hmotnosti 0,32 g a ryzosti 0,948 a šlo jich 20 do liry. Teston o průměru 28 mm a hmotnosti 9,78 g měl ryzosti 0,962. Teston měl hodnotu 1 ½ liry a odpovídal 1/3 rýnského zlatého. Název teston je odvozen z latinského slova testa (hlava) podle charakteristického vyobrazení hlavy knížete na těchto ražbách. Název se objevuje v různých podobách i v jiných zemích. Ve Francii to byl rovněž teston, v Anglii testoon a v Portugalsku tostao.

Německá města, která asi od roku 1483 napodobovala ražbu těchto testonů, je označovala jako dickeny. První dickeny byly raženy již v roce 1482 ve švýcarském Bernu. Tyto dickeny jsou samostatný druh mince nebyly raženy dlouho a ovlivnily v severním Německu početní soustavu až do zavedení říšské měny. K dalšímu vývoji stříbrných mincí v italském prostředí už nedošlo pro nedostatek větších zásob stříbra, kromě toho tato oblast kladla důraz na zlatou minci.

Další rozvoj těžších mincí byl limitován také technickými podmínkami ražby. Mince nemohly mít příliš velký průměr, snadno by se poškozovaly. Silnější střížek znamenal technické obtíže. Pokusně bylo také nutné zjistit optimální ryzost, mince z čistého stříbra byly měkké a opotřebovávaly se. Zvýšený obsah mědi způsoboval, že slitina byla tvrdší a střížek se těžko zpracovával. Uvedené mince ukazují, že ryzost se ustálila cca na 93 procentech stříbra a hmotnosti 6-10 gramů. Technický vývoj se však nezastavil.

6. 2. Tyrolské pokusy o novou minci

Další oblastí, která přispěla k vývoji nové stříbrné mince, byly Tyroly (které měly v té době mnohem větší rozsah, zahrnovaly část dnešní severní Itálie a kontrolovaly významné přechody přes Alpy). Rozhodující okolností byla rozsáhlá produkce stříbrných dolů ve Schwazu, které podle odhadu poskytovaly ročně na 14 500 kg stříbra a platily za nejvydatnější v Evropě. Hrabětem tyrolským byl Habsburk Zikmund, bratranec císaře Friedricha III. Tyroly, tehdy mnohem rozsáhlejší než dnes, byly důležitou zemí na cestě přes Alpy, probíhaly zde důležitá obchodní cesty, měla mnohé kontakty s Itálií. V roce 1477 byla otevřena nová mincovna v Hallu (Hall in Tyrol), v blízkosti dolů ve Schwazu.

Celá těžba drahého kovu zajišťovaná stříbrnými doly ve Schwazu byla postupně pronajata augsburským Fuggerům, kteří podle smlouvy dodávali stříbro do mincovny v Hallu. Pod vedením Benátčana Antonia de Caballis, který řídil Zikmundovu dvorskou komoru, došlo

v letech 1482/1483 v hallské mincovně k ražbě větších stříbrných mincí. Byl zván taky plunder a sechser. Tyrolský pfunder – 12 krejcar o průměru 29 mm a hmotnosti 6,35 g měl být obdobou benátské Tronovy liry. Jejich hodnota se rovnala 12 a 6 krejcarům.

Ražba krejcarů je spojena s jinou tyrolskou mincovnou v Meranu.

(Toto pojmenování se datuje již od roku 1271 podle obrazu spojeného velkého a malého kříže. Krejcar se stal velmi rozšířeným mincovním nominálem včetně svých násobků, zejména v zemích habsburského soustátí a v jižních německých zemích. V četných proměnách platil až do zavedení korunové měny roce 1892.)

Obr. 5. *Guldiner* tyrolského hraběte Zikmunda (1446-1496), 1486, mincovna Hall v Tyrolsku, 31,82 g.

Přestože byly tyto mince jen přechodným typem k další větší stříbrné minci. Tyrolský pfunder byl ekvivalentem jedné pětiny zlatého rýnského. A tyrolská reforma směřovala k ražbě stříbrné mince, která by byla ekvivalentem zlatého rýnského. V roce 1484 vyrazili v Hallu mince o hmotnosti 15,916 g (ryzost 0,938 Ag), což odpovídalo polovině zlatého rýnského. V mincovně se pokusili razit ze stejných razidel mince o dvojnásobné hmotnosti. Tím bylo sice dosaženo hodnoty rýnského zlatého, ale mince tvořená vyšším válcem a poměrně malém průměru se neosvědčila jak při výrobě, tak v oběhu. Proto byly prováděny další pokusy a hledaly se nové postupy.

Konečně v roce 1486 byla ražena mince o průměru 41 mm, která obsahovala 31,832 g stříbra, konečně bylo dosaženo ekvivalentu zlaté mince. Nová mince dostala jméno guldiner.

Tyto mince už představují tolarové ražby v pravém slova smyslu, a jak jejich název napovídá, staly se ekvivalentními jednotkami ke zlaté minci – goldgulden, v hodnotě 60 krejcarů. Finanční situace Zikmunda Tyrolského ovlivnila osud této ražby. Zadlužený hrabě (proslulý několika desítkami nemanželských dětí), pronajal své doly posléze Fuggerům, v roce 1490 byl přinucen abdikovat ve prospěch arcivévody Maxmiliána, příštímu císaři. Ražba guldinerů byla zastavena po čtyřech letech. Za hranicemi Tyrol byly často přemincovovány na méně hodnotnou stříbrnou minci, čímž byl snižován jejich peněžně-ekonomický význam. Přesto však vytvořily tyto ražby nesporně důležitý stupeň k dalšímu vývoji a rozšíření guldineru. Mince tohoto typu se začaly brzy napodobovat v dalších mincovnách: v Bernu 1491, Lotrinsku 1488, Sittenu 1498, Basileji 1499, Solothurnu 1501, Hessensku 1502, ve Falci 1502 a ve Württembersku 1507, v Solnohradu 1504. Maxmilián musel řešit měnové poměry v územích, které vyženil v Nizozemí a Burgundsku. Tato oblast měla mimořádný význam pro rozvoj obchodu a bankovníctví a udržovala si v habsburské měnové politice specifické postavení až do 18. století. Tyrolské záležitosti byly stranou jeho zájmů.

6. 3. Saský podíl na zavedení tolarů

Těžištěm dalšího vývoje vyšších stříbrných mincovních nominálů se stala oblast kolem Krušných hor, která spolu s doly v harcké oblasti poskytovala dostatečné množství stříbra pro tak rozsáhlou reformu. Byla to především oblast Saska, v níž byla řada důležitých horních měst s mincovnami ve Schneebergu, Annabergu a Marienbergu a ve Freibergu. Rovněž v saské oblasti se v období v druhé polovině 15. století činily pokusy, jak zpevnit kurs grošových mincí a vytvořit protiváhu k rýnskému zlatému, který ovládal rozhodující část směny. Tlak na reformu stříbrné mince zesílil zejména tehdy, kdy se nepodařilo ve větší míře zavést vlastní zlaté mince, pokus ztroskotal na nedostatku domácího zlata.

Obr. 6. *Tolar* saského kurfiřta Friedricha III., Jana a Jiřiho (1507-1525), nedat., mincovna Annaberg, 29,10 g.

Proto se ukázalo jediným východiskem nahradit dosavadní mincovní soustavu novým systémem, i v saské oblasti hledaly mincovny technologické inovace, které by pomohly zajistit proměnu ražeb. V roce 1498 byla zahájena ražba velké stříbrné mince tzv. schreckenberského groše o hmotnosti 4,5 g a ryzosti 866,32/1000, který byl 1/7 goldguldenu a platil 3 groše. Byl vlastním předstupněm pro ražbu stříbrné mince vyšší nominální hodnoty, stříbrného guldenu, později označovaného jako zlatníkový groš (Guldengroschen- zvaný též Klappmützentaler, podle pokrývky hlavy vyobrazeného vévody). Jeho ražba o hmotnosti 29,23 g a ryzosti 937,5/1000 a vel. 42 mm začala v roce 1500 s tím, že stříbrný gulden měl být ekvivalentem zlaté mince. Saský obchod i řemeslná produkce se tak mohly vymanit z vlivu cizí měny. Základem pro ražbu byla hřivna stříbra, která vycházela z erfurtské a byla srovnána s kolínskou, o hmotnosti 233,855 g a ryzosti 15 lotové (937,5/1000) z které se vyrazilo 8 guldenů. Stříbrný ekvivalent zlatého guldenu byl stanoven na 27,4 g ryzího stříbra. Zdokonalení těžby a s tím spojená rozsáhlá ražba těchto nových mincí umožnila velké rozšíření nejvyššího stříbrného mincovního nominálu nejen na území Saska, ale prostřednictvím rozsáhlých obchodních styků i do dalších zemí. Významnou úlohu při tom sehrály lipské trhy, kde se křižovaly mezinárodní obchodní cesty, které spojovaly severní Evropu s Itálií a západní Evropu s Polskem, Ruskem a Balkánem. Lipské trhy vyžadovaly měnovou stabilitu a přizpůsobení se mezinárodnímu kursu zlata. Staly se významným faktorem i v měnové oblasti. Jak uvedeme dále, prostřednictvím lipských trhů rovněž jáchymovské tolary vstoupily do mezinárodní směny. Dálkovým obchodem a většími

peněžními transakcemi se dostávala poměrně rychle tato mince mimo vlastní peněžní saský oběh, kvalitní mince byla nakupována překupníky a sloužila jako surovina (pagament) v jiným mincovnách, které z nich razily méně hodnotnou minci. Proto byla v roce 1505 mírně snížena jejich ryzost.

V Sasku proběhla rovněž centralizace mincovnictví, dosavadní mincovny byly postupně rušeny a současně se zvyšovala produkce mincovny v Drážďanech, politickém a hospodářském centru země. Ústřední mincovna byla dostatečně produktivní, aby mohla postupně zdokonalovat výrobu mincí.

Pod vlivem saských měnových poměrů se začalo vyvíjet i mincovnictví hrabat Šliků v Jáchymově, které sledujeme v části, věnované českému mincovnictví.

Zde jen připomeneme, že jáchymovská mincovna se zaměřovala převážně na ražbu tolarů a jejich dílů – půltolarů a čtvrttolarů. Pojmenování Joachimsthaler Guldengroschen, později jen Thales - tolar, zatlačilo do pozadí označení zlatníkový groš (Guldengroschen).

6. 4. Zavádění nových mincí v Evropě

Rozsáhlá produkce mincoven v Tyrolích, Sasku a v Jáchymově vytvořila základnu, která dovoľovala zavedení nové mincovní a měnové soustavy na celém teritoriu Římsko-německé říše. Říšský sněm mohl vyhlašovat mincovní řád, legislativní opatření ke zlepšení měny. Říše byla ovšem v té době rozdělena v řadu jednotlivých států, chyběla pevná centrální vláda, neboť moc římských císařů z habsburského rodu byla oslabena.

K této politicky nevýhodné situaci se přidaly další komplikace. Martin Luther vyzval říšská knížata k reformě církve, která se v poměrně krátké době rozdělila na katolickou a protestantskou větev. Habsburkové, ovládající mincovnictví tyrolské a české byli přesvědčenými katolíky, saský kurfiřt se stal jednou z čelných postav reformace. Projednávání mincovních řádů se tak stalo jedním z prostředků, které měly oslabit politické i náboženské protivníky.

Projevilo se to již v říšském mincovním řádu z r. 1524, který byl prvním pokusem o vytvoření nové mincovní soustavy na základě guldineru s hmotností 29,23 g o ryzosti 937,5/1000 a s obsahem 27,41 čistého stříbra. Stalo se tak na základě jednání říšského sněmu v Esslingenu, který položil základy k měnové unifikaci na širší středoevropské bázi. I přes oblibu jáchymovského a saského tolaru pro jejich obsah drahého kovu trvalo velmi dlouho, než se

nakonec tolar prosadil v peněžním systému. Velmi k tomu přispěly i dílčí jednotky tolaru $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{8}$ a dokonce $\frac{1}{16}$, které usnadňovaly cestu novému systému.

V českém prostředí se zavádění tolarové mincovní soustavy setkávalo se značnými obtížemi, zejména vzhledem k tradici grošové ražby. Dalším důvodem bylo napětí mezi českými stavy a Ferdinandem I., který se snažil upevnit centrální moc. Proto až koncem 30. a ve 40. letech 16. století dochází k zavedení ražby tolarů v pražské a kutnohorské mincovně. Ve Slezsku začíná s ražbou tolaru vratislavská mincovna až v roce 1540.

Na Moravě i přes veškeré snahy moravských stavů nedošlo v 16. století k obnovení mincovní činnosti, značnou překážkou byl nedostatek surovin. V roce 1547 ukončena ražba pražského groše v Kutné Hoře, což lze považovat za konec grošového období. Současně byly raženy toлары a krejcarý, takže po určitou dobu u nás fungovaly oba systémy souběžně.

Zavádění tolarové ražby v českých mincovnách byl důsledek tlaku Ferdinanda I., kterému nová mincovní soustava měla dát základ pro společnou měnu ve všech zemích habsburských a říšských. Ferdinand I. již na českém sněmu v roce 1537 a později v roce 1541 požadoval, aby ražba české mince se přizpůsobila mincovním poměrům v rakouských zemích. Základ k této změně Ferdinand I. sám již realizoval na rakouském teritoriu v roce 1524 mincovní reformou, která vycházela z krejcarového početního systému a zaváděla mincovní soustavu, založenou na ražbě stříbrného guldineru o hmotnosti 28,82 při zrnu 25,78 g. Tyto snahy zesílily po uzavření dohody mezi Ferdinandem I. a bavorským vévodou s městy Ulmem a Augsburgem v roce 1535, která dala konkrétnější základ snahám po vytvoření kompaktního měnového celku ve střední Evropě na podkladě této rakouské mincovní reformy. Myšlenka rozsáhlé peněžní integrace měla vytvořit v celém středoevropském prostoru jednotnou mincovní soustavu a stabilizovat měnové poměry v souladu s potřebami ekonomicko-společenského života. Ferdinand I. se snažil vyrovnat rozdíly mezi mincovnictvím v českých a rakouských zemích, z politických důvodů se ovšem bránil pronikání říšských norem. Další komplikací byly politické a vojenské události stejně jako náboženské poměry, které bránily jednotě i v mincovních a měnových záležitostech.

V oblasti jihoněmeckých zemí, ale i v západních krajích německého teritoria jen pomalu získávala tato nová mincovní jednotka svůj vliv. V jihoněmeckých zemích to bylo zřejmě ovlivněno okolností, že zde panující mincovní jednotkou se stal batzen, který se rovnal hodnotě 4 krejcarů a byl mincovním nominálem mezi krejcarem a zlatou mincí. Nejstarší

tolarovou ražbou je tolar města Kemptenu, který byl ražen až v roce 1537 a města Schaffhausenu až v roce 1551. Okolnosti, které vzbuzovaly nedůvěru k velké stříbrné minci, spočívaly zejména v obavách, že mince se nemůže vyrovnat osvědčenému zlatému guldenu. Přesto se ražba tolarové mince postupně prosazovala z toho důvodu, že města v tomto období byla nucena podstatně přispívat na pomoc proti tureckému nebezpečí. Přispěly k tomu i nižší náklady při ražbě velké stříbrné mince oproti poměrně drahé výrobě nižších nominálů, ale především skutečnost, že pro nedostatek zlata došlo v letech 1530 – 1550 téměř k přerušení ražby zlatých mincí v Porýní.

Novým mincovním řádem, vyhlášeným na říšském sněmu v Augsburgu v roce 1551 císařem Karlem V., se stal rakouský krejcar říšským penízem. Současně bylo upuštěno od ražby stříbrné mince v hodnotě zlatého guldenu, takže gulden o 60 krejcarech se stal početním pojmem. Stříbrný guldiner měl mít hodnotu 72 krejcarů o hrubé hmotnosti 31,18 g a ryzosti 881,9/1000 s obsahem 27,48 g čistého stříbra. Číslice 72 měla být umístěna na prsou říšského orla. Saská knížata svou nepřítomností na tomto zasedání demonstrovala sílu saského tolaru a neuznala nový mincovní řád, neboť tento poměr neodpovídal novému kursu saského tolaru, jehož hodnota se od roku 1549 zvýšila z 21 na 24 grošů, což bylo přibližně 68 krejcarů. Říšský mincovní řád z roku 1551 nevezal na to ohled a stanovil pro říšský guldiner hodnotu 72 krejcarů. Gulden o 21 groších se tak stal početní jednotkou, která byla užívána až do 19. století. K saskému mincovnímu číslu se připojili i brunšvičtí vévodové spolu s dolnosaskými městy, takže nový mincovní řád uznalo jen několik málo německých knížat. Mezi nimi byl i císař Ferdinand I., který razil ve svých mincovnách v Hallu a Klagenfurtu tolaru v hodnotě 72 krejcarů, a to v letech 1556 až 1560. Tyto okolnosti ukazují na významné postavení saského tolaru, který byl natolik rozšířen, takže nemohl být vytlačen z oběhu. Ústup ražby zlatých guldenů urychlil kolem roku 1550 rozdělení velké stříbrné mince na dva mincovní druhy. V jižních a západních německých zemích převládala snaha zachovat stříbrný ekvivalent k této zlaté minci – zlatník (Gulden) v hodnotě 60 krejcarů. Naproti tomu v severních a východních německých zemích se dále prosazovala ražba tolaru, jehož hodnota se stále zvyšovala.

V roce 1559 vyhlášený třetí mincovní řád v Augsburgu císařem Ferdinandem I. Zakázal saský zlatníkový groš (tolar) o 68 krejcarech, neboť pro rozdílný obsah stříbra byl velmi obtížně oceňován k říšskému guldineru o 72 krejcarech, a proto obnovil ražbu guldenu o 60 krejcarech, který byl početní jednotkou. Říšský gulden, od něhož se začal zlatý gulden odlišovat názvem goldgulden, měl hmotnost 24,61 g o ryzosti 930,5/1000 s obsahem 22,82 g

čistého stříbra a s vyznačením číslice 60. Ferdinand I. sám realizoval od roku 1561 tento záměr v českých a již v roce 1560 v rakouských zemích s cílem vytvořit na základě zlatníku předpoklady pro měnové sjednocení všech zemích římsko-německého společenství. Mincovní snahou falckého kurfiřta o obnovení zlaté měny. Také dukát pro svou ryzost a stanovený poměr 1:104 krejcarům byl uznán jako říšská mince.

Všechna tato opatření nemohla však zabránit nakonec tomu, že rokem 1566 došlo k legalizaci tolaru jako říšského o hrubé hmotnosti 29,23 g a ryzosti 888,89/1000 s obsahem 25,98 g čistého stříbra, který se rovnal 68 krejcarům. Stalo se tak na základě císařem Maxmiliánem II. vydaného říšského mincovního ediktu, kterému předcházela tři říšská mincovní nařízení z let 1524, 1551 a 1559. Maxmilián II. povýšil také saský zlatníkový groš (tolar) o 24 groších nebo 68 krejcarech na říšskou minci. Saský kurfiřt August v roce 1571 snížením ryzosti zlatníkového groše z 902,78/1000 na 888,89/1000 přistoupil k tomuto říšskému mincovnímu řádu. Saský guldengroschen – zlatníkový groš se stal říšským tolařem o 68 krejcarech a říšský gulden – zlatník měl 60 krejcarů. V roce 1580 šlo však již na tolar 90 krejcarů, takže říšský zlatník svou hodnotou 60 krejcarů byl 2/3 říšského tolaru. V českých a rakouských zemích stal se v roce 1573 opět tolar základem měnové a mincovní soustavy. V německých zemích došlo k rozdělení na oblasti, které počítaly na tolar a jiné na zlatníky (guldeny). Nakonec však všechny německé země přijaly tolarovou minci, která se potom rychle rozšířila do ostatních evropských zemí.

Všechny tyto okolnosti napomáhaly rozšiřování ražební činnosti, zaměřené na ražbu vyšších mincovních nominálů, které svou hodnotou tvoří 70 – 75% ražené mince. Tím docházelo k disproporcím v složení oběživa, neboť se nedostávalo nižších mincovních nominálů. Důsledkem toho bylo pronikání cizí mince ve větším objemu, jak nám dokládají velmi výrazně nálezy mincí z rozhraní 16. a 17. století. Svědčí o tom i různé zákazy a stížnosti na drobnou minci, která je do země dovážena výměnou za dobrou a v zahraničí vysoce ceněnou českou tolarovou a dukátovou minci.

Shrnutí kapitoly

Kapitola přiblížila studujícím důvody, které vedly k hledání nové měny i jejich konkrétní vyústění v zlatníkovou a tolarovou měnu. Důležité je, aby si uvědomili změny, které do

tohoto vývoje přinášel zvyšující se dovozu amerického stříbra i skutečnost, že raně novověké teritoriální státy stále důsledněji byly schopny kontrolovat oběživo na svém území. Současně narůstající státní aparát a potřeba vydržovat stálé oddíly žoldnéřů kladly nároky na dostatek ražené mince, vhodnou skladbu oběživa a jeho dostupnost na celém území státu.

Otázky k zamyšlení

1. Jaké okolnosti ovlivňovaly hledání nových typů stříbrných mincí.
2. Uveďte příčiny, které způsobily vznik odlišné zlatníkové a tolarové měny.
3. Jakou úlohu sehrávalo v té době tzv. soukromé mincovnictví.

Kapitola 7: Předpoklady rozvoje měny v 18. století

Cíl kapitoly

Pro další výklad měnových poměrů je nutné, aby se studenti obeznámili stručně s novými názory na úlohu státu při zajišťování blahobytu obyvatel. Tyto názory je třeba si uvědomovat v celkových souvislostech politického a hospodářského vývoje.

Časová zátěž

3 hodiny

Úvod

Podstatné změny v ekonomickém rozvoji si vyžadovaly zásahy jednotlivých vlád, které se snažily zlepšit své příjmy. Projevoval se stále značný rozdíl v intenzitě hospodářského rozvoje v různých částech Evropy. Rostl význam zámořského obchodu, zakládání kolonií a obchodních míst v Asii a Americe. Po náběhu 17. století byla poprvé v dějinách Evropy překonána výrazně od antiky vytvořená ekonomická oblast (Středozeří, blízký Východ a severní Afrika), dosavadní obchodní spojení s Orientem bylo výrazně rozšířeno.

7. 1. Ekonomické potřeby absolutistických monarchií

V období 17. a 18. století vrcholí v Evropě etapa absolutistických monarchií, kdy státní správa stále efektivněji kontroluje život obyvatelstva. Upevněný stát potřebuje dostatek finančních prostředků na financování armády, správního a soudního aparátu. Značnou část státních příjmu odčerpává náklad panovnický dvůr. Absolutistický stát rozšiřuje svou moc na úkor práv šlechty, omezuje řemeslnou výrobu, která svými středověkými právy brzdí rozvoj nových forem výroby. V ní jsou stále zřetelnější kapitalistické prvky.

Sát při hledání finančních zdrojů se snaží postupovat cílevědomě a systematicky, zásady hospodářské politiky formulovali merkantilisté. Slovo merkantilismus je latinského původu-mercator znamená v překladu obchodník a Mercur byl římský bůh obchodu.

Merkantilismus je chápán jako soubor zásad a postupů, které měly zajistit státu bohatství. Obsahuje snahy vznikající podnikatelské vrstvy vymezit se z feudálních práv a zvyklostí. Nesměřovali však k osvobození trhu, ale k získání privilegovaného postavení.

Nejedná se tedy o ucelenou teorii, ale spíše o řadu konkrétních státních zásahů. Příliv zlata a stříbra z Ameriky přispěl k představě merkantilistů, že bohatství státu je založeno na dostatku zlata a stříbra v zemi. Potřebou merkantilistů byl uspořádaný peněžní oběh.

Názory merkantilistů se objevily na více místech Evropy, v Anglii, Francii i u nás. Do praxe se jej podařilo ve větší míře uvést ve Francii, kde je spojován s osobou ministra financí Jeana Baptisty Colberta, francouzského ekonoma, právníka a politika na dvoře francouzského krále Ludvíka XIV. V roce 1666 inicioval založení Akademie. Právě po něm je nazvána francouzská varianta merkantilismu-colbertismus-, jejímž cílem bylo zajistit zvýšení státních příjmů právě v zásadách merkantilismu.

Habsburská monarchie, která musela vést nákladné války s Turky a s Francií, nemohla přistupovat k reformám hospodářství a dominance vlivu aristokratických vrstev zabraňovala šíření nových ekonomických poznatků. Přesun center obchodu a podnikání do území mezi Anglií, Francií a Nizozemí předznamenal omezení napojení střední Evropy na trasy dálkových cest. Rozdíl mezi vývojem v západní a střední Evropě se stále prohluboval.

Zatímco hospodářství těchto států se zprudka rozvíjelo, neboť bylo založeno na aktivitách městského patriciátu a šlechty. Ve střední Evropě docházelo procesu, který označujeme jako upevnění feudalismu. Stát podporoval hospodaření režijního velkostatku, který v tomto období již ztrácel svůj inovační náboj a byl založen na upevnění moci velkostatku nad poddanými. Města, která procházela trvalou ekonomickou krizí, byla vyřazena z politického prostoru. Výroba v městech byla omezována cechovními předpisy, které neumožňovaly rozšiřování produkce a využívání nových pracovních postupů. Ekonomické i společenské opožďování v habsburské říši se dále prohlubovalo.

Schopní teoretici ekonomie existovali v 17. století už i v mocnářství, jehož jsme byli součástí, ale ani vídeňský dvůr ani státní správa na nové podněty nereagovaly. S nezájmem se setkaly i návrhy dvou brněnských měšťanů konšela a císařského rychtáře Pavla Hynka Morgenthallera a advokáta a podnikatele Fabiána Šebestiána Malivského. Jejich doporučení zemským úřadům a císařskému dvoru vznikla kolem roku 1650.

Pavel Hynek Morgenthaller hodlal svoje teorie převést i do praxe a zřídit barvířskou manufakturu, ale náhlá smrt mu v tom zabránila. Fabián Šebestián Malivský z Maliv se za deset let po Morgenthallerově smrti obrátil ve svém přípisu moravským zemským stavům se zajímavým projektem, zaměřeným na rozšíření výroby, ale ani on neuspěl. Povedlo se to až následující generaci, skupině rakouských národohospodářů v čele ze zakladatelem vůbec prvních manufaktur v Rakousku Johannem Becherem a jeho vrstevníkem Filipem Vilémem z

Hörnigku. Hörnigk vydal knihu, která se stala nadlouho ekonomickým a taky politickým programem tehdejších reformátorů.

Už v době Karla VI. (1712-1740) začaly být pocíťovány potřeby podpořit zaostávající hospodářství. Začaly být zakládány první manufaktury, které byly vyzbrojeny různými privilegii, která potlačoval jejich konkurenty. Tyto snahy se prohloubily i za vlády Marie Terezie (1740-1780). Podnikatelské aktivity úspěšně prováděl i její manžel František I Štěpán. Její vláda pokračovala ve vydávání výrobních a vývozních privilegií, podporovala zřizování manufaktur bezúročnými půjčkami, a taky že začaly vznikat instituce a úřady pečující o průmysl a obchod, například komerční kolegium, Orientální společnost pro obchod s Tureckem a přilehlými zeměmi, a Východoindická společnost pro obchod s americkými osadami. Že zájmy zahraničního obchodu vedly k vybudování svobodných přístavů v Terstu a v Rijece a že habsburská monarchie začala stavět i svoje obchodní a válečné loďstvo. Stát začal pečovat o stav silniční sítě a vybudoval nové císařské silnice.

V tomto úsilí byla Marie Terezie dokonce tolerovat příliv odborníků z protestantských zemí, kteří nebyli katolického vyznání. Zákaz pobytu nekatolíků byl obcházen krátkodobými výjimkami, které byly poměrně snadno prodlužovány. Ekonomické změny na svých panstvích prováděla i šlechta. Ta měla dostatek peněz, surovin a levné pracovní síly. To ovšem vedlo k tomu, že šlechta podnikatelské aktivity lokalizoval na své domény, podmínky pro vznik industriálních center stále chyběly. Měšťanstvo, které se v západní Evropě stalo rozhodujícím činitelem modernizace, bylo v našich zemích poměrně slabé. Až na konci 18. století nutnost udržovat velkou stálou armádu způsobila vznik úzké vrstvy bohatých válečných dodavatelů neurozeného původu (kteří ovšem často za své zásluhy byli nobilitováni). Rovněž generace nižších duchovních, vychovaných v zásadách josefínského osvícenství, povzbuzovala obyvatelstvo venkova k ekonomickým aktivitám.

Tradičně limitujícím prvkem byl nedostatek kapitálu. Rodinné obchodní domy sídlily ve Vídni, početně i finančně slabá byla i skupina bankéřů v Praze. Pokus vybudovat v Brně banku, kterou měly kontrolovat zemské stavy, záhy ztroskotal.

V habsburské monarchii se uplatňoval tzv. **státní kamentalismus** (snaha o zdokonalení daňového systému ve prospěch státní pokladny, podpora výroby byla až druhořadá). Nositeli reformy měli být úředníci, kteří byli vázání dohledem centrálních míst, což průběh reformy zpomalovalo. Další generace teoretiků přistupovala k těmto názorům kriticky. Adam Smith teorii merkantilismu ostře kritizoval. Za první – nebylo podle něj možné bohatství měřit v podobě peněz a drahých kovů, ale muselo být hodnoceno podle životní úrovně obyvatelstva. Za druhé – na bohatství mělo být pohlíženo očima spotřebitelů dané země. Za třetí – hnací síla

úspěchu a bohatství národů spočívala v individuálním přístupu jednotlivce a v jeho invenci. V jeho kritice konkrétních kroků pod vlivem merkantilistů se rodila moderní ekonomická teorie.

7. 2. Vznik papírových platidel

V 18. století můžeme sledovat v jednotlivých evropských zemích pokusy o zavedení papírových peněz. Je známo, že mimo Evropu užívaly papírových platidel Čína a Japonsko, ale jejich oběh byl vázán na tyto státy. V odborné literatuře spíše převládá názor, že tyto státy i pro svou celkovou politickou a ekonomickou uzavřenost nemohly působit na vznik papírových platidel v Evropě.

Odborná literatura vychází z několika předpokladů, které stály u zrodu papírových peněz. Jedna cesta vedla rozšiřováním směnek. Státní instituce vystavovaly poukázky na odebrané zboží nebo služby a zavazovaly se je proměnit za mince z drahých kovů. Dlouhodobé směny zaváděly i některé zámořské obchodní společnosti. Praktickým a možno říci krizovým ověřováním funkce papírových peněz byly některé krizové situace, k jejich vydávání bylo nutno přistoupit v době dlouhodobého obležení některých měst, kdy docházelo dosavadní oběživo. Po ukončení obležení ovšem byly papírové poukázky staženy z oběhu (tato situace ovšem byla někdy řešena i vydáváním nouzových mincí.

Vývoj papírových platidel ze směnek způsoboval, že z počátku byla zákonem zaručena možnost výměny papírových platidel za stříbrné nebo zlaté mince. Emitující státy často neodolaly pokušení zvyšovat papírové oběživo. V obchodním styku byl při platbách v papírových platidel vyžadován určitý příplatek tzv. ažio.

Nepřiměřené vydávání papírových platidel, které nebyly dostatečně kryty zásobou zlatých a stříbrných mincí, vedlo k vysoké inflaci a zapříčinilo řadu finančních krizí a státních bankrotů.

Ani tyto nedostatky, které mnohdy přežívaly až do 19. století, nedokázaly zastavit rozvoj papírových platidel, která posléze svým objemem zatlačilo raženou minci.

Shrnutí kapitoly

V této kapitole je důležité, aby si studenti uvědomili význam nových ekonomických teorií. Hospodářská politika, kterou přijaly a prosazovaly mocnosti světového obchodu v 16. až 18. století, byla politika merkantilismu. Byla založena na předpokladu, že moc a bohatství státu může být nejlépe zvýšeno exportem zboží výměnou za drahé kovy. Merkantilisté věřili, že bohatství světa je konečné a že nárůst bohatství v jedné zemi může být dosažen jen na úkor jiné země. Tyto teoretické předpoklady byly mnohdy deformovány praktickou ekonomickou situací (nedostatek kapitálu, přežívající feudální omezení v oblasti výrobních a obchodních vztahů).

Otázky k zamyšlení

1. Rozeberte hlavní zásady merkantilismu a důvody, které vedly k jeho rozšíření jako teorie.
2. Které okolnosti ovlivňovaly v 18. století ekonomický rozvoj v českých zemích.

Kapitola 8: Rozšíření tolarové měny

Cíl kapitoly

Studenti získají v této kapitole poznatky o důvodech, které vedly k postupnému narůstání obchodu s drahými kovy mezi Amerikou a Evropou.

Časová zátěž

3 hodiny

Úvod

V období 16. a 17. století došlo v důsledku zámořských objevů k zásadní změně v směru tras dálkového obchodu, změnila se mapa obchodní Evropy. Dále došlo k nebývalému přílivu drahých kovů z Ameriky. To se ve svém důsledku projevilo tzv. cenovou revolucí a změnilo to cenu drahých kovů v Evropě.

8. 1. Proměny měny

Zdroje drahých kovů. Prvé španělské a portugalské lodě přivážely zlato a stříbro uloupené z indiánských pokladů.

V roce byla 1523 zahájena těžba stříbra. Nedostatek pracovních sil způsobil, že pro domorodé obyvatelstvo bylo 1534 vyhlášeno otroctví. Ani to nestačilo a otroci začali být dováženi z Afriky. V 1557 začalo být stříbro získáváno amalganizací, což zvýšilo výtěžnost dolů.

Španělští králové zakazovali obchod s neraženým kovem a nebyl povolen ani vývoz zlata a stříbra ze zámořských kolonií. Na novém kontinentě byl ovšem i nedostatek zkušeného mincovního personálu a vybavení mincoven. Proto se razily hrubé mince tzv. lodní mince (ve skutečnosti v prvních mincovnách v Americe) podle španělských hmotnostních a ryzostech parametrů.

Španělský systém v 16. století: 1 zlatý escudo se rovnal 16 stříbrným reálům a 1 reál 34 měděným maravedi. V Americe, kde bylo nutno rychle zpracovat velké množství kovu, se razily zlaté osmi escudo a osmi realy tzv. peso de a ocho tj. kus po osmi.

V roce 1536 vznikla první mincovna v Mexiko city (tehdy Nové Španělsko). Následovala mincovna v Limě (vicekrálovství Peru). Další mincovna vznikla v Potosí v Bolívii, kde bylo

objeveno stříbro v roce 1545, mincovna zde byla zřízena 1574. Tyto mincovny razily „lodní mince“, které musely být v Evropě roztaveny a z nich se již razily standardní mince. Tento proces probíhal v mincovnách tzv. španělského Nizozemí a stal se jedním ze zdrojů, které způsobily zdejší ekonomický rozvoj. Oblast v okolí ústí Rýna byla již ve středověku významnou obchodní a výrobní oblastí, nyní se její rozvoj dále mnohonásobil. Proslulá byla zdejší textilní výroba.

Příliv drahých kovů do Evropy v průběhu 16. století byl obrovsky a zcela změnil ceny drahých kovů a je jedním z předpokladů tzv. cenové revoluce. Jeho rozsah můžeme ukázat na poměru evropského a amerického stříbra, který byl na počátku 16. století přibližně 18:82, na konci 16. století asi 88:12

Tyto změny způsobily, že oblast severní Itálie, začala zaostávat, k čemuž napomáhala i politická roztříštěnost. Rovněž další vlna zámořských objevů, iniciována z Anglie, Francie a Nizozemí, zvyšovala význam nizozemských a anglických obchodních center. Do nich se postupně přesunovalo i centrum bankovních obchodů.

8. 2. Vývoj v severní Americe

Jiná situace byla v severní Americe, kde nepřinesla první vlna evropské kolonizace žádné objevy drahých kovů. Ty byly objeveny až v 19. století. Ani původní obyvatelstvo neposkytovalo mnoho příležitostí k výměnnému obchodu.

Noví osadníci z Evropy mnohdy odcházeli za vidinou spravedlivější společnosti: puritáni, kvakeři a další. Byli to často kritici evropských společenských pořádků a v jejich představách byly obchod, bohatství a drahé kovy takřka synonymem hříchu.

Dominantní postavení měla Velká Británie, která soupeřila s vlivem Francie (jih – Nový Orleáns). Španělé pronikali ze Střední Ameriky po západním pobřeží (Los Angeles).

V severní Americe platila anglická měna, ale jejich vývoz byl do Ameriky zakázán v roce 1695. Z Ameriky se dovážely suroviny, za které se vozilo evropské a asijské zboží. Směněné prostředky začaly citelně chybět, když zde vznikla první města, noví osadníci byli zvyklí z evropského domova na mince, nyní jim citelně chyběly.

V 17. století bylo povoleno platit indiánskými ozdobami – wampum, ale to jen jako drobné. Ještě v roce 1730 bylo ve Virginii oficiálně platit svazky tabákových listů. Fungovalo ovšem složitěji: tabák se odevzdal do státního skladu, lidé obdrželi poukázky a těmi se platilo.

Až 1652 byly raženy první mince v Bostonu v Massachusetts. Vznikly spíše z ideologických důvodů. Zda usedlí puritáni byli odpůrci koloniálních metod, proto opatřovali kontramarkou britské třípenice, šestipence a šilinky zkratkou NE tj. New England III, VI a XII.

To odpůrcům systému nestačilo. Proto začali v Bostonu razit mince ze stříbra španělských kolonií (které sem pašovali pašeráci nebo piráti) mince v pencích s letopočtem 1652. Ty se razily až do poloviny 80. let 17. století bez změny letopočtu. Rozsah ražby lze odhadnout jen přibližně, celkem asi za milion tehdejších liber. Ražba mincí byla pod tlakem Britů v roce 1684.

Puritáni se nevzdali, 1686 začal jeden bankéř vydávat bankovky, ale ty se mnoho neujaly. Proto místní parlament 1690 nechal tisknout papírové poukázky v celkové hodnotě 7 000 liber. Teprve ty měly úspěch a plně se vžily. Podobné poukázky začaly vydávat další kolonie. Britská správa nakonec v Massachusetts zakázala i tisk poukázek. Britové dokonce v roce 1735 povolili, že dávky se mohou platit v naturáliích. Tak velká byla obava, že by se mohla měna v kolonii vymknout kontrole. Toto opatření ovšem vyhovovalo velkým obchodním domům. Jinak řečeno: britská koloniální správa přistupovala k převážně evropským osadníkům stejnými metodami, jakými postupovala vůči domorodcům v Africe nebo Asii. To se časem ukázalo jako těžká politická chyba a podobné přehlížení amerických osadníků podněcovalo jejich boj za osamostatnění.

Do těchto záležitostí zasáhla sedmiletá válka 1756- 1763, která se přenesla i na americký kontinent. Obchod mezi Angličany a Francouzi zde zajišťovali Holanďané, kteří nakupovali mince ze španělských kolonií.

Byla to obchodní mince- monetarizovaný kov, jehož cena na trhu se mohla měnit. Osmireal se stal oblíbeným platidlem v anglických koloniích. Holanďané ovšem obchodovali i se svými holandskými ražbami -tolary, které byly označovány jako daaler, z toho vzniklo slovo dollar.

Dá se tedy říci, že u počátku slova dolar stojí termín tolar, který vznikl v Jáchymově.

Ještě jedno „dědictví“ z těch dob užíváme dodnes. Osmireal nesl na rubu obraz zeměkoule mezi dvěma sloupy, odtud vzniklo označení pillar dollar. Sloupy byly obtočeny páskou s nápisem PLUS ULTRA, z toho vzniklo i dodnes užívaná značka pro dolar.

Měnové poměry v severní Americe se brzy projeví i v Evropě: Británie měla dostatek zlata z Portugalska, ale málo stříbra, proto byly *pillar dollar* oficiálně zde povoleny v roce 1797.

Ve Spojených státech stále nebyly vhodné podmínky pro vlastní ražbu. Situaci měl řešit částečně II. mezikontinentální kongres ve Filadelfii, který zřídil dne 10. května 1775 papírové platidla, která měla hodnotu od 1/6 dolaru po 8 dolar.

Obr. 11. 20 real španělského krále Ferdinanda VII. (1808-1833), 1822, mincovna Madrid, 26,90 g. Rubní strana s motivem tzv. Heraklových sloupů, předobrazem pro značku dolaru.

Měly být vyměňovány za:

- 1) mexické tolary
- 2) neražené stříbro v hodnotě mexických mincí
- 3) zlato jako ekvivalentem stříbra.

Současně vznikl návrh ražené mince jako ekvivalentu měny z roku 1775. Došlo k pokusným ražbám, dnes známe jen tři stříbrné exempláře a několik odražků v cínu, ale válka ražbě zabránila a papírová měna se brzy propadla do inflace.

V roce 1781 bylo v rámci Konfederace povoleno každému z 13 států vydávat kvalitní platidla a vznikla řada lokálních ražeb, 1785 bylo povoleno oficiálně užívat 8 reálu, jak to stanovoval zákon z 1775, ale ustanovení o ekvivalentu se nepodařilo prosadit.

V roce 1792 byl vydán Mint Act, teprve tehdy zaveden dolar, který se dělil na 10 dime neboli 100 centů. Ekvivalent byl stanoven na 1,6083 g zlata a poměr zlata a stříbra byl 1:15, tedy ekvivalent ve stříbře by 24,057 (8 real měl 24,82 g ryzího stříbra).

Podle tohoto zákona a dalších ustanovení se razily zlaté mince i stříbrné dolary ve velkém množství, ale ražba stříbrných byla zastavena 1804, v oběživu je lehce nahradily zlaté mince a španělské 8 realy (3,08 procenta méně v amerických).

V roce 1834 byl poměr zlata a stříbra upraven na 1:16 se vyplatilo stříbrné mince vyvážet, protože jinde ve světě bylo stříbro dražší a stříbrné mince tak z oběhu vymizely.

Tak cena stříbra stoupla, a tak roku 1836 byly stříbrné dolary znovu raženy, nové typy byly zavedeny v roce 1839 a v roce 1873 ražba stříbrných dolarů ukončena. V oběživu stále stoupal počet zlatých mincí a papírových platidel.

V celém světě klesala cena stříbra, ale v Asii stoupala, proto byly v USA raženy Trade dollar ryzosti 90 procent až do roku 1885 pro obchod s Čínou a Japonskem. To se osvědčilo, a proto začaly razit trade dolary i jiné státy, které obchodovaly s touto oblastí, významná byla ražba trade dolarů v Anglii. Mince typu obchodního dolaru se postupně rozšiřovaly v dalších oblastech světa a dolar se stával nejužívanější jednotkou. Také nové státy v Asii a Africe, původní britské, francouzské a nizozemské kolonie, z větší části po získání samostatnosti zaváděly dolarovou měnu. Vedly je k tomu ekonomické úvahy, ale byl v tom i kus politické manifestace, dolar se stával symbolem nově získané svobody, zatímco libry, franky a guldeny souvisely s koloniálním obdobím.

8. 3. Rozšíření dolarových ražeb v 19. a 20. století

V souvislosti s rozpadem osmanské říše začaly vznikat nové měny nebo se rozšířilo používání měn koloniální mocností (libry, franky). To znamenalo postupné omezení používání levantských tolarů.

V 70. letech 19. století se zhroutily ceny stříbra v Evropě a v USA, cena stříbra velmi poklesal a stříbro se začalo vyvážet do Indie, Číny a Japonska.

Jaký byl dosavadní měnový vývoj v této části světa? Starobyloou tradici zde měla bronzová a papírová platidla, drahé kovy se odvažovaly na váhu. I do této oblasti se v 17. a 18. století rozšířily mexické a jihoamerické mince, zprvu již zmíněné „lodní mince,“ pak i tady ražby nahrazovaly zdařilejší osmireály. Mince sem přiváželi nizozemští obchodníci, proto se jim i zde říkalo daaler, a tak se postupně i v této oblasti světa rozšířilo pojmenování dollar.

Jak již bylo uvedeno, USA proto zavedly v roce 1873 ražbu trade dollar, určené k obchodu s Asií. Jednalo se o obchodní minci proto byla ryzost označena přímo na minci 420 GRAINS 900 FINE, tj. hmotnost 420 grénů jest 27,22 g o ryzosti 900 tisícín čili 90 procent. V této podobě se obchodní dolarrazil do roku 1885.

Velká Británie začala tyto obchodní dolary razit rovněž, směřovaly především do Hongkongu, kde vznikla mincovna v roce 1866 a novou masovou výrobu zahájila v roce 1895.

Podle tohoto vzoru začala ražba v asijských mincovnách, kromě jiného označení nesl někdy termín ONE DOLLAR, místní obyvatelstvo je nazývalo yuan nebo yen (kulatá věc) a tyto termíny byla dlouho synonymy.

Koloniální mocnosti se snažily si zachovat monopol na ražbu mincí dolarového typu, rozvoj obchodu i sílící sebevědomí stály proti tomuto trendu. Významným obchodním střediskem se stal v průběhu 19. století Tchajwan, proto zde došlo k první ražbě asijského dolaru (tchajwanský dolar). Další místní ražbu začal radit Brunaj brunejský dolar zvaný ringgit. V Číně se první dolary razily na počátku 20. století, ražba zastavena v roce 1934. Hongkong- dollar užíván až do konce koloniální správy., ale ražba zastavena v roce 1935.

Po druhé světové válce začala vznikat řada samostatných států z bývalých kolonií. Bývalé britské kolonie toho využily a přešly od systému libry (která se dělila na 20 šilinků po 12 pencích) na decimální systém dolarový, který byl chápán jako nezávislost na metropoli a napodobení amerického vývoje, který se osvobodil z britského područí.

Příklady z Afriky:

Siera Leone razila dolary od roku 1791, ale jen v symbolickém počtu..

Libérie- která vznikla roku 1822 jako nová vlast pro americké otroky, kteří se vrátili do Afriky. Ražba dolarů byla ustanovena od roku 1833, ale fakticky až od roku 1960.

Příklady z Asie:

Singapur zavedl dolar v roce 1967. Kanada užívala britský systém, ale už v roce 1870 zavedeno počítání na dolary, razily se jen půldolary. První dolary až v roce 1936 do roku 1966 ze stříbra, pak obecné kovy.

Austrálie zavedla v roce 1910 australskou libru a v roce 1966 přešla na australský dolar.

Nový Zéland: užívána byla australská měna a až od 1933 novozélandská libra. V roce 1967 novozélandský dolar.

Jako kuriozitu lze uvést, že v Evropě zavedlo tolar Slovinsko v roce 2000. Označení ovšem nelze chápat jako pokračování dolaru, Slovinsko se přihlásilo tímto názvem k tradicím tolarové měny ve střední Evropě. Slovinský tolar zanikl 1. 1. 2007, kdy země zavedla euro.

8. 4. Pronikání zlatého standardu

Výkyvy v ceně stříbra, problémy z jeho získáváním a rozdílnost ryzosti stříbrných mincí postupně způsobovaly, že vlády a ekonomičtí teoretikové uvažovali o změně. Výhodiskem

se stal názor, že je nutno upustit bimetalismus a přejít na měnu, ve které by papírová platidla byla kryta pouze zlatem, vznikl zlatý standard.

Prvý stát, který na něj přistoupil, byla Velká Británie, později jej zaváděly další státy. Zlatý standard se stal i základem tzv. latinské unie, což byla měnová unie, kterou v roce 1865 uzavřela Francie s dalšími státy. Později se objevuje termín zlatý blok, který fungoval ještě v meziválečném období.

Rozeznáváme několik forem zlatého standardu.

Shrnutí kapitoly

Kapitola má studentky a studenty upozornit na kořeny a vývoj těžby, ražby a měny v Americe, zejména ve Spojených státech amerických. Základní otázkou je množství drahých kovů, které do Evropy plynuly a které zcela změnilo dosavadní vztah ceny zlata a stříbra, změnilo hlavní směry dálkového obchodu. Tento vývoj ovlivnil rovněž rozvoj měny v Asii, který v 19. století dostával vlastní vývoj. Spolu s ekonomickým rozvojem USA se stal dolar významnou měnou již v 19. století a jeho význam narůstal i ve 20. století.

Otázky k zamyšlení

1. Prosud'te vliv přílivu drahých kovů z Ameriky do Evropy na evropskou ekonomiku v 16. století.
2. Jaké okolnosti ovlivňovaly vznik mincí na americkém kontinentu.
3. Najděte v přehledech kursů, které státy dnes užívají měnu, označenou jako dolarovou.

Kapitola 9: Mincovnictví českého středověku

Cíl kapitoly:

V této kapitole se vracíme ve zkratce k domácím poměrům, které byly součástí celkového vývoje měn ve střední Evropě, ale často probíhaly asynchronně. Kapitola má studentkám a studentům ukázat význam středověkého mincovnictví, které posléze dospělo k užívání mincí v různých formách směny. Kapitola analyzuje význam středověkého českého mincovnictví, které tehdy dosáhlo jednoho ze svých vrcholů a přispělo k dalšímu vývoji i v evropském rámci. Studující sami posoudí, jak hluboce musí obnovit své znalosti hlavních etap českých dějin.

Časová zátěž:

5 hodin

Úvod:

Studentky a studenti se seznámí s poměrně složitým vývojem měny v našem středověku, který odrážel postupné zapojování našich zemí do širšího ekonomického a kulturního rámce. Měna prošla vývojem od naturální směny až po vytvoření relativně složitěho systému různých druhů mincí.

K prvním dokladům mincovní činnosti na našem území patří keltské mince v 2. – 1. století p. n. l., archeologicky doloženy máme mincovny na některých významných oppidech. Keltové na území pozdějších Čech a Moravy vyráběli (odlévali) mince ze zlata, které získávali rýžováním. Jejich významná mincovna byla na Hradisku u Stradonic, na Moravě je doložena mincovní činnost na Starém Hradisku u Okluk. Keltské kmeny, usedlé na území dnešního Slovenska, používali stříbra, jejich mince nesly také nápisy (nejčastěji BIATEC nebo NONNOS).

Po odchodu Keltů z našeho území mincovní hospodářství utichlo. Střední Evropa byla obsazena kmeny Markomanů, Langobardů nebo Kvádů.

V době germánského osídlení 1.- 5. stol. n. l. dokládají nálezy římských mincí kontakty s říší římskou, jejíž hranice procházela po Dunaji. Hranici Římané chránili systémem předsunutých stanic (Mušov). Od poloviny 7. do poloviny 9. století nemáme doloženy nálezy mincí.

Postupně pronikající slovanské kmeny jsou doloženy řadou archeologických nálezů, z nichž

se o úrovni směny nebo obchodu mnoho nedovídáme. Jejich hospodářskou základnu tvořilo zemědělství.

9. 1. Období Velké Moravy

Velkomoravský stát byl poměrně složitým politickým, ekonomickým a kulturním útvarům, který po jistou dobu dokázal udržet své postavení v rámci evropské politiky. Obratnou politikou Mojžírovců se podařilo nacházet politickou rovnováhu mezi Frankou říší a Byzancí. Panující dynastie se zasloužila také o kulturní rozvoj. Velkomoravský stát si však nevytvořil dostatečně pevnou vnitřní strukturu a to se mu stalo osudným, stát nevydržel tlak uherských nájezdníků.

Velkomoravská říše využívala svého geografického položení pro rozvoj dálkového obchodu. Ten jistě vyžadoval užívání různých směnných prostředků, ale uvnitř říše převládala naturální směna. V dějinám měnového vývoje Velké Moravy je stále mnoho neznámých otázek, které se jen částečně daří zodpovídat. Velká Morava byla nepochybně státem s rozvinutou řemeslnou výrobou. Její úroveň i výhodné položení na trasách obchodních cest přispívaly k tomu, že centra Velké Moravy měla čilé obchodní styky. Tyto okolnosti jsou jistě nezbytné k zavedení odpovídajících směnných prostředků, ale jejich doklady v pramenech postrádáme. Naopak díky archeologickým nálezům víme, že na Velké Moravě se užívaly různé formy předmincovních platidel. Nejznámější z nich jsou sekerovité hřivny, nalezené ve značné množství v řadě lokalit. Jedná se o železné předměty podobné sekerám nebo motykám, které měly jistě i svou užitnou funkci, ale jejich hromadné nálezy lze interpretovat jako doklad o tezauraci. Nálezy sekerovitých hřiven známe z území Moravy (24 lokalit) a Slovenska (41 lokalit, údaje z roku 1996) a Malopolska, v podhradí Wawelu v Krakově bylo v roce 1979 nalezen soubor 4 212 kusů.

Z pramenů rovněž zjišťujeme, že na Velké Moravě bylo k platbách užíváno zlata, nalezené doklady (závaží i hmotnost šperků) ukazují, že zde byly rozšířeny byzantské váhové jednotky. Toto obchodní propojení s byzantskou říší je v souladu s tím, co víme o politické a církevní orientaci Velké Moravy.

Mince odkryté na archeologických nalezištích jsou poměrně vzácné a ojedinělé. Jejich nálezové okolnosti také ukazují, že byly používány druhotně, často jako ozdoba nebo jako

tzv. obol mrtvých. Nalezené mince pocházejí jak z byzantské (zlaté solidy), tak i z francké říše (stříbrné denáry).

Zvláštní pozornost vzbudil nález několika mincí severoitalských, které razili langobardští panovníci. Na území velkomoravské říše se dostaly podle některých autorů obchodem, jiní soudí, že tyto mince byly součástí válečné kořisti.

Celní sazebník z Raffelstettenu (místo na Dunaji) je dokladem obchodních styků s Bavorskem a přináší i názvy mincí nebo dalších jednotek, které se zde používaly k placení celních poplatků. Doklady o placení pokut ve zlatě nebo stříbře máme i právních pramenech (Soudní zákoník pro laiky).

Odborná literatura soudí, že úroveň velkomoravských směných vztahů by přerostla v zárodky peněžních forem, ale tento vývoj byl násilně přerušen.

9. 2. Počátky českého mincovnictví

Zvolna se upevňující stát Přemyslovců využil ražby denárů zcela podle dobových zvyklostí. Usuzujeme, že první mince měly ekonomickou funkci, potřeboval je panovník a jeho družina. Pro svůj rozvoj a fungování je potřebovaly i první církevní instituce. Většina obyvatelstva však s nimi přicházela do styku je velmi omezeně. Ještě podle zprávy Ibrahíma ibn Jakúba z roku 961/2 byly v Praze používány k platbách plátěné šátečky.

Stejně důležitá a možná i ve své době více hodnocená byla jejich úloha politická. První mince českého, polského a uherského státu v té době byly jedním z dokladů, že se tyto země hlásí k (západo)evropskému kulturnímu okruhu, k tehdejší křesťanské Evropě.

Složitější je určení doby, kdy první české stříbrné denáry vznikly. Odborná literatura uvažuje někdy o polovině 10. století (955), ale rakouští a polští badatelé kladou první české denáry až do 70. let 10. století. Ojedinele se objevují i názory, že mince mohl razit již svatý Václav.

Nejstarší české denáry napodobují typy mincí z bavorského Řezna, později napodobují mince anglosaské. Důvod byl zřejmý: mince určené pro dálkový obchod (nacházejí se v nálezech v Polsku a ve Skandinávii) se měly svým vzhledem přiblížit užívaným cizím ražbám a tak těžit z jejich obliby. Přesto se na nich ještě na konci 10. století objevilo vyobrazení sv.

Václava, které mělo upevňovat státní povědomí. Mincovní obrazy sv. Václava jsou důležitým pramenem k poznání rozšíření jeho kultu. Mincovní obraz jako prostředek obrazové komunikace upevňoval státní ideologii.

Na konci 10. století své mince razili i Slavníkovci, konkurující přemyslovské moci, mezi jejich mincemi najdeme i denár s jménem biskupa Vojtěcha. Slavníkovci měli na svém kmenovém území vlastní zdroje stříbra (snad využívali naleziště v oblasti pozdější Kutné Hory) a jejich mincovny byli v Malíně a na Libici. Jejich vyvražděním (995) zaniklo i jejich mincovnictví.

Pozoruhodnou epizodu představují denáry s jménem královny Emmy, které byly raženy v Mělníku.

České denáry 10. století byly nalezeny v Polsku a Pobaltí, což je interpretováno jako doklad o jejich zapojení do dálkového obchodu. Tomu nasvědčují i byzantské motivy, která na nich nacházíme.

Po překonání krize českého státu na přelomu 10. a 11. století byla obnovena přemyslovská moc na Moravě, kde razili první denáry knížata Oldřich a Břetislav I. po roce 1019. Na nich najdeme odkazy na kult sv. Klimenta, světce, který byl uctíván již na Velké Moravě. Jeho symboly byly na mincích brzy nahrazeny obrazem sv. Václava, jehož kult měl zemi sjednocovat.

V polovině 11. století musel Břetislav I. reagovat na změny mincí, které putovaly střední Evropou po trasách dálkového obchodu. Vzrůstající význam obchodních středisek Vikingů způsobil, že bylo nutno změnit váhovou jednotku, z níž se denáry razily. Byla to severská hřivna, která měla hmotnost 210 g, tedy přibližně poloviny karolinské libry.

Až do mincovní reformy Břetislava I. byly raženy denáry velkého střížku (průměr 17-19 mm, hmotnost 1,6-1,9 g. Z karolinské libry (al marco) se razilo 240 denárů. Termín solidus v pramenech označuje jen početní jednotku a rovnal se 12 denárů. (Jiný způsob počítání dělil libru na 8 solidů (solidus longus), solid měl pak hodnotu 30 denárů. Tradice tohoto počítání dlouho přežívala).

Na základě Břetislavovy reformy byly vydávány denáry malého střížku (průměr do 15 mm hmotnost asi 1,0-1,5 g). Nesmíme zapomenout, že mince byly stále odvažovány al marco. Centrální mincovnou zůstávala stále Praha, od 10. století fungovala dlouhodobě i mincovna na Vyšehradě, krátce je doložena mincovna na Mělníku, která je považována za mincovnu královny. Další mincovny působily v místech, kde se pravidelně konaly významné trhy- Starý Plzenec, Kouřim.

Břetislav I. rozdělil svou zemi mezi své syny a v následujícím období vládli na Moravě mladší Přemyslovci jako tzv. údělná knížata, která po vzoru pražského knížete razila své denáry, zhruba od poloviny 11. do 1. třetiny 12. století. Tak vznikly ražby olomoucké (zde měla ražba mincí největší a nejdelší trvání), brněnské a znojenské (zde se razilo jen krátkou

dobu). Tyto ražby ukazují, že obliba a potřeba mince stoupala, ale převládající byla asi stále směna naturální, peněžní směna byla stále ještě omezena na malý okruh obyvatelstva. Pozoruhodná je šíře obrazových námetů na těchto denárech, které dosvědčují, jak tyto obrazy měly upevňovat představy o spravedlivé knížecí vládě.

Výhod ražené mince využili i olomoučtí biskupové, kteří získali v době biskupa Jindřicha Zdíka (+1150) mincovní privilegium od císaře (1144), které potvrdil i český kníže Vladislav II. v letech 1146-1148. V listině je jmenována mincovna v Podivíně. Rozpoznání olomouckých biskupských mincí, které nesou zkomolené opisy, je předmětem diskuse. České a moravské mince v polovině 12. století jsou totiž často raženy ledabyle a z málo kvalitního kovu. Celé středoevropské mincovnictví trpělo v té době nedostatkem suroviny, jak prozrazují soudobé mince polské i uherské. Mince mají zkomolené nebo zcela nečitelné opisy, takže je přidělujeme jednotlivým knížatům jen na základě mincovních obrazů a fabriky mince. Přesto i v tomto období máme z českých mincoven doloženo velké množství typů, což zřejmě svědčí o častém obměňování mincí.

Jakost nejstarších českých denárů se uvádí v rozmezí 0,650 – 0,900. Po provedení reformy Břetislava II. se ryzost mincí uvádí 0,830, ale později neustále klesá. Extrémní úpadek je patrný z ražeb knížete Bedřicha z let 1172-1173, kdy byla zjištěna ryzost 0,110. Počet 240 denárů z libry byl často překračován, výpočty ukazují, že mincovní číslo mohlo být 300 kusů.

9. 3. Mincovnictví v období ekonomického rozmachu 13. století

Třinácté století je i přes veškeré politické zvraty charakterizováno jako období politického, ekonomického a kulturního vzestupu českého státu, který se dokonce v době Přemysla Otakara II. územně rozrostl. Hospodářský rozvoj byl ovlivněn několika komponenty: příliv cizího obyvatelstva, které přinášelo řadu inovací, které byly poměrně rychle přijaty i domácím obyvatelstvem a dále rozšiřovány. Panovník podporoval vznik měst, která se stávala centry řemeslné výroby a obchodu a urychlovala zavádění peněžní směny. Rovněž část poddanských dávek byla převáděna z naturální do peněžní podoby. Všechny tyto okolnosti vyžadovaly zavedení většího počtu mincí a zvýšený stav oběživa, dostatek oběživa zpětně působil na rozvoj obchodních vztahů.

Už v předchozím textu jsme ukázali, že naše země ležely na hranicích mezi oblastmi používání feniků a brakteátů.

Už na konci 12. století změněná podoba mincí prozrazuje změny. Moravský markrabě Vladislav Jindřich začal razit denáry fenikového typu, čerpající vzory z ražeb rakouských, což

je chápáno jako doklad vzájemných obchodních vztahů. Rovněž kvalita jeho mincí se zlepšila.

Důležitou změnu přinesly nálezy stříbra v Krušných horách. Na jejich saské straně probíhala od počátku 13. století bohatá ražba brakteátů. Přemysl Otakar I. využil této situace a začal razit české brakteáty, napodobující saské vzory. Opět nevíme, kdy se tak stalo. Česká numismatická literatura uvádí rok 1230, nověji se objevil názor saských numismatiků, že se tak stalo až po roce 1230. Tyto velké brakteáty měly průměr 38-42 mm, hmotnost kolem jednoho gramu a ryzost 0,970-0,920. Toto opatření se nedotklo ražeb na Moravě, kde se dále razily denáry únikového typu. V západních Čechách v první polovině 13. století obíhaly bavorské feniky, podle některých autorů byly v Plzni dokonce raženy

Stav oběživ v českých zemích v 1. polovině 13. století lze charakterizovat tedy takto: střed a sever Čech ovládaly brakteáty, západní Čechy byly pod vlivem bavorských feniků a Morava používal v obchodním styku rakouských mincí nebo domácích mincí, které je napodobovaly. Hranice státu se nekryly s oblastmi směnných prostředků, byť se tomu panovník snažil zabránit.

Příliv kolonistů, kteří hledali mimo jiné nové zdroje stříbra a zlata, dospěl až do oblasti Českomoravské vysočiny a tam bylo stříbro objeveno v polovině 13. století v místech dnešní Jihlavy, Německého (dnes Havlíčkova) Brodu a v dalších lokalitách. Jihlava se stala nalezištěm známým v celé Evropě, stříbro z Jihlavy zajišťovalo Přemyslu Otakarovi II. jeho moc. V Jihlavě vzniklo také jihlavské horní právo, které se stalo základem, z kterého čerpaly horní zákoníky ve střední Evropě.

Jihlavské stříbro umožnilo Přemyslu Otakarovi provést některé změny, které se týkají mincovnictví. Byla upravena hmotnost české hřivny na 253,17 g a na Moravě byla zavedena hřivna moravská o hmotnosti 280 g, která se rovnala hřivně vídeňské. To mělo napomoci směně mincí, které razil Přemysl Otakar II. ve svých moravských a rakouských mincovnách. V Čechách byly zavedeny středních a malých brakteátů, jejichž hmotnost se zmenšovala, ale udržovaly si dobrou ryzost.

Dostatek nové mince ovlivňoval vhodně vlnu zakládání měst v českých zemích. Města jako střediska výroby a obchodu představují významný aspekt v postupné monetarizaci směny. Potřeba mince způsobovala, že v místech významných tržních míst vznikaly mincovny, tedy v místech, kde byla potřeba ražené mince. Ke konci 13. století je počet mincoven v českých zemích odhadován na 15 až 20, nepracovaly ovšem stejně intenzivně, některé jen krátkodobě, u některých máme doklady jen nepřímé. Produkovaly převážně brakteáty, méně často feniky. Proměny brakteátů zřejmě dokládají snahu Přemysla Otakara II. sjednotit ražbu mincí v české

i alpské části jeho personální unie. To se zřejmě zcela nepodařilo a králova smrt tento pokus ukončila.

Obliba mince jako směného prostředku je patrná i na venkově, kde stále ještě žila převážná část obyvatelstva. Poddaní plnili do té doby povinnosti vůči vrchnosti formou roboty (ta však nebyla asi příliš rozšířená) a naturálních dávek, které jsou v průběhu 2. poloviny 13. století často nahrazovány peněžními dávkami (tento proces byl ovšem ukončen až ve století 14.) Peněžní forma způsobovala, že obyvatelé venkova častěji navštěvovali městské trhy, začaly se vytvářet regionální tržní oblasti.

Někteří autoři soudí, že své mince razil i Bruno ze Schauenburku, který byl olomouckým biskupem v letech 1245-1281. Drobné mince se v 13. století razily i v slezských knížectvích, které existovaly i na našem dnešním území: Ratibořsko, Těšínsko a Opavsku, jehož proces odpoutávání od Moravy se v té době zahájil.

V letech 1278-1283 došlo zřejmě k úpadu mince. Proto po svém nástupu na trůn Václav II. v roce 1283 začal razit střední brakteáty s vyrovnanou jakostí. Před rokem 1300 rovněž došlo k sjednocení mincovních obrazů. Ale ani to nestačilo prudkému hospodářskému rozvoji. Jako v celé Evropě, tak i v českých zemích, bylo patrné, že křehké a malé brakteáty přestávaly vyhovovat vzrůstajícím potřebám obchodu. Z některých hromadných nálezů vyplývá, že se ve směně užívalo neraženého stříbra, čemuž se panovník marně snažil zabránit. Vhodná chvíle pro změnu nastala v době Václava II.

9. 4. Grošová měna

Nálezy stříbra na konci 13. století na pozemcích kláštera v Sedlci (dnes součást Kutné Hory) způsobily v Čechách „stříbrnou horečku“. Vznikla Kutná hora. Václav II. a jeho rádci rychle pochopili význam nálezů a připravili radikální reformu. K jejímu provedení byli pozváni odborníci z Itálie, nová mince však dostala podobu podle francouzského vzoru .

V polovině roku 1300 byly raženy první pražské groše. Vznikla tak „věčná“ mince, její obraz se neměnil po několik století, taková mince budila větší důvěru. Na líci byla královská koruna a opis ve dvou soustředných kruzích s jménem a titulem krále. Na rubu byl český lev a opis *grossi pragenses*.

Kontrola nad mincí byla zajištěna centralizací veškeré mincovní činnosti do Vlašského dvora v Kutné Hoře, stávající mincovny byly zrušeny. Byla zdokonalena horní správa, těžba rudy a

její další zpracování bylo regulováno horním zákonem, zvaným *Ius regale montanorum*, který se stal vzorem pro další země.

Pražský groš se dělil na 12 parvů, a jeden groš měl hodnotu 6 brakteátů. Z pražské hřivny (253 g patnáctilové stříbra) mělo být raženo 64 grošů a váže 3,9 g nebo 768 parvů. Početní jednotkou se stala kopů grošů, tedy 60 grošů neboli 720 parvů.

Poprvé tak vznikla soustava peněžních prostředků, brzy dále rozšiřována. Jan Lucemburský začal razit půlgroše a celý systém završil ražbou zlatých florénů podle florentského vzoru. Karel IV. pak razil zlaté dukáty. Ražba zlatých mincí nenabyla většího rozměru a v českých zemích se užívaly zlaté ražby uherské, které byly vyráženy ve velkém počtu. Přesto tak vznikl v 14. století skutečný, vzájemně propojený systém platebních prostředků, který byl doplňován dalšími typy drobných mincí. To je zřejmým dokladem, jak rychle byl u nás i v celé Evropě nahrazen naturální systém monetárním.

Tento vývoj měl i své stíny a krize. Ryzost a hmotnost pražského groše byla postupně zhoršována a snižována. Vládci českého státu se v tom nelišili od svých současníků. Nemusíme sledovat podrobněji tento vývoj, stačí připomenout jeho hlavní momenty.

Obr. 12. Dukát římského a českého krále Václava IV. (1378-1419), mincovna Praha, 3,49 g.

Za vlády Václava IV. byla kvalita mincí snižována, z razidel s jeho jménem se podle některých autorů razilo i po jeho smrti. Tak se stalo, že masově vyráběně, nepříliš pečlivě provedené a mnohdy málo kvalitní pražské groše zaplavovaly okolní země. V německých městech byla kontrola nad nimi zajišťována tzv. kontramarkováním, byly totiž označovány značkami jednotlivých měst, která zřejmě určovala jejich cenu (směnitelnost).

V době husitské revoluce krize měny doznala největšího propadu, ustala ražba grošů, byly raženy jen málo kvalitní drobné mince, někdy již pouze z mědi.

Až král Jiří z Poděbrad se snažil situaci zlepšit, chyběly mu však prostředky na obnovu těžby stříbra, nedobře působily i zákazy obchodu s „kacířskými“ Čechy. Jeho mincovní řád z roku 1469 nařídil ražbu pražských grošů podle parametrů z doby Václava IV., ale nedostatek stříbra to asi nedovolil realizovat ve větší míře. I proto musel Jiří legalizovat v zemi oběh míšenských grošů (1 pražský groš se rovnal 2 grošům míšenským). Neprosadila se ani ražba tzv. tlustých grošů.

Pro celé patnácté století je charakteristické, že do našich zemí pronikaly cizí drobné mince, často málo kvalitní a na neurovnanost měnových poměrů ukazují i poměrně četné doklady padělatelských dílen.

Změnu přinesla až doba Vladislava Jagellonského. Nové nálezy stříbra v Kutné Hoře umožňovaly rozšířit těžbu a obnovit starší doly. Pražské groše Vladislava II. byly raženy ve velké množství, obíhaly v zemích střední a východní Evropy a v nálezech mincí je jako součást oběhu můžeme sledovat až do počátku 17. století, tak v oběhu přežily i rok 1547, kdy byla v Kutné Hoře ražba pražského groše zastavena. Skončilo se tak asi nejslavnější období českého mincovnictví v době, kdy Evropa přecházela na užívání tolarových mincí.

9. 5. Soukromé mincovnictví českého středověku

Pod tento pojem řadíme ražbu, kterou prováděly vedle panovníka další právní nebo fyzické osoby. Již jsme se zmínili o mincovnictví Slavníkovcům a olomouckých biskupů.

V grošovém období, po centralizaci v roce 1300, byla povolena ražba moravských markrabat z lucemburského rodu. Jan Jindřich (1350- 1378) a jeho syn Jošt (1378-1411) razili jen drobné mince několika typů, dukát markraběte Jošta je některými autory považován za falsum z 19. století. Na Moravě pak razil markrabě Albrecht Rakouský (1436-1437). Mincovní oprávnění získala i některá moravská města, raženy byly jen drobné mince, jejich nálezy prozrazují jejich lokální význam, ve kterém doplňovaly vhodně skladbu mince.

V době Jiřího z Poděbrad asi vznikaly mince jeho politických i náboženských odpůrců, literatura však není jednotná v jejich dataci i přidělování (Oldřich z Rožmberka, Zelenohorská jednota, Matyáš Korvín).

Musíme také připomenout, že součástí mincovnictví českého státu je i mincovnictví v jednotlivých slezských knížectví.(Vrchní lenní moc na Slezskem získal Jan Lucemburský v roce 1335, Slezsko patřilo k českému státu až do roku 1742), neovlivňovalo v té době

významněji další měnový vývoj, ve své době však mincovnictví významně přispívalo k rozvoji Slezska. Ojediněle zde byly raženy i zlaté dukáty.

Shrnutí kapitoly

Kapitola ukazuje postupný nárůst významu peněz a peněžní směny. Je nutno si uvědomit vznik uceleného systému mincovních prostředků (zlatá mince, hrubá stříbrná mince a drobná stříbrná mince), který pokrýval potřebu směny od drobné každodenní až po platby velkých sum v dálkovém obchodě. Významné je také setrvávající centralizovanou podobu organizace českého mincovnictví, která je jedním z projevů pevného státního uspořádání.

Otázky k zamyšlení

1. Najděte hlavní rysy vývoje mincovnictví českého středověku.
2. Popište postupné rozšiřování peněžní směny v českém středověku.
3. Najděte na internetu zprávy o českých a moravských středověkých mincovnách.
4. Posuďte význam husitské revoluce z hlediska ekonomického vývoje.
5. Charakterizujte ekonomické předpoklady dalšího vývoje měny.
6. Najděte v literatuře údaje o tzv. obolu mrtvých.

Kapitola 10: Mincovnictví raného novověku v českých zemích

Cíl kapitoly

V této kapitole si studentky a studenti osvojí znalosti další důležité vývojové etapě vývoje platidel v našich zemích.

Časová zátěž

3 hodiny

Úvod

Období je charakterizováno zapojením českého státu do mnohonárodnostní Habsburské monarchie, což přinášelo řadu výhod, ale i záporů především v politickém postavení českého státu. Vývoj komplikovaly náboženské otázky a nebezpečí tureckých válek. Dalším důsledkem začlenění českého státu do Habsburské monarchie byla postupná ztráta možnosti rozhodovat o měnových otázkách.

10.1. Počátky ražby mincí v Jáchymově

Obr. 7. *Tolar* bratří Buriana, Heinricha, Hieronyma a Lorenze hrabat Šliků (1526-1532), 1526, mincovna Jáchymov, 29,02 g.

Podněty, které představovaly pokusy Šlik a jeho bratři. Na jejich panství v okolí dnešního Jáchymova byla objevena na počátku 16. století nová bohatá stříbrná ložiska. Šlikové začali nejprve soukromě (ve spolupráci s norimberskými podnikateli od r. 1520) razit podle usnesení pražského sněmu *tolar*, jež se až r. 1529 dostaly pod urbuní monopol Ferdinanda I. Původní *tolar* vážil 29 g, měřil v průměru až 40 mm a měl ryzost 895/1000. Jednalo se tedy o velkou minci, vhodnou pro použití v mezinárodním obchodě. Většina šlikovských ražeb byla

exportována do Lipska, dostávaly se do dalších mincoven a zde byla používána jako pagament (surovina) pro další ražbu. V roce 1527 Ferdinand I. Šlikům ražbu odebral a převzal jáchymovskou mincovnu jako státní.

10. 2. Vliv rakouského zlatého

V r. 1561 provedl Ferdinand I. další mincovní reformu. V jeho mincovním řádu se základem měny stal gulden, ražený ze stříbra. Obsahoval 22,27 g stříbra a dělil se na 60 krejcarů, 180 penízů a 360 malých penízů. Odpor stavů si sice vbrzku vynutil obnovu tolarové ražby (i ražby bílých grošů), ale zlatníkový systém přitom nebyl narušen, ačkoli se určitý čas nerazily nejen zlatníky, ale ani krejcarý. Z numismatického hlediska se tedy nadále jedná o tolarovou měnu (až do 19. stol.), protože na guldeny (zlaté) se oficiálně mělo počítat, ale nerazily se. Intenzivní prospektorská činnost vedla k objevům ložisek stříbra a dokonce zlata. V polovině 16. století prudce klesla těžba v Jáchymově, jenž na vrcholu své slávy v období 1521 – 1544 dával v průměru ročně 9 tis. kg. stříbra (tj. asi 19% evropské a 15% světové těžby), ale obnovila se částečně těžba v Kutné Hoře, a to zhruba do konce 16. století. Kutnohorská mincovna pak byla definitivně zrušena až r. 1726, zatímco jáchymovská již v r. 1671. Dokonce byly otevřeny nové. V roce 1539 byla obnovena mincovna v Praze, v letech od 1569 do 1611 pracovala mincovna v Českých Budějovicích. Rozsahem nevýznamná těžba zlata pokračovala v 16. st. na většinou starších středověkých nalezištích v Cukmantlu (Zlaté hory), Frývaldově (Jeseníku) či v Jílovém u Prahy. Rudolf II přispěl do dějin české mince zavedením tzv. malého groše, přičemž se 1 český tolar rovnal 60 malým grošům. Stalo se tak v r. 1576; měl hodnotu poloviny bílého groše (hmotnost 1,055 g, jakost 0,391). Byla to za celé období 10.-19. století jediná mince s českým nápisem (MALEY GROSS).

10. 3. Stavovské mincovnictví

Stavovské povstání 1618-1620 vytvořilo podmínky pro novou kapitolu mincovnictví. Stavové převzali stávající mincovny v Čechách. Čeští stavové měli nedostatek mincovního kovu a řešili jej konfiskacemi majetků svých nepřátel, jednalo se o prvou vlnu konfiskací.

Moravští stavové si prosadili otevření mincoven v Brně a Olomouci, které rychle zahájily činnost. Stavové obnovili na krátkou dobu krejcarovou měnu, ale oblíbený tolar zůstal zachován.

Když se ujal vlády Friedrich Falcký, změnila se opět správa. České mincovny převzali královští úředníci, na Moravě pokračovala stavovská správa, ostatně jednalo se jen o několik měsíců.

Slezská protestantská knížata se na podzim roku 1620 dohodla razit vlastní zlatou a stříbrnou minci v mincovnách ve Vratislavi, Hlohově, Olavě, Lehnici a Olešnici. Na jedné straně nesly znak sleuzksé orlice, na druhé straně nápisy, které uváděly jména nominálů. Vpád švédských vojsk do Slezska umožnil krátké obnovení stavovského mincování v letech 1633-1635.

Ražby Friedricha Falckého vznikla v letech 1620-1621 v Opavě a v Olešnici.

10. 4. Obnova vládního mincovnictví

Během roku 1621 převzal moc nad mincovnami opět Ferdinand II., nastala restituce a soudy nad vzbouřenci, které znamenaly rozsáhlé konfiskace.

České události rozpoutaly válečný konflikt, který přerostl v třicetiletou válku. Rakouští Habsburkové potřebovali značné sumy na vyplácení žoldu a na počátku války vážly dodávky peněz, kterými je zásobovali jejich španělsí bratřenci, platby vojskům nesnesly odkladu. Znamenalo to ovšem často závislost na španělských politických požadavcích.

Na problém nedostatku peněz narazil r. 1621 správce Čech Karel z Liechtensteina; jako společníka si přizval pražského „dvorního žida“ Jakuba Baševiho. Ten organizoval nákup mincovního pagamentu v celých Čechách. Na jaře r. 1621 dodával do pražské mincovny 2 tis. hřiven (asi 500 kg) stříbra měsíčně a to za cenu vyšší, než byla cena dolovaného stříbra z Kutné Hory. Ale i to bylo málo, a proto v červenci r. 1621 navrhl Liechtenstein Vídní snížit obsah zrna v minci ke zvýšení rozsahu produkce v lednu r. 1622 byla s dvorskou komorou podepsána smlouva, v níž bylo konsorcium pražského kupce Hanse de Witte a spol. nadáno těmito právy: monopolem na výkup pagamentu a ražbu mince v Čechách, na Moravě a v Dolních Rakousích a dále pak předkupním právem na odkup vytěženého stříbra. Z 1 hřivny se razily mince v hodnotě 79 zlatých (na jaře r. 1621 jen za 46 zlatých). Členy konsorcia bylo 15 osob, akci organizovali dva: de Witte a Baševi. Dalších 13 členů, jako byli Karel z Liechtensteinu nebo Albrecht z Valdštejna zůstávali v pozadí. Někteří z nich výhodně

prodávali konsorciu surovinu za přemrštěnou sumu. Tito lidé využívali situace i jiných způsobem. za znehodnocování mince nakupovali konfiskované statky. Potrestaní majitelé prodělali, protože byli nuceni své statky prodávat. Nevýhodné to bylo i pro císařskou komoru, která prodávala zabavené statky a dostávala za ně znehodnocenou minci. Konsorcium dalo za necelé 2 roky do oběhu 42 mil.zlatých, bylo nařízeno vyšetřování. Situaci měla vyšetřit komise, proces s potomky Karla z Liechtensteina se táhl až do počátku 18. století a zaplacen byl jen zlomek původně odhadnuté sumy. Mince ztrácely na důvěryhodnosti. Celá akce musela zákonitě skončit bankrotem – císařským patentem ze 14.12.1623 bylo nařízeno snížení nominální hodnoty jednotlivých mincí o 87-92% (tzv. velká kalada), což postihlo jak dlužníky a majitele velkých hotovostí. Ale i podstatnou část dalšího obyvatelstva. Po skončení třicetileté války se panovník snažil provést reformu měny a prosadit ji na říšské úrovni, veškeré pokusy zůstaly neúčinné. Rozhořela se nová válka, tentokrát s Francií a s Turky (obléhání Vídně v roce 1683). Stát potřeboval hotové peníze za každou cenu, na změny nebyl čas. Na počátku 90. let 17. st. muselo přistoupit ještě k tzv. „malé kaladě,“ jež znamenala mincovní devalvaci o 25%. Byl to pokus o řešení dopadů velkých výdajů na turecké a francouzské války. Při této devalvaci se komorní orgány pokoušely znehodnocení mincí zatajit, stejně tak učinily již r. 1659, kdy se tajně snížil obsah stříbra v tolaru o 1 kvintlík. Tento stav měny se neměnil až do doby Marie Terezie. Do té doby si stát vypomáhal novými formami daní a dávek a podporoval rozvoj manufakturního podnikání.

10. 5. Soukromé mincovnictví v českých zemích v novověku

Soukromým mincovnictvím rozumíme ražební činnost šlechtických rodů, měst a církevních institucí.

Obr. 8. *Dukat* Heinricha III. a Karla II. vévodů minsterberských (1562-1587), 1565 mincovna Reichenstein (dnes Rychleby), 3,54 g.

V zemích Koruny české mělo od středověku tradici mincování ve Slezsku. Město Vratislav razilo v roce 1531 goldguldeny a pokračovalo v dalších letech ražbou dukátů a dvodukátů. Krátce zde razili i tolary, ale zlaté ražby Vratislav razila i v 17. století.

Tolarové ražby razily v 16. století v Krnově (Hohenzollerni) a Těšíně (Piastovci) a v 17. století razilo se v Opavě (Liechtensteinové). Liechtensteinové razili původně tolarové ražby, ale později dávali přednost drobným mincím, které přinášely větší zisk.

Bohatou tradici mělo mincování vratislavských biskupů, kteří začali tolarové ražby razit v roce 1513. Biskupové měly své doly U Zlatých Hor v Jeseníkách, jejich mincovna byla v městě Nisko. Z této mincovny vycházely velké tolarové ražby. Bohatá mincovní činnost je spojena s působením biskupa Karla (1608-1624), rakouského arcivévody, který razil dokonce deseti dukáty. Po roce 1620 i tato mincovna dával přednost ražbě krejcarových nominálů.

Po porážce stavovského povstání pokračovala v ražbě katolická knížata.

Obr. 9. *Dukat* Albrechta z Valdštejna (1625-1634), 1631, mincovna Jičín, 3,43 g.

Krátkou kapitolou bylo mincovnictví Albrechta z Valdštejna jako knížete zaháňského v letech 1629-1631). Valdštejn měl svou další mincovnu v Jičíně. V roce 1647 získal právo razit mince v Záhani Václav Eusebius z Lobkovic.

Podobně přechodný charakter mělo mincovnictví v Opolsku a Ratiboři (1622-1623) sedmihradského vévody Gabriela Bethlena.

Za falešné jsou považovány ražby, které byly raženy za doby dánského vpádu na Opavsku v letech 1626-1627. Při použití císařských razidel zde byly raženy měděné mince lehce postříbřené.

Obr. 10. Tolar Františka Josefa z Lichtenštejna (1772-1781), 1778, 29,71 g.

V Čechách získali obnovené mincovní právo Šlikové, ale i oni využívali v poslední fázi svého mincování služeb vládní mincovny v Praze.

Své mince razili v Českém Krumlově Eggenberkové. Schwarzenberkové zdělili v roce 1719 panství Český Krumlov, ale své mince razili ve vládní mincovně ve Vídni, ojediněle v Kremnici nebo Norimberku a Kolíně n. R.

Důležitou kapitolou soukromého mincovnictví je mincovnictví olomouckých biskupů.

František kardinál z Dietrichsteina, biskup olomoucký, dosáhl v roce 1608 obnovení mincovního práva a povolení, aby mincovnu přenesl z Podivína (kde již dávno zanikla) do Kroměříže. V neklidných letech třicetileté války razil mince na více místech, získal také mincovní oprávnění pro svůj rod. Jeho nástupci na olomouckém biskupském stolci mincovního práva využívali s různou intenzitou. Karel II. z Liechtenstein-Castelcorna dokonce postavil v Kroměříži novou mincovní budovu, která je dnes obnovena jako památka. V ní biskupové razili do roku 1758 své mince a medaile, později ojediněle vznikaly jejich ražby ve vídeňské mincovně (poslední ražba tolaru v roce 1811, později ojediněle medaile).

Shrnutí kapitoly

Studentky a studenti i se musejí zaměřit na spletité politické poměry v českých zemích v 16. a 17. století, které významně ovlivňovaly řízení mincovní činnosti. Důležitý je vývoj v letech 1621-1624, která znamenal prvou významnou měnovou krizi v novověku ve střední Evropě. Celkový vývoj je stále více řízen z vídeňského centra monarchie a stupňují se státní zásahy. Vývoj měna se ocitá pod vlivem myšlenek merkantilismu.

Otázky k zamyšlení:

1. Zopakujte si hlavní zásady merkantilismu.
2. Jak se projeví ve vývoji měny události třicetileté války.

Kapitola 11: Měnové poměry v habsburské monarchii 1750-1918

Cíl kapitoly

Kapitola přibližuje studentům měnový vývoj v období, kdy se měnila evropská společnost a kdy se upevnil stát do podoby absolutistické monarchie (kameralismus) a teprve po roce 1848 se mohly více uplatňovat liberální názory na ekonomiku. Období 19. století je i v měnové oblasti poznamenáno postupným vzrůstem významu Prusku na úkor Rakouska (Rakouska-Uherska).

Časová zátěž

4 hodiny

Úvod

Kapitola je rozdělena do částí podle hlavních vývojových etap měny, které byly ovlivňovány reformami Marie Terezie, důsledky napoleonských válek a postupným prosazováním kapitalistických způsobů výroby v průběhu 19. století. Důležitým prvkem je zavedení papírových platidel, které znamenaly výraznou změnu

11. 1. Konvenční měna

Ačkoliv byl nástup Marie Terezie na trůn zajištěn tzv. pragmatickou sankcí, rozpoutala se válka s Pruskem, která znamenala posléze ztrátu Slezska. Monarchie tak přišla o hospodářsky nejrozvinutější část nejen českých zemí, ale celého habsburského soustátí. Uzemní ztráta se projevila i úbytkem státních příjmů.

Vláda Marie Terezie musela provést řadu reforem, které tuto ztrátu měly oslabit. Současně se tak otevřela cesta ke změnám a reformám, jejichž potřeba byla pocíťována již dříve, ale tyto reformy byly předešlými vládci odkládány. Marie Terezie musela především zlepšit výběr daní, což měla umožnit katastr. Dalším opatřením, které mělo zaplnit státní pokladnu, byla ochrana manufakturního podnikání a důslednější celní politika. Tyto kroky vyvolaly další opatření, jakými bylo budování sítě cest (císařské silnice), rozvoj obchodu se zámořím (přístav v Terstu), zakládání obchodních společností, omezení cechovního zřízení, reforma měr a vah.

Zřízení stálé armády představovalo jedné straně novou zátěž pro stát, ale umožnilo rozvinout stálé vojenské dodávky výstroje a výzbroje v nebývale velkých objemech. To ovlivnilo rozvoj celých výrobních odvětví.

Tyto kroky a řada dalších opatření (vznikala nová vzdělaná státní správa, školní reforma atd.) si vyžádaly reformní opatření v oblasti měny. Zde převládalo dědictví minulosti: roztržitá ražba, založená na rozdílných hmotnostních jednotkách v různých částech monarchie, nedokonalá struktura řízení a nepořádky v soukromém mincovnictví.

Prvým potřebným krokem bylo v roce 1750 zavedení nové hmotnostní jednotky: byla prosazena vídeňská marka (hřivna), z níž se razilo 12. tolarů nebo 24 zlatých. Nová jednotka byla zavedena v tzv. dědičných zemích, stranou zůstala uherská část monarchie a některá další území v západní Evropě, v nichž Marie Terezie. Zavedení vídeňské marky bylo součástí širší reformy měr a vah.

Úspěšným krokem habsburské diplomacie, byla dohoda s Bavorskem, kterým se obě země dohodly razit mince o stejné hmotnosti a ryzosti, které měly volně obíhat v obou zemích.

Dohoda (konvence) byla uzavřena v roce 1753, a tak vznikla konvenční měna. Vídeňská marka byla nahrazena markou kolínskou, jejíž váha byla 6/5 marky vídeňské, tj. vážila 233,8 g. Marka se dělila na 20 zlatých po 60 krejcarech. Odtud převzala nová měna – kromě označení „konvenční“ – i označení „dvacetizlatková.“ Razily se toлары v hodnotě 2 zlatek, půltolary a čtvrttolary. Mince s označením „zlatý, zlatka“ (Fl = florin) byly raženy až do 2. pol. 19. stol.. Konvenční měna, kterou považujeme za součást tolarového měnového období, tak zůstala zákonnou měnou až do r.1857.

Podle mincovního řádu z r.1754 tolar vážil 28,06 g, obsahoval 23,39 g stříbra (ryzost 0,833), půltolar a čtvrttolary byly přesné díly tolaru o stejné ryzosti. Dále se razily krejcarové mince – 20, 17, 10, 7 krejcarů, groš, poltura, krejcar, grešle a půlkrejcar.

K uvedené konvenci se později připojily další německé státy, avšak samo Bavorsko ji r.1754 vypovědělo. Bavorsko se totiž obávalo nepříznivých důsledků ze snížení obsahu stříbra ve svých mincích, k němuž by podle dohody muselo přistoupit. Proto byla sjednána mezi Rakouskem a Bavorskem nová dohoda, podle které Bavorsko razilo minci o 1/5 hodnotnější.

11. 2. Zavedení papírových peněz

Dalším krokem, který měl ulehčit peněžní styk, bylo zavedení papírových peněz. Pokusy o jejich zavedení lze sledovat v různých evropských zemích již v průběhu 17. století. Některé

z nich byly zaváděny jen jako krátkodobá opatření, jindy musely být rychle staženy zpět, protože se staly předmětem spekulace a nepoctivých machinací.

V době Marie Terezie. Poprvé byly vydány do oběhu v podobě státní 6%ní zúročitelné půjčky. Tyto tzv. „platební obligace“ byly přijímány při placení všech komorních a kontribučních dávek jako kovové mince. Protože vznikly jako půjčka, předpokládalo se, že rakouský stát má své papírové peníze splatit drahým kovem. Byly vydány na počátku 60. let ve výši 10 mil. zl. a do září 1766 staženy z oběhu a zničeny.

Dalším krokem bylo vydání bankocetlí. První emisi vydala Wiener-Stadt-Banco na základě vládního patentu ze dne 27.9.1760 dnem 1.7.1762 pro dědičné země v hodnotě 12. mil zlatých. Byly vydány v hodnotách 5, 10, 25, 50 a 100 zlatých. Tiskla je dvorní tiskárna. Při placení dávek je státní pokladna přijímala jen do poloviny sumy místo kovových peněz, ale všechny poplatky placené Vídeňské městské bance bylo nutné odvádět z 1/3 v bankocetlích.

11. 3. Zavedení drobných měděných mincí

Drobné stříbrné nominály představovaly po dlouhá staletí slabý článek měnového systému. Stručně řečeno obsahovaly nižší obsah stříbra, než byla jejich nominální hodnota. To je předurčovalo k spekulacím. Proto byly v roce 1760 zavedeny měděné mince.

11. 4. Rušení soukromých mincovních privilegií

Vládě Marie Terezie se dařilo obratnou politikou postupně omezovat mincovní aktivity soukromých vydavatelů. Napomáhal tomu i skutečnost, že řada vydavatelů sama omezovala svou ražbu, která se v malých objemech nevyplácela. Stát přitom nabízel i možnost, že soukromé ražby mohly být za příslušný poplatek raženy ve vládních mincovnách, kde jejich výroba mohla být lépe kontrolována. Po složitých jednáních tak byla v roce 1758 zastavena ražba v biskupské mincovně v Kroměříži a nebyla již obnovena. Další mince razili olomoučtí biskupové (od roku 1772 arcibiskupové) ve vídeňské mincovně.

11. 5. Měnový vývoj 1780-1816

Za vlády Josefa II. (1780_1790) a Leopolda II. (1790-1792) pokračovalo vydávání papírových bankocetlí. Monarchie se však zapletla do válek s revoluční a později napoleonskou Francií, což představovalo značná vydání. Navíc války nebyly úspěšné, znamenalo monarchii Františka II. (1792-1835) územní ztráty a tím pokles daňových výnosů.

František II byl přinucen vzdát se hodnosti císaře Svaté říše římské a přijal titul císaře Rakouského jako František I. Z tíživé situace si státní pokladna pomáhala novými emisemi bankocetlí, které ztrácely svou hodnotu.

Na sklonku roku 1810 obíhalo přes 1 mld. nominální hodnoty. Krizová situace musela být řešena státním bankrotem.

Prezident dvorské komory Josef hrabě Wallis provedl finančním patentem r. 1811 devalvaci znehodnocených bankocetlí. Patent zavedl novou papírovou měnu, lidově zvanou „šajny“ (Einlösungsscheine – výplatní listy). Bankrot byl proveden 1:5, a to i pro měděné mince. Pro placení soukromých dluhů však stanovil odstupňovaný přepočítací klíč podle doby vzniku závazku. Současně bylo přislíbeno, že další papírové peníze nebudou vydávány.

Ani Wallisova reforma situaci nevyřešila vzhledem k novým vojenským operacím se znovu přistoupilo k emisi papírových peněz, tzv. „anticipačních listů“, které mohly být použity k zaplacení daní. K dalšímu oficiálnímu státnímu bankrotu přitom nedošlo jen díky válečné náhradě od nakonec poražené Francie a díky anglické půjčce.

Stabilizace politických poměrů po skončení válek (Vídeňský kongres) umožnila uspořádat rozhárané peněžní poměry. Měl to zajistit vznik Privilegované rakouské národní banky v roce 1816. Banka byla založena jako akciová společnost a pověřena vydáváním bankovek.

Privilegium bylo uděleno na dobu 25 let. Banka měla právo zakládat pobočky. Stahování předchozí měny z oběhu se provádělo několika způsoby. Nová banka, kterou řídily přední osobnosti z řad podnikatelů a bankéřů se osvědčila a přispěla k uspořádání hospodářských poměrů.

Tento vývoj byl narušen vypuknutím revoluce v roce 1848. Už na jaře byla zastavena výměna papírových peněz na mince u drahých kovů. Rakousko tak znovu mělo papírové peníze s nuceným oběhem. Po krytí vojenských výdajů se vláda rychle zadlužila.

11. 5. Nouzová platidla

Revoluční události let 1848-1849 způsobily výkyvy v oběživu a docházelo k nedostatku drobných mincí. Proto začaly různé právní (města,) i fyzické osoby (obchodníci, hostinští) vydávat vlastní platidla, obvykle v nejnižších nominálech. Nouzová platidla (nouzovky) byla papírová, kovová nebo skleněná. Platila obvykle několik měsíců, někdy ovšem docházelo k několika emisím téhož vydavatele. Stát v období několika měsíců proti nim nevystupoval příliš energicky, ostatně jejich rozsah nemohl ovlivnit měnovou situaci.

11. 7. Spolková měna a zlatý rakouského čísla

Obr. 13. Spolkový 2 tolar Františka Josefa I. (1848-1916), 1857, mincovna Vídeň. Pamětní mince na dokončení Jižní dráhy, rubní strana.

Zavedení rakouské změny mělo odstranit nedostatky dosavadního oběživa a současně bylo reakcí na měnící se vnější politické a ekonomické podmínky. Rakousko, které se zapletlo v roce do Krymské války (1854-1856), z ní vyšlo oslabeno. Reformou byl pověřen ministr financí Karel Ludvík von Bruck. Reforma byla rozložena do několika kroků.

Dne 24. ledna byla uzavřena smlouva o měnové unii mezi rakouským císařstvím a Lichtenštejnskem na jedné straně a Německým celním spolkem na straně druhé. Ten byl založen na existenci celní libry o hmotnosti 500 g. Z této jednotky bylo raženo 45 rakouských zlatých, značeno jako 45 zl. rakouského čísla. 1 zl. r. č. se dělil na 100 krejcarů.

Měnová dohoda předpisovala signatářům ražbu minimálního množství spolkových tolarů. Od zahájení platnosti smlouvy do konce roku 1863 mělo být raženo nejméně 24 spolkových tolarů na 100 obyvatel. Po tomto datu mělo být každé čtyři roky nejméně 16 tolarů na 100 obyvatel. Ražba spolkových dvoutolarů a zlaté spolkové koruny nebyla omezena, Rakousko jich razilo poměrně málo.

Zavedeny byly spolkové tolary a dvou toлары. Z jedné libry se razilo 30 spolkových tolarů neboli 15 spolkových dvoutolarů.

Dne 1. listopadu 1857 byla provedena v Rakousku další měnová reforma a zavedena měna rakouská, rakouské číslo. Základem byl zlatník r. č.

1 spolkový tolar se rovnal 1,5 zlatníku rakouské měny.

Na území monarchie platily všechny spolkové měny a současně rakouské spolkové tolarly platily ve státech spolku.

Poměr ke konvenční měně byl stanoven takto:

100 zl. K. m. jest 105 zl. R. č.

100 zl. R. č. jest 95. zl. k. m.

Současně byly zavedeny v rámci celní unie zlaté koruny a půlkoruny a zastavena ražba zlatých dukátů. Reforma nebyla dovedena do konce, původně se předpokládalo zavedení zlatého standartu, ale nakonec byl zaveden spolkový tolar, který se rovnal 1 a půl zl. r. č. Dalším opatřením roku 1857 bylo definitivní zrušení soukromých mincovních práv. Byla zrušena mincovna v Praze. Postupně se produkce mincí omezila na dvě mincovny – Vídeň, jejíž mince byly označovány A, a Kremnice B. Mincovna v Karlovském Bělehradu byla uzavřena v roce 1871, mincovna v Miláně byla ztracena v roce 1859 a mincovna v Benátkách ztracena v roce 1866.

Výměna oběživa byla provedena v letech 1857-1859 a na území monarchie platily čtyři různé měnové systémy:

- A) konvenční měna zavedená v roce 1753 označována jako C. M. k. m., která byla složená z mincí a papírových platidel Součástí konvenční měny byly i křížové tolarly, které měly hodnotu vyšší asi o deset procent.
- B) vídeňská měna zavedená v roce 1811 (W. W.) tedy „šajny“.
- C) Rakouská měna (zkratka Ö. W. česky r. č. tedy rakouské číslo.
- D) Spolková měna (v dobových pramenech označována česky jako měna jednotní)

Veřejnost byla pro vzájemných převodech jednotlivých měn informována celou řadou úředních vyhlášek. Platil základní vztah:

100 zlatých konvenční měny se rovná 250 zlatých vídeňské měny, což je 105 zlatých rakouské měny a ty se rovnají 70 spolkovým tolarům.

Pro měnu v Lombardsku-Benátsku byl stanoven převod:

1 rakouská lira se rovná 20 krejcarům

100 rakouských lir se rovná 35 zlatých rakouské měny.

Uvedené převody měn připomínají, že rakouská vláda nemohla stáhnout starší platidla z oběhu, množství mincí i papírových platidel bylo značné. Kromě toho byly v rámci spolkové měny povoleny určité ražební kvóty, ročně 24 spolkových tolarů na sto obyvatel, od roku 1863 každé čtyři roky nejméně 16 tolarů na 100 obyvatel, spolkových dvoutolarů si mohlo razit podle potřeby. Starší platidla měla být vyměněna do roku 1859. Zavedení rakouské měny také umožňovalo poprvé ražbu pamětních mincí.

Dohoda o spolkové měně také povolovala rakouské vládě pokračovat v ražbě levantských tolarů podle pravidel konvenční měny, které nesměly být používány na území státu.

Levantský tolar se tak proměnil v minci obchodní. Původní dohoda předpokládala jejich ražbu jen do roku 1865, ale později bylo povolení prodlužováno.

Tento pozitivní vývoj narušila v roce 1859 válka. Sardinské království se svým francouzským spojencem se snažilo vytlačit Rakousko z Itálie. Rakouská vláda pod dojmem vojenských výdajů zrušila v dubnu 1859 směnitelnost papírových peněz za mince z drahých kovů, jejichž cena začala stoupat. Postupné ozdravení měny probíhalo pomalu a stávalo se součástí kritiky režimu.

Dne 27. prosince 1862 byla obnovena povinnost výměny bankovek za drahé kovy. Banka musela vytvořit fyzicky zásoby drahého kovu v jedné třetině hodnota všech bankovek vydaných nad limit 200 milionů zlatých

V roce 1866 vypukla válka s Pruskem, která skončila podstatným oslabením rakouského císařství. Byl vytvořen Severoněmecký spolek pod vedením Pruska a dalším důsledkem byl vznik německého císařství v roce 1871, což se v měnových vztazích projevilo vznikem nové měny- marky.

Zatím poražené rakouské císařství muselo provést vnitřní reformy. Z nich nejvýznamnější bylo rakousko-uherské vyrovnání. Ponecháme-li stranou mnohé důsledky, musíme uvést proměnu měny. Rakouská vláda nemohla dostát svým závazkům, které vyplývaly z dohody o spolkové měně, a proto od ní odstoupila dne 13. června 1867.

Reformou r.1857 na bázi celní libry o 500 g stříbra bylo raženo v nové soustavě 45 zlatých o 100 krejcarech („zlaté rakouského čísla“), a to po dohodě s Německou celní unií.

Pro domácí potřebu se razily 2-, 1- a 1/2zlatky (floriny), dále pak 20-, 10-, 5 krejcarů ze stříbra, z mědi pak 4-, 1- a 1/2 krejcaru. Kromě nich obíhaly samozřejmě i papírové bankovky. V oběhu však nadále zůstávaly starší bankovky i mince a vznikaly náročné problémy s přepočty, protože hodnota konvenční měny byla zhruba o 5% vyšší než u měny rakouského čísla. Např. 100 zlatých rakouského čísla se rovnalo 95 zlatým konvenční měny. Kromě toho

si veřejnost poprvé v historii musela zvykat na dekadickou soustavu (viz. 1 zlatý rak. čísla = 100 krejcarů). Přitom velice rozšířený dvacetník konvenční měny se rovnal 0,34 zlatky rak. čísla, obíhaly i staré tolary, půltolary a čtvrttolary (1 tolar = 2,30 nové zlatky r. č.). Celkově ve 2. pol. 19. st. převažovalo v oběhu papírové oběživo, obíhal i papírový desetikrejcar. Císařským patentem z 19.9.1857 byly zavedeny mince s následujícími parametry (váha, obsah drahokovu, ryzost):

- 2zlatník	24,691 g,	22,22 g stříbra	0,900
- zlatník	12,345 g	11,11 g	0,900
- čtvrtzlatník	5,341 g	2,77 g	0,520
- desetikrejcar	2,000 g	1,00 g	0,500
- pětikrejcar	1,330 g	0,50 g	0,375

Tříkrejcar z obecného kovu vážil 10g, dále se razily krejcar a půlkrejcar.

Jako spolkové mince se razily:

- ze zlata koruna o váze 11,11 gramu, o ryzosti 0,900 (10 gramů zlata) a půlkoruna o váze 5,555 gramu, stejné ryzosti (5 gramů zlata)
- ze stříbra spolkový dvoutolar o váze 37,12 g a ryzosti 0,900 (33,408 g stříbra) a tolar s přesně polovičními parametry o stejné ryzosti

Jako obchodní mince se razily:

- čtyřdukát o váze 13,95 gramu o ryzosti 0,9869 (tj. zlaté zrno vážilo 13,768) a
- dukát o váze 3,49 gramu, stejné ryzosti, konečně pak
- stříbrný levantský tolar o váze 28,05 gramu, ryzosti 0,833 (tj. 23,387 g stříbra, první tyto tzv. „tolary Marie Terezie“ se razily již od r.1741)

V r.1866 byla ražba zlatých spolkových korun ukončena, od r.1870 do reformy v r.1892 existovaly zlaté čtyřzlatníky a osmizlatníky. Neměly úředně stanovený poměr k zákonné stříbrné měnové jednotce, nebyly to tedy kurentní, ale obchodní mince.

Dočasné zlepšení měnové situace Rakouska umožnilo od září 1858 přistoupit ke směnitelnosti bankovek za drahý kov, přičemž byl poprvé v historii rakouského cedulového bankovníctví stanoven přesný způsob krytí obíhajících bankovek: alespoň 1/3 měla být kryta drahými kovy, zbývající 2/3 měly být uhrazeny krátkodobými a snadno zpeněžitelnými cennými papíry, jež

byly získány eskontem nebo lombardem. Válečné zápletky s Itálií však již v dubnu 1859 vedly k zastavení výměny bankovek za drahokov.

Válka s Pruskem opět nepříjemně narušila měnový oběh; vydávaly se státovky a nekryté bankovky, takže náprava měny se musela opakovat.

Druhé období rakouské měny začalo v roce 1867 po prohrané válce s Pruskem. V roce 1867 Rakousko z celního spolku vystoupilo, a došlo k Rakousko-uherskému vyrovnání. To se projevilo změnou podoby mincí, kdy ražby z Kremnice nesly maďarské texty. Také se to projevilo v roce 187... reformou cedulové banky, vznikla Rakousko-uherská banka a i na bankovkách byly nápisy v němčině a maďarštině.

V průběhu doby bylo stále zřetelnější, že stříbro se stávalo nevýhodné pro krytí měny.

Světové zásoby stříbra se nerovnoměrně zvyšovaly a jeho cena kolísala.

V třetím období rakouské měny se zesílila slabina, neboť jako v celé dosavadní historii byla měna rakouského čísla založena na stříbrném základě. Od roku 1872 cena stříbra na světových trzích trvale klesala a v roce 1879 se vyrovnala cena zlatého ve stříbře s cenou zlatého v papírových penězích. Měnu ohrožovala volná ražba mincí. Podle tohoto ustanovení mohl každý občan nechat ve státní mincovně razit z dodaného stříbra zákonné mince (obvykle zlatníky). Mincovna účtovala jen ražebné, tedy určitý poplatek. Spekulanti nakupovali levně stříbro a jeho ražbou na zlatníky dosahovali zisk. Ve vídeňské mincovně stoupla ražba zlatníků v roce 1879 oproti roku 1875 sedmkrát, v Kremnici dokonce dvanáctkrát. Proto byla v roce 1879 volná ražba zlatníků zastavena a byla zrušena povinnost mincovny nakupovat stříbro za nominální hodnotu. Pak již neměla cena stříbra vliv na kurs peněz. Spekulantům zbyla možnost razit levantský tolar. Tento stav byl dodržován do konce zlatníkové ražby, problémem byl poměr ceny zlata a stříbra.

Rozvoj bankovníctví negativně ovlivnil krach vídeňské bursy v roce 1873.

Pamětní mince.

Zavedení tuzemské a spolkové mince bylo spojeno s ražbou pamětních mincí (obvykle v hodnotě zlatníků, dvouzlatníků, tolarů a dvoutolarů), Ražbu pamětních mincí schvaloval výhradně císař. Tyto mince jsou výtvarně hodnotné a sběratelsky oblíbené. K dějinám peněz má z těchto ražeb vztah zlatník z roku 1875, ražebný na počet dosažení hloubky 1000 metrů v dole sv. Vojtěch na Březových horách u Příbrami (raženo asi 4500 ks) nebo dvouzlatek ražený k obnově dolování stříbra v Kutné Hoře z roku 1887 (raženo asi 400 kusů).

11. 8. Korunová měna a zavedené zlatého standardu

Jak jsme již uvedli, v průběhu 19. století kolísala cena stříbra na světových trzích a postupně dokonce klesala. Podle reformy z roku 1857 bylo možno si nechat ve vídeňské mincovně vyrazit zákonná platidla z dodaného kovu, což vedlo k určitým spekulacím.

Problémy se stříbrem jako základem měny vedly nejprve k rozhodnutí ministerstva financí o zrušení ražby stříbrné zlatky na soukromý účet a zrušení povinnosti Rakousko-uherské banky přijímat stříbrné slitky za bankovky (1879) a 11.8. 1892 k rozhodnutí o přechodu ke zlaté korunové *měně*.

V tomto mezidobí zákonné stříbrné měny, ale bez ražby na soukromý účet se kupní síla zlatníku odpoutala od hodnoty stříbra (přímého měnového statku) v stříbrném zlatníku obsaženého. Cena stříbra tehdy dále klesala (proto došlo k zastavení soukromé ražby), ale kurz zlatníku neklesal. Měnové opatření tedy směnnou hodnotu zlatníku podchytilo; zůstala až do r.1892 na stálé úrovni směnné hodnoty stříbra z r.1879. Stříbro tedy nebylo přímým měnovým statkem. Od r.1887 bylo zavedeno tzv. nepřímé kontingentování emise bankovek. Dovolovalo pružněji vydávat oběživo podle potřeby ekonomiky – jen 2/5 obíhajících bankovek měly být nadále kryty kovem, zbytek měl mít vyhovující bankovní úhradu. Jestliže suma kovem nekrytých bankovek převýšila 200 mil. z., byla banka povinna platit z tohoto překročení roční 5%ní daň.

K r.1900 byl ukončen přechod rakousko-uherské měny na zlatý základ (podle záměru z r.1892). Ani tehdy však nebyla rakouská koruna na úrovni britské libry, tj. na úrovni pravého zlatého standardu. Byla to tzv. funkční zlatá měna devizová. To je měna se zákonně stanoveným obsahem zlata v peněžní jednotce, ale bez volné ražby zlatých mincí na soukromý účet a bez povinnosti cedulové banky směňovat bankovky za zlato v zákonném kurzu; platila však povinnost směňovat je za zlaté devizy (např. za libru, frank apod.). Z 1 kg ryzího zlata se razilo 3 267 korun, povinné krytí úvěrových bankovek kovem bylo stanoveno na 40%. Na stejné úrovni jako rakouská koruna byl tehdy i ruský rubl.

Rakousko-uherská banka udržovala úspěšně na stále úrovni devizové záznamy na vídeňské burze. Pro oběh byly od r. 1892 z čistě demonstračních důvodů raženy zlaté 10 a 20 K, později od r.1907 i 100 K, aby se obyvatelstvo přesvědčilo, že rakouská koruna je zlatá měna (v témže roce byl ukončen oběh státovek). Mince se však brzy vracely do pokladen banky. Tezaurační činitel byl téměř nulový; v oněch idylických dobách lidé neměli důvod

nedůvěřovat papírovým penězům či schovávat zlato na „horší časy.“ Navíc (kromě zlaté stokoruny) byly zlaté mince neprakticky lehké. Základem tohoto posílení rakousko-uherské měny byla aktivní obchodní bilance se zeměmi se zlatou měnou a odstranění dříve chronických schodků státního rozpočtu.

Uhersko si sice vynutilo přejmenování cedulové (soukromé!) banky na Rakousko-uherskou (1878), ale nesnažilo se prosadit, aby si mohlo v pravidelně dohadované (na 10 let) měnové a celní unii vydávat do oběhu peníze podle uvážení uherské vlády prostřednictvím samostatné státní cedulové uherské banky. V Rakousku-Uhersku byla vysoká „bankovní kultura“ a ČSR po r. 1918 věru mohla navazovat na její dobré tradice. Jak jsme v předchozím textu mohli sledovat, stačilo souvislé mírové období a měna byla v pořádku.

Ze stříbra byly raženy mince v hodnotě 5, 2 a 1K, z obecných kovů haléře (20, 10, 2 a 1). Stříbrná koruna vážila 5 gramů o ryzosti 0,835, zlatá dvacetikoruna vážila 6,775067 g o ryzosti 0,900 (tj. obsahovala 6,09756 g zlata) a desetikoruna o stejné ryzosti měla poloviční váhu.

Bankovky pak byly tištěny v hodnotách 10, 20, 50, 100 a 1000 K. Poměr korun ke zlatkám rak. čísla byl stanoven 2:1, povinně se muselo oficiálně počítat na koruny od 1.1.1900.

Přišla však válka a již císařské nařízení ze 4.8. 1914 zmocnilo vládu k mimořádným opatřením. Téměř v zápětí byl zrušen předpis o povinném zlatém krytí, aby se opatřily možnosti financování války pouhým emisním tiskem. Zákonitě pak kurz koruny klesal a cedulová banka, vědoma si neúčinností eskontní úrokové sazby jako prostředku ke zlepšení platební bilance, ponechala ji po celou válku na nezměněné výši 5%. Za války došlo k výdeji bankovek o hodnotě 1 a 2 K a k ražbě nových mincí: 10-, 20- a 2haléře.

V r.1916 zavedla vláda vázané devizové hospodářství; v jeho rámci zřídila i devizovou ústřednu jako nucenou organizaci pro obchod s devizami. K dalšímu utužení pohybu deviz došlo v r.1918. Je zajímavé, že monopol Rakousko-uherské národní banky měl stejně končit již v r.1919; z důvodu zániku říše nebyl pochopitelně obnoven.

Válka a poválečný zmatek v rozpadající se monarchii vedl po měnové stránce k tomu, že se celkový kovový poklad od r.1914 do konce února 1919 snížil o 79%, zatímco množství papírových bankovek v oběhu se zvýšilo o 1 765%.

Shrnutí kapitoly

Kapitola je důležitá svým dopadem do nedávné minulosti. Ukazuje studentům, jak se vlivem rozvoje hospodářství a obchodu zrychlovaly reformní zásahy v oblasti měnových prostředků. Rovněž se projevila vzrůstající provázanost světové ekonomiky a obchodu. Směnné prostředky se v této době výrazně proměnily, od mincí se vývoj zaměřil na papírová platidla a bezhotovostní styk. Poučné je sledování marné snahy státu o zamezení inflace nemírným zvyšováním oběživa.

Otázky k zamyšlení

1. Zamyslete se nad výhodami zlatého standartu.
2. Připomeňte si hlavní politické události 19. století, které ovlivnily vývoj směnných prostředků.

Kapitola 12 Vývoj československé a české měny

Cíl kapitoly

V této kapitole se studenti mohou seznámit s poměrně složitým vývojem měny na našem území v 20. století, kdy často docházelo k politickým změnám.

Časová zátěž

2 hodiny

Úvod

Republika československá vznikla v roce 1918 a zdělila řadu komplikovaných hospodářských a politických problémů. Rozpad Rakouska-Uherska znamenal z hospodářského hlediska ztrátu odbytiště v průmyslových výrobců, které do té doby plynuly do zemí uherské koruny. Po hospodářské stránce zaostalé Slovensko ani nově připojená Podkarpatská Rus nemohly tyto ztráty nahradit. Byla provedena nostrifikace průmyslových podniků a bank, které sice působily na území republiky, ale měly své centrály až dosud ve Vídni, čímž se zamezilo částečně politickým tlakům.

Ztráta těchto trhů postihla zejména průmyslové oblasti v pohraničí, kde sídlilo po staletí obyvatelstvo, které se hlásilo k německé národnosti, a se vznikem nového státu převážně nespojovalo svou další národní existenci. Pokusy německého obyvatelstva, které se chtělo od nově vzniklé republiky odtrhnout, republika rázně potlačila.

I přes tyto obtíže nový stát rozvíjel ve vnitřní politice demokratické principy a snažil se o přátelské ekonomické i kulturní kontakty s okolními zeměmi. Ostře reagovala československá vláda na snahy nově vzniklého Rakouska o připojení k Německu (což se za změněné situace podařilo až Hitlerovi v roce 1938). Stejně tak hrozila zásahem, pokud by Maďarsko obnovilo uherský stát v předválečném rozsahu. Snaha izolovat Rakousko a Maďarsko vedlo ke vzniku tzv. Malé dohody (Československo, Jugoslávie a Rumunsko). V rámci malé dohody se Československo snažilo prohloubit hospodářské vazby (expanze československých bank na Balkán), ale odklon Rumunska a Jugoslávie od demokratických principů Malou dohodu oslabil (Rumunsko v průběhu 2. světové války se stalo spojencem Německa).

Vývoj měny V Československu můžeme rozdělit pro přehlednost do několika časových úseků, ale na druhé straně musíme připomenout, že některé vývojové tendence působily dlouhodobě, tedy bez ohlasu na toto členění.

12. 1. Období 1918-1919: Vznik československé měny- měnová odluka

Na území nově vzniklého státu obíhala měna bývalého Rakouska-Uherska. Prvým ministrem financí se stal JUDr Alois Rašín (1867-1923), který musel čelit narůstající inflaci a připravovat novou měnu. V době vzniku republiky panovala obava z nedostatku oběživa, jehož podstatnou část kontrolovaly rakouské a maďarské banky. Proto už 19. 11. 1918 byl přijat zákon o zavedení náhradních obchodních platidel (č. 49/1918 Sb.). Podle tohoto zákona je měla vydat Zemská banka království Českého, byly připraveny i jejich návrhy, které vytvořil Alfons Mucha. Protože se však podařilo nedostatek bankovek překonat, nebyla emise náhradních obchodních platidel.

V krátké době nebylo možno připravit tisk vlastních platidel, v zemi obíhala platidla zanikajícího Rakouska-Uherska, což přinášelo nebezpečí inflace.

Ministr financí A. Rašín proto prosadil provedení okolkování části oběživa. V noci ze dne 25.- 26.února 1919 byly uzavřeny státní hranice a ve dnech 3.- 12. 3. proběhlo okolkování bankovek, které se nacházely na území státu. Byly okolkovány bankovky Rakousko-uherské banky v hodnotě 10, 20, 50, 100 a 1000 K (nekolkovaly se papírové koruny a dvoukoruny a samozřejmě mince), které se tak staly československými státovkami. Neokolkovaná platidla mimo hranice státu již nemohla vývoj ohrozit. Platidla se vyměňovala v poměru 1: 1. Část soukromé zásoby těchto státovek byla zadržena na zvláštních účtech a za ně vyměňována státní nucená 1proc. půjčka, kterou se mohla platit dávka z majetku. Tím se podařilo zmenšit celkovou výši oběživa, což působilo nepochybně protiinflačně. Dále byly sepsány válečné půjčky, pokladniční poukázky Rakousko-uherské banky, cenné papíry, běžné účty, depozita a drahé kovy . Měnová odluka proběhla úspěšně a v odborné literatuře je akce vyhodnocena velmi pozitivně. Tento uspokojující průběh nemohly ohrozit ani drobné chyby. Došlo rovněž k padělání kolků, ale většina z nich byla odhalena.

V podmínkách neustálého chvatu, který v prvních měsících po vzniku nového státu panoval, bylo uvažováno i p změně názvu československé měny, uvažovalo se o názvu rašín, sokol, lev, hřívna, groš, jiný návrh hovořil o československém franku.

Posléze byl prozatímně ponechán název koruna československá - Kč.

12. 2. Období 1919-1926: Upevňování československé měny

Dne 6. března 1919 byl zákonem ze dne 6. března 1919 založen Bankovní úřad ministerstva financí (BÚMF), který vykonával funkci emisního ústavu. Předsedou byl ministr financí nebo jeho zástupce a deset členů bankovního výboru, prvním ředitel byl Augustin Novák. Prvá emise státek byla vydána na základě zákona č. 187/1919 Sb. ze dne 10. dubna 1919 (emise nese datum 15. duben 1919) byla tištěna v několika tiskárnách doma i v zahraničí (Vídeň, New York).

Mincovna v Kremnici byla vyřazena z provozu odvozem strojů a zařízení do Budapešti, v roce 1919 byla poškozena během vpádu maďarské Rudé armády. Prvé československé mince se tak v Kremnici začaly razit až 2. června 1921, stroje byly zakoupeny v Paříži, Frankfurtu n. M. a ve Vídni, autorem návrhů Otakar Španiel.

Rašínova měnová politika byla výrazně deflační s tlakem na ceny i mzdy, což bylo kritizováno politiky i ekonomy, ale v této politice pokračovali i jeho nástupci. Dalším Rašínovým cílem bylo zlaté krytí československé měny. Rozvážná hospodářská politika vedla mimo jiné i k postupnému narůstání zlatých a devizových rezerv. Cílem bylo udržení stabilního devizového kurzu i za cenu státních intervencí, což kladně působilo na reálný hospodářský život, československá koruna byla zahraničím uznávána jako měna zlaté devizy. Toto postavení bylo prohloubeno v r. 1925, kdy došlo spíše k stanovení pevné vazby Kč k frankovému bloku, ČSR se stala v podstatě součástí systému zlaté devizové měny. Stát si stále ponechával kontrolu nad devizovým hospodářstvím a k uvolnění vázaného devizového hospodářství došlo až v r. 1928, ale za zhoršení ekonomické situace bylo zase obnoveno.

12. 3. Období 1926-1938: Stabilizace československé měny, měna kryta zlatem

Dalším důležitým krokem v měnové oblasti bylo zřízení cedulové banky. Dne 1. dubna 1926 zahájila činnost Národní banka československá v Praze se zpětnou činností od 1. 1. 1926 (zákon z 14. 4. 1920 č. 347/1920). Byla to akciová společnost, akciová jistina 12 milionů zlatých dolarů USA, čili 12 000 akcii po 100 dolarech. Stát vlastnil 30 procent

akcií. Banka převzala aktiva i pasiva BÚMF. Národní banka byla pověřena na 15 let vydáváním bankovek při povinnosti zajistit stálý kurs k zlatým měnám. Za prvé dva roky mělo být krytí 20 procent a pak mělo být krytí zvyšováno o jedno procento ročně až do výše 35 procent. V čele banky stál guvernér jmenovaný prezidentem republiky, vrchní dozor prováděl stát prostřednictvím vládního komisaře. Guvernér předsedal bankovní radě o 10 členech, která se členila na tři odbory: valutový, úvěrový a administrativní, kterému podléhala i tiskárna bankovek. Bankovní rada byla pověřena správou majetku NBČS, vedla obchody banky a prováděla měnovou politiku. NBČS také začala budovat síť poboček.

Prvým guvernérem se stal JUDr Vilém Pospíšil, od 23. února 1934 JUDr Karel Engliš.

Dne 7. 11. 1929 bylo stanoveno, že akciová jistina byla převedena z dolarů na Kč a byl poprvé stanoven zlatý obsah koruny 0, 04458 g ryzího zlata (1 kg zlata je 22 431,15 Kč), současně bylo stanoveno, že do roku 1935 musí být kryto 35 celkového oběhu bankovek. Měla být vydána i zlatá stokoruna, ale tento záměr nebyl realizován. Tímto opatřením se ČS stala členem tzv. zlatého bloku. Dne 30.května 1928 zahájila činnost nová tiskárna bankovek (Státní tiskárna v Praze), která byla vybavena moderní technikou, která ztěžovala vznik padělků. Z nich byly nebezpečné zejména padělky, které byly zhotovovány v Budapešti a byly inspirovány snahou poškodit ekonomiku ČSR.

Dne 17. února 1934 byl zákonem č. 25/1934 Sb. byl snížen zlatý obsah o jednu šestinu, 1 Kč se rovnala 0, 03715 g ryzího zlata (1 kg zlata je 26 918 Kč) a povinné krytí bylo sníženo na nejméně 25 procent. Touto devalvací byla posílena schopnost vývozního průmyslu.

Při rozpadu tzv. zlatého bloku v roce 1936 došlo k další devalvací (1 Kč jest 0,03121 g ryzího zlata, 1 kg jest 32 041 Kč). Směnitelnost bankovek za zlato nebyla stanovena zákonem, ale prakticky byla bankou prováděna až do politické krize v roce 1938.

Zákonem z 23. března 1923 byla povolena ražba československého dukátu o hmotnosti 3, 490896 a zrnů 3,442410 g zlata. S různou intenzitou byly až do roku 1938 raženy dukáty i jejich násobky. Prvých sto kusů bylo očíslováno a přiděleno vládním představitelům s prezidentem Masarykem v čele. Kremnická mincovna z těchto razidel je ojedinele razila i v době Slovenského štátu a naposledy v roce 1951 bylo raženo 900 kusů. Ze sběratelského hlediska stále stoupá cena těchto mincí, která mnohonásobně převyšuje cenu drahého kovu.

Státní mincovna v Kremnici se dostal mezi špičkové evropské firmy tohoto zaměření a začala na zakázku dostávat mince i jiným státům. Medailérská škola O. Španiela byla dlouho uznávána pro svou vysokou uměleckou úroveň.

V mezinárodním měřítku došlo v době světové ekonomické krize (1929-1933) k postupnému oslabení zlatého standardu a Velká Británie (1931 a USA (1934) přistoupily k zavedení nuceného oběhu bankovek bez povinné možnosti směny za drahý kov. Francie v čele tzv. zlatého bloku (od 1933) se snažila o oživení zlatého standardu ale už v říjnu 1934 byl frank devalvován a změna bankovek za zlato zastavena.

12.4 Období 1938-1939: Destabilizace československé měny

Zhoršená politická situace nutila NBČS provádět opatření pro případ válečného konfliktu, byla připravena rezervní tiskárna platidel a papírna v Harmanci na Slovensku. Na Slovensko byly tajně přesunovány i zlaté rezervy.

Za zhoršující se mezinárodněpolitické situace se vyhrocoval vztah mezi Čechy a Slováky. Politická vyjednávání se slovenskou reprezentací vedlo např. k tomu, že už v lednu 1939 bylo zavedeno označení koruna a banka přejmenována na Národní banka Česko-Slovenská.

Po obsazení bylo již 16. března 1939 ve výnosu o zřízení protektorátu Čech a Morava stanoveno, že se říšská marka stává zákonným platidlem vedle koruny. Dne 20. března 1939 byl stanoven poměr 1 říšská marka je deset korun, což poškozovalo korunu, odborná literatura se shoduje, že reálný kurs byl 1 RM je 6-7 korun. Cedulová banka byla přejmenována na Národní banku pro Čechy a Moravu a byla podřízena dozoru Říšské banky. Oběživo bylo postupně obměňováno. Protektorát ztratil mincovnu v Kremnici a ražbu mincí prováděla firma Vichr a spol. s. a v Lysé nad Labem.

Nacisté měli zájem o zlaté rezervy, dne 24. března 1939 převzala Říšská banka v Berlíně 23 087 kg ryzího zlata z Londýna, které tam uložila NBČS u Bank of England, jen část československého zlata zůstala v zahraničí. NBČM musela odprodat další zlato Říšské bance a bylo odvezeno i zlato průmyslových závodů, celkem se tak nacisté zmocnili 42 899 kg ryzího zlata.

Obr. 14. Československo, 10 dukát 1936, mincovna Kremnica, 34,41 g.

12. 5. 1939-1945: Rozpad československé měny, protektorátní měna.

Výsledky mnichovské smlouvy měly na kvalitu naší měny destruktivní vliv. Počátkem března r.1939 (před okupací) musela pražská Národní banka odvést do Říše 14 563 kg zlata. V říjnu 1938 byla v Sudetech prohlášena za zákonné oběživo říšská marka (RM) vedle tehdejší Kč v poměru 1 Kč za 12 feniků. Dalším nařízením pak byl oběh Kč v Sudetech dne 31.10. ukončen. Na územích odstoupených Polsku byl zaveden polský zlotý v poměru 16 zlotých za 100 Kč a na územích odstoupených k Maďarsku byl zaveden pengő v poměru 100 pengő za 700 Kč, na Podkarpatské Rusi připojené k Maďarsku v březnu 1939 se postupovalo stejným způsobem.

Národní banka musela čelit dvěma hlavním problémům, jež hrozily rozvrátit měnu:

1. deficitu u státních financí (příčiny jsou snad zcela jasné)
2. tlaku na devizové rezervy vyvolanému odlivem kapitálu, zejména židovského.

Další škody vyplynuly z uloupení zlatých a devizových rezerv. 23 087 kg zlata získali nacisté v březnu 1939 na základě vynuceného příkazu Národní banky z londýnské Bank of England na účet Říšské banky, o zabavení a výhodných nákupech zlata na území protektorátu (přes 20 tis. kg) nemluvě. Úhrnem se nacisté na náš úkor zmocnili asi 45 tun měnového zlata.

Na Slovensku byla okamžitě po vzniku samostatného státu vytvořena vlastní měna – koruna slovenská a to 4.4.1939; do konce dubna byly staré čs. bankovky opatřovány přetiskem

„Slovenský štát“ a urychleně pak nahrazovány vlastními bankovkami. Ve stejný den (4.4.1939) vznikla i Slovenská národní banka, jež měla vůči vládním orgánům menší suverenitu než NB4S – stát se u ní mohl zadlužovat buď zcela bezúročně, či za výhodných podmínek. Slovenské komerční banky přitom byly zákonnou cestou nuceny k upisování státních půjček.

Do r. 1940 byl kurz k protektorátní koruně 1:1, v poměru k RM byl nejprve převzat již uvedený devizový kurz Kč (1:11,6); to oproti paritě kupní síly znamenalo nadhodnocení marky o 50%. Tento kurz byl udržován až do r. 1942, kdy parita kupní síly byla již 1:4. Kurz marky však neklesl pod 6 Ks. Vykořisťování Slovenska bylo uskutečňováno na stejném principu jako u českých zemí, marka ovšem nebyla zákonným paralelním oběživem. Na území Slovenského štátu byl zvyšován počet obíhajících peněz.

12. 6. Období 1940-1945: Příprava obnovené československé měny

Dne 9. července 1940 jmenoval Edvard Beneš 1. československou vládu v emigraci, ministrem financí se stal dr. Ing. Eduarda Outrata a od 27. 10. 1940 dr. Ladislav Feierabend. Vláda začala připravovat novou měnu od podzimu 1941. Přípravy postupovaly rychle a 5. června 1942 vláda odsouhlasila tisk nových platidel v několika anglických tiskárnách. V roce 1944 byly pro zamýšlenou kolkovací akci připraveny i kolky (kterými mělo být označeno protektorátní oběživo), ale k tomu posléze nedošlo. Politické napětí mezi londýnským a moskevským odbojovým centrem ukazuje i fakt, že od roku 1944 vytištěny v Moskvě poukázky pro příslušníky 1. československého armádního sboru.

V době Slovenského národního povstání byla nařízením Slovenské národní rady z 4. září 1944 byla pobočka Slovenské národní banky přeměněna v dočasné ústředí cedulové banky pro osvobozená území, ale takto fungovala jen do 4. října 1944. V prvních měsících roku 1945 začali Němci demontovat stroje v mincovně v Kremnici a zbývající stroje zničili před ústupem.

Snaha o stabilizaci světové měny vedla k obnovení jednání, která vyvrcholila jednáními v Breton Woods v USA ve dnech 1-22. července 1944. Jednání byla zakončena dohodou o vzniku Mezinárodního měnového fondu a Mezinárodní banky pro obnovu a rozvoj. Prakticky

to znamenalo obnovu zlatého standardu, který byl zprostředkován americkým dolarem (pevný kurs do roku 1971 46 dolaru za 1 unci zlata. V roce 1971 byl vytvořen systém volně pohyblivých měnových kurzů členských zemí MMF - tzv. floating.

Základní cíle MMF jsou:

- podporovat mezinárodní měnovou spolupráci
- usnadňovat rozšiřování a vyvážený růst mezinárodního obchodu
- podporovat devizovou stabilitu
- napomáhat vytváření mnohostranných platebních systémů
- dočasně zpřístupňovat své zdroje členům majícím potíže s platební bilancí
- zkrátit trvání a zmírnit stupeň nerovnováhy v mezinárodních platebních bilancích členů.

Jednání v Bretton Woods se zúčastnilo 45 účastníků, v současné době má MMF přes 180 členů .

Československo bylo členem MMF od čtyřicátých let. V roce 1954 bylo jeho členství pozastaveno pro neplnění povinností vyplývajících ze Stanov (rozsah poskytování ekonomických údajů). Po roce 1989 požádalo Československo o obnovení členství a 20. září 1990 přistoupila Česká a Slovenská Federativní Republika k Dohodě o Mezinárodním měnovém fondu jako 152. člen MMF. Od tohoto dne bylo obnoveno členství bývalého Československa v bretton-woodských institucích. K 1.1.1993 bylo zajištěno nástupnictví obou nově vzniklých států v těchto institucích. (podle http://www.mfcr.cz/cps/rde/xchg/mfcr/xsl/mfo_imf.html)

Prameny:

Oficiální stránky MMF <http://www.imf.org/external/index.htm>

12. 7. Období 1945-1948: Obnova československé měny

Obnova stabilních měnových poměrů bylo jedním z priorit vlády v obnoveném Československu a vláda i za složitých poměrů postupovala aktivně. Už 19. května 1945 byl vyhlášen zákaz oběhu říšských marek, platnost protektorátních platidel se rozšířila na celé území státu, byla vyhlášena platnost korunových poukázek z roku 1944. Současně byla potvrzena platnost slovenské koruny na území Slovenska, která však neměla být přijímána v českých zemích, na Slovensku bylo postupně ukončeno užívání maďarských pengö.

Dalším nutným krokem bylo částečné okolování oběživa na Slovensku. Mimořádně obtížné bylo odstranění cenových rozdílů mezi Slovenskem a českými zeměmi. Dědictví „černého

obchodu z válečné doby se nedařilo odstraňovat, neboť zůstal v podstatě zachován přídělový systém. Dne 1. listopadu 1945 byla obnovena československá měna Kčs, která měla nahradit Kč, K a Ks v poměru 1:1. Na osobu bylo možno vyměnit v poměru 1. : 1. , tedy 500 Kč. Ostatní sumy v hotovosti, vklady a běžné účty byly blokovány. Zároveň byl stanoven kurs Kč k US dolaru 1: 50. Přídělový systém byl zachován.

Dekretem presidenta republiky byla zřízena Národní banka československá, nikoliv jako akciová společnost ale jako veřejný ústav.

12. 8. Období 1948-1953: Cesta k měnové reformě

Politický vývoj v letech 1945-1948 byl poznamenán v mezinárodním měřítku vznikem tzv. studené války a ve vnitřní politice rostl význam KSČ. Ve zkratce lze konstatovat, že narůstaly metody direktivního řízení ekonomiky. Po té, co KSČ převzala moc ve Československu, postupně klesala hodnota koruny, projevoval se negativní vliv nekrytého růstu platů některých kategorií obyvatelstva. Důležitým prvkem se stávala i obrovská investiční činnost. Obě tendence vyvolávaly inflační prostředí.

V roce 1950 byla zrušena Národní banka československá a zřízena Státní banka československá. Její reorganizace kopírovala sovětskou praxi, nová instituce odvíjela svou kompetenci od kompetencí vlády a tím i politického mocenského centra. Ztratila tak právně deklarovanou nezávislost dosavadního ústředního měnového a cedulového orgánu. Státní banka československá měla kromě úkolu cedulové banky i úlohu zajistit financování státního rozpočtu. Její centrální pozici posilovala i skutečnost, že do ní byly zařazeny Živnostenská banka, Tatrabanka a Poštovní spořitelna. Ve svém důsledku tato opatření přineslo řadu krizových jevů v ekonomice. Státní plánování neuspělo a vlivem rozličných okolností došlo k rozpadu státního plánu. Důsledkem byly problémy v sociální oblasti, podle statistik se dokonce v roce 1950 zastavil růst dělnických mezd. V roce 1951 přicestovala do Prahy první skupina sovětských ekonomických poradců a důsledkem jejich činnosti bylo odstraňování posledních prvků v oblasti národního hospodářství, kterými se Československo vymykalo z východního bloku. Vázla jednání se západními partnery a připravoval se výstup Československa z mezinárodních finančních institucí.

V roce 1949 byla zřízena Rada vzájemné hospodářské pomoci, která měla pomoci hospodářské spolupráce mezi zeměmi tzv. sovětského bloku. Spolupráce měla být prováděna

bez přímé návaznosti na zlato formou tzv. převoditelného rublu. Pro tyto operace bylo nutno v dalších letech založit Mezinárodní banku hospodářské spolupráce.

12. 9. Období 1953-1989: Měna v období socialismu

Zhoršující se měnová situace přinášela řada komplikací. Přídělový systém, který měl obyvatelstvu zajistit potraviny a spotřební zboží, měl vážné nedostatky, rostl černý obchod. Řešením měla být měnová reforma, jejím formálním důvodem bylo právě odstranění přídělového systému.

K 1. červnu 1953 byla provedena měnová reforma, která znamenala zásadní obrat. Tajně připravovaná reforma, kdy oběživo bylo připraveno v Sovětském svazu, vyvolala nepokoje a zvýšila napětí ve společnosti.

Výměna starých platidel probíhala ve dnech 1.- 4. června 1953 podle odstupňovaných kategorií.

Částky do 300 Kč byly vyměněny v kursu 1: 5, vyšší částky v hotovosti nad tuto základní sumu v poměru 1:50. Vklady do výše 5000 (starých) Kč v poměru 1:5, vyšší částky progresivně v určitých intervalech až po 1:50. Bez náhrady byly škrtnuty částky deponované na vázaných vkladech, zřízených v roce 1945 a tuzemské cenné papíry.

Znehodnoceny byly úspory obyvatelstva a reforma přispěla k likvidaci posledních zbytků soukromého podnikání. Provedením reformy ztratilo Československo výhody, které plynuly ze členství v Breton-woodských institucích a vyčlenilo se z hospodářsky vyspělého prostředí většiny světa, který se po skončení války dynamicky rozvíjel. Náhradou mělo být československé koruny se sovětským rublem.

Další období je poznamenáno dominancí marxistických ekonomických teorií, formulovanými podle sovětských představ. V našich souvislostech to v praxi znamenalo plnou závislost bankovního sektoru na státní a politické moci. Stát kontroloval držení cizích měn mezi obyvatelstvem. Byla vytvořena síť zvláštních obchodů, ve kterých bylo možno platit zvláštními poukázkami, které byly vyměňovány za cizí měny. Omezeny byly také možnosti vlastnit zlaté mince.

V 80. letech byla vydána nová série papírových platidel. S odporem obyvatelstva se setkala emise stokorunové bankovky s obrazem Klementa Gottwalda, ještě před listopadem 1989 byla stažena a do oběhu byly vráceny staré stokoruny.

Mezinárodní banka hospodářské spolupráce, v činnosti od roku 1964. MBHS byla založena vládami členských států RVHP v roce 1963. Současnými vlastníky banky je devět států –

Ruská federace, Česká republika, Polsko, Bulharsko, Rumunsko, Slovensko, Kuba, Mongolsko a Vietnam. Hlavním důvodem pro vznik této banky bylo zajištění mnohostranného zúčtování vzájemných dodávek zboží a služeb pro členské státy. Avšak vzhledem k tomu, že od roku 1991 přešly státy RVHP na tržní formy obchodování, bylo mnohostranné zúčtování fakticky ukončeno a MBHS tím ztratila hlavní náplň své činnosti. Členské státy se rozhodly pro zachování MBHS s tím, že je nutné zásadně změnit její základní cíle a aktivity na přísně komerčních základech. Kritickou finanční situací, do které se banka dostala na počátku 90. let, byla však paralyzována její další normální činnost. Neschopnost některých členských zemí splácet úvěry přijaté od MBHS způsobila, že rovněž banka nebyla schopna dostát svým závazkům vůči západním věřitelům a ocitla se v platební neschopnosti. Většina dlužnických zemí v minulých letech své závazky splatila, doposud však zůstává neuhrazen dluh Kuby. Ruská strana vypořádala svůj dluh koncem roku 2007. Tento krok byl významný pro ozdravení finanční situace banky, avšak možnost zásadního rozšíření jejích obchodních aktivit závisí na míře vypořádání kubánského dluhu. (Podle http://www.mfcr.cz/cps/rde/xchg/mfcr/xsl/mfo_mbhs.html)

12. 10. Období 1989-1992: Měna v období posílení směnitelnosti koruny

Po politických změnách na přelomu let 1989-1990 bylo měna postupně upravována tak, aby mohla být zajištěna její volná směnitelnost, což bylo provedeno v několika krocích. Bylo obnoveno členství v mezinárodních finančních institucích, byť za změněných právních podmínek.

12. 11. Období 1993 - : Vznik české měny

Vznik České republiky si vynutil i změny v měnové oblasti. Podle určitých pravidel byly rozděleny majetky hlavních finančních institucí obou vznikajících států. Obíhající oběživo bylo rozděleno 2. kolkovací akcí, která oddělila oběživo v obou nových státech, vznikla koruna česká a koruna slovenská.

Následovala emise nových bankovek, které byly dány do oběhu už v průběhu roku 1993. Problém představovala ražba mincí nového státu. Česká republika ztratila dosavadní mincovnu v Kremnici, první ražby musely být vyrobeny v zahraničí. Záhy však ražbou nové mince byla pověřena mincovna v Liberci.

Otázky k zamyšlení

1. Ujasněte si etapy vývoje měny po roce 1918
2. Jakými ekonomickými nástroji byla udržována stabilita československé koruny v letech 1919-1938.
3. Jaké jsou hlavní zásahy socialistického státu do bankovní a měnové oblasti.

Vybraná a užitá literatura

Všeobecné práce:

Carson, R. A: Coins ancient, medieval and modern. London 1962

Grierson, P.: Coins of medieval Europe. London 1991.

Hásková, Jarmila-Kučerovská, Taťána- Moravec, Jaroslav- Sejbal, Jiří- Surga Lepold-Svobodová, Dana- Šimek, Eduard: Peníze v českých zemích do roku 1919. Praha 1996.

Nohejlová-Prátová, Emanuela: Základy numismatiky. Praha 1986, 2 vyd.

Sejbal, Jiří: Základy peněžního vývoje. Brno 1997

Sejbal, Jiří: Dějiny peněz na Moravě. Praha 1979

Vorel, Petr : *Od pražského groše ke koruně české. Průvodce dějinami peněz v českých zemích.* 2. rozš. vyd. Praha, Havran 2004

Lidé a peníze. [Aut.]: Vencovský, František - Kopecký, Ladislav a kol. b.m., Createam 2002. 68 s., obr. [Expozice České národní banky.]

Staněk, Jaroslav : *Peníze v Českých zemích. Přehled mincí a papírových peněz v dějinných a hospodářských souvislostech od 10. století dodnes.* [Spolupracoval]: Bajer, Jan. Praha, P.A.S. 1995

Odborná periodika

Numismatický časopis československý

Numismatické listy

Numismatický sborník

Slovenská numismatika

Folia numismatica

Měnové teorie, bankovníctví

Dějiny měnových teorií na českém území. [Aut.]: Vencovský, František - Půlpán, Karel a kol. Praha, Oeconomica 2005

Vencovský, František a kol.: *Dějiny bankovníctví v českých zemích.* Praha 1999

Vencovský, František : *Měnová politika v české historii.* Praha, Česká národní banka 2001

Dějiny bankovníctví v českých zemích. [Věd. red.]: Vencovský, František. [Ved. autoři]: Jindra, Zdeněk - Novotný, Jiří - Půlpán, Karel - Dvořák, Petr et al. Praha, Bankovní institut 1999

 Dějiny měnových teorií na českém území. [Aut.]: Vencovský, František - Půlpán, Karel a kol. Praha, Oeconomica 2005

Encyklopedie

Hlinka, Bohuslav- Radoměrský, Pavel: *Peníze celého světa.* Praha 1981

Hlinka, Bohuslav- Radoměrský, Pavel: *Peníze, poklady, padělky. (Mince a jejich nálezy na československé území.* Praha 1996, 2. vyd.

Petráň, Zdeněk- Radoměrský, Pavel: *Encyklopedie české numismatiky* Praha 1996

Petráň, Zdeněk- Radoměrský, Pavel: *Obrazová encyklopedie numismatiky.* Praha

Staněk, Jaroslav-Bajer, Jan: *Peníze v českých zemích (Přehled mincí a papírových peněz v dějinných a hospodářských souvislostech od 10. století dodnes).* Praha 1995

Starověk

Kurz, Karel : *Úvod do antické numismatiky 2. Římské mince.* Praha, Česká numismatická společnost, pobočka Praha - Národní muzeum v Praze 1995

Kurz, Karel : *Mince starověkého Řecka a Říma. Antická numismatika.* Praha, Libri, Česká numismatická společnost 2006.

Středověk

Denárová měna

Kompendia mincí:

Bobek, Jan: *Mincovníctví olomouckých biskupů ve středověku.* Brno 1986

Cach, František: *Nejstarší české mince I-IV.* Praha 1970-1982

Šmerda, Jan : *Denáry české a moravské. Katalog mincí českého státu od X. do počátku XIII. století.* [Die böhm. u. mähr. Denaren.] Brno, Nakl. Datel 1996

Videman, Jan - Paukert, Josef : *Moravské denáry 11. a 12. století.* Kroměříž, Česká numismatická společnost, pobočka v Kroměříži a nakl. ELCEbook 2009

Kučerovská, Taťána : *Předmincovní platidla. In: Peníze v českých zemích do roku 1919.* Pacov, Česká národní banka, NUGA 1996, s. 9-29

Sejbal, Jiří : *Denárová měna. In: Peníze v českých zemích do roku 1919.* Pacov, Česká národní banka, NUGA 1996, s. 31-49

Spufford, Peter: *Money and its use in medieval Europe*, Cambridge 1988

Spufford, Peter: *Handbook of Medieval Exchange (1300-1500)*. London 1986

Spufford, Peter : *Money and its Use in Medieval Europe*. Cambridge, Cambridge University Press 1988

Krejčík, Tomáš : "*O pecunia totius mali regina, fraudis et doli amica...*" *Peníze v kultuře středověku*. *Theatrum historiae* 6, 2010, s. 179-190

Petráň, Zdeněk: *První české mince*. Praha 1998

Lutovský, Michal – Petráň, Zdeněk: *Slavníkovci mýtus českého dějepisceví*. Praha 2005

Grošová měna

Němečková, Věra - Sejbal, Jiří : *Nález mincí a slitkového stříbra v Černožic. Peníze posledních Přemyslovců a počátky české grošové měny*. Hradec Králové, O. Čermáková 2006

Hásková, Jarmila : *Pražské groše (1300-1526)*. Praha, NM - ČNS 1991. 282 s. České, moravské a slezské mince 10.-20. století. NM v Praze "Chaurova sbírka". Sv. 3.

Hásková, Jarmila : *Grošové období. In: Peníze v českých zemích do roku 1919.* Pacov, Česká národní banka, NUGA 1996, s. 51-61

Castelin, Karel: *Česká drobná mince doby předhusitské a husitské (1300-1471)*. Praha 1953

Hásková, Jarmila: *Pražské groše z let 1471-1526*. Hradec Králové 1971

Sejbal, Jiří: *Moravská mince doby husitské*. Brno 1965

Šmerda, Jan : *Denáry české a moravské. Katalog mincí českého státu od X. do počátku XIII. století*. Brno, Nakl. Datel 1996

Jan, Libor : *Václav II. a struktury panovnické moci*. Brno, Matice moravská 2006

Sejbal, Jiří: *Moravské mincovnictví 13. století*. K tisku připravili Dagmar Grossmannová a Tomáš Krejčík. Plzeň 2008

Raný novověk

Kompennia mincí a papírových platidel:

Bajer, Jan : *Papírová platidla Československa 1919-1993, České republiky, Slovenské republiky 1993-1999. = Czechoslovak paper money, Slovak paper money 1993-1999.* 4. přeprac. a dopl. vyd. Praha, Elektris 1999

Filip, Vladimír: *1759-1918. Papírové peníze Od Marie Terezie po Karla I.* Brno 2005

Halačka, Ivo: *Mince zemí koruny české I – III,* Kroměříž 1988

.....

Vorel, Petr : *Stříbro v evropském peněžním oběhu 16. - 17. století.* Praha, Rybka 2009. 407 s

Nemeškal, Lubomír : *Počátek ražby českého tolaru a konec ražby pražského groše (1469-1561), Peněžně-historická studie.* Praha, Vandas 1997. 148 s

Nemeškal, Lubomír – Vorel, Petr: *Dějiny jáchymovské mincovny a katalog ražeb. I. 1519/1520-1619.* Pardubice 2011

Svobodová, Dana : *Konvenční měna. In: Peníze v českých zemích do roku 1919.* Pacov, Česká národní banka, NUGA 1996, s. 77-87, 27 obr.

Surga, Leopold : *Papírové peníze. In: Peníze v českých zemích do roku 1919.* Pacov, Česká národní banka, NUGA 1996, s. 121-139, 26 obr.

Šimek, Eduard : *Tolarové období. In: Peníze v českých zemích do roku 1919.* Pacov, Česká národní banka, NUGA 1996, s. 63-75, 36 obr.

Soukromé mincovnictví v českých zemích v novověku

Suchomel, Dan - Videman, Jan : *Mincovnictví olomouckých biskupů a arcibiskupů. (1608 - 1820).* Kroměříž, Česká numismatická společnost - pobočka Kroměříž 1997.

Mincovnictví církevních institucí ve střední Evropě. [Ed.]: Grossmannová, Dagmar - Štefan, Jan T. - Videman, Jan. Kroměříž, Česká numismatická společnost 2010. 136 s., il. Acta numismatica Bohemiae, Moraviae et Silesiae. 13. [Sborník z konference, Kroměříž 24. 26. 4. 2008]

Polívka, Eduard: *Mincovní památky šlechtických rodů v Českých zemích.* Praha 2000

Valentin Urfus: *Pražští směnárníci a bankéři v 18. století.* Pražský sborník historický 1967-1968, s. 44-57.

Měnové poměry 19. a 20. století

Filip, Vladimír: *1759-1918. Papírové peníze Od Marie Terezie po Karla I.* Brno 2005

Moravec, Jaroslav : *Rakouská měna. In: Peníze v českých zemích do roku 1919.* Pacov, Česká národní banka, NUGA 1996, s. 89-99, 36 obr.

Moravec, Jaroslav : *Korunová měna. In: Peníze v českých zemích do roku 1919.* Pacov, Česká národní banka, NUGA 1996, s. 101-119, 73 obr.

Štaif, Jiří : *Peníze a společnost. Několik sond do vztahů mezi tradiční mentalitou a společenskou modernizací v české národní společnosti 19. století. In: Finanční elity v českých zemích (Československu) 19. a 20. století.*

Balcarová, Jitka : *Finanční elity německých nacionálních peněžních ústavů a jejich aktivity v takzvaných regionálních svazech Němců v českých zemích. In: Finanční elity v českých zemích (Československu) 19. a 20. století.* Praha, Dokořán 2008,

Nečas, Ctibor: *Podnikání českých bank v cizině 1898-1918.* Brno 1993.

Období po roce 1918

Novotný, Jiří - Šouša, Jiří : *Czechoslovak National Bank (1926-1938) - guardian of fiscal and financial stability of the first Czechoslovak Republic.* Prager wirtschafts- und sozialhistorische Mitteilungen 5, 1999, s. 129-151.

Vencovský, František : *Vzestupy a propady československé koruny. Historie československých měnových poměrů 1918-1992.* Praha, Oeconomica 2003

Němečková, Věra : *Naše měna a peníze v zajetí politiky 1938-1947. O československé měnové reformě 1945.* Praha, Libri 2008.

Surga, Leopold - Pekárek, Jiří : *České bankovky a mince 1993-1998.* Pacov, Nuga 1998. 170 s., il. Rés. angl. s. 161-170.

Vencovský, František : *Německá marka - česká koruna - euro. In: Češi a Němci. Dějiny - kultura - politika.* Praha, Paseka 2001, s. 351-363.

Vencovský, František : *Vzestupy a propady československé koruny. Historie československých měnových poměrů 1918-1992.* Praha, Oeconomica 2003.

Aulehla, Zdeněk : *Československý měnový systém a Velká krize. In: Měnové systémy na území českých zemí 1892 - 1993.* Opava - P., Ústav historie a muzeologie FPF Slezské univerzity Opava 1995, s. 77-80.

Hásková, Jarmila- Košťel, M.- Novotný, J.- Jiří Pekárek Jiří –Surga, Leopold: *Československé bankovky, státovky a mince 1919-1992.* Praha 1993

Jirásek, Zdeněk- Šůla, Jaroslav: *1:50 Velká peněžní loupež v Československu 1953.* Ostrava 1992

Němeček, Eduard: *Mezinárodní měnový systém. Otázka konvertibility, stability a likvidity.* Praha 2000

Sear, Simon: *EURO: jak se vyrovnat s důsledky zavedení evropské měny.* S předmluvou Michala Tomáška k českému vydání Praha 1999

Novotný, Jiří - Šouša, Jiří : *Banka ve znamení zeleného čtyřlístku. Agrární banka 1911 - 1938 (1948).* Praha, Karolinum 1996.

Šouša, Jiří - Šůla, Jaroslav : *Peníze v proměnách moderní doby. Tvorba československých bankovek v letech 1945-1989.* Praha, Nová tiskárna Pelhřimov 2006.

www.eurocoins.org

Vybrané odborné pojmy

Měna souhrn celé existující peněžní soustavy –zlaté, stříbrné a papírové peníze.

Mince- kus kovu určitého tvaru, jehož stříž a zrna garantuje vydavatel (mincovní pán) a obrazem a opisem.

Papírová platidla –státovky, bankovky a úvěrová platidla

Stříbrné mince obvykle rozdělují na plnohodnotné (kurantní) a neplnohodnotné (drobné mince).

Vnější a vnitřní znaky mincí:

Střížek – kousek kovu obvykle kulatého tvaru, který je opatřen lící a rubní ražbou, méně často jednostranný. Lící strana (avers) je ta strana mince, na níž je písmem i obrazem (portrét, erb) vyznačen vydavatel mince – mincovní pán.

Ražba mince- výrobní proces v mincovně nebo ztvárnění líce a rubu mince.

Fabrika mince- kvalita provedení ražby na aversu a reversu mince.

Typ mince: obrazová a textová totožnost lících a rubních ražeb většího počtu mincí téhož vydavatele. Nový typ vzniká změnou lícího nebo rubního razidla, která je opticky postižitelná nepatrná změna textu nebo obrazu se nazývá variantou.

Obraz na minci – náplň je různá- figurální, architektonické, rostlinné, zvířecí, erbovní, hagiografické atd. Obrazy na minci jsou významným prostředkem, jímž vydavatel mince propaguje svou moc a její působení.

Text na minci. Text, který obíhá po okraji mince nazýváme opisem, legendou. Je-li text v mincovním poli, nazýváme jej nápisem. Někdy bývá text i na hraně.

Jazyk textu na mincích: v antice převládala řečtina a latina, které se udržely až do středověku, řečtina v Byzanci a latina přežívá ojedinelé dodnes. Čeština je doložena v osobních jménech na českých denárech v 10-12. století). Až v roce 1577 byla ražena mince, která nesla označení hodnoty Maley gross).

Letopočet se objevoval v antickém období . Data ovšem byla zvolena podle doby úřadování nebo vlády vydavatele. V českém materiálu se objevuje rok 1511 na dukátu Vladislava II. Původně byla datace prováděna římskými číslicemi, arabská čísla až od 15. století.

Označení hodnoty: bylo v několika systémech užíváno v antice, ve středověku vymizelo a bylo postupně zaváděno Na našich ražbách poprvé v roce 1300 vyjádřeno slovně – grossi pragenses. Pravidelně až v 16. století, kdy číslice označuje hodnou v krejcarech.

V mincovních textu je pravidelně uváděn vydavatel (pán mince) a nebo úředník zodpovědný za vydání mince. Mincmistři jsou uváděni zkratkou jména nebo obrazovou značkou. Dále je v textu uvedena mincovna, často jen zkratkou

Stříž mince: označení pro hrubou hmotnost mince. Ve středověku kolísala značně hmotnost jednotlivých kusů, protože ražba probíhala metodou al marco- z určité mincovní váhové jednotky kovu byl ražen stanovený počet mincí – tzv. mincovní číslo. Zdokonalení mincovní techniky umožnilo ražbu al pezzo , kdy jednotlivé kusy mají jednotnou hmotnost. Zprvu tak byla raženy mince zlaté, později zásadně všechny.

Jakost mince: ryzost mince vyjadřuje poměr drahých kovů k tzv. náčistu (obvykle měděné příměsi) v slitině připravené pro ražbu. Měď je nutno dodávat, aby se zvýšila odolnost mince ze stříbra nebo zlata proti opotřebování. Zprvu se udával u zlata v karátech (24 karátové zlato – ryzí zlato a u stříbra v letech (ryzí stříbro je šestnácti lotové). Dnes se udává v promile v měnové jednotce. Zjišťování jakosti se provádí řadou metod a je důležitou metodou ve středověké numismatice.

Zrno mince- hmotnost drahého kovu v každém střížku. Vyjadřuje se v gramech a lze jej vypočítat násobením celkové hmotnosti mince násobením jakostí v tisícinách.

Hodnota mince: termínem označujeme několik skutečností. Vnitřní hodnota mince je dána skutečnou cenou ryzího kovu v minci. Nominální hodnota je zákonem určená hodnota mince,

kteřou určuje vydavatel mince. Kursovní hodnota je vlastně cena mince na mezinárodním měnovém trhu.

Papířová platidla: kreditní peníze. Může je zavádět stát nuceným oběhem – stáťovky. Jindy je vydává emisní (cedulová) banka jako bezúročně poukázky, kterými slibuje výplata drahým kovem nebo devizami.

Numismatika- jako historická disciplína zkoumá jednak výrobní stránku platidel (mincování, bankovkový tisk), jednak sleduje vývoj různých typů platidel jako zvláštních forem ekonomického procesu (vývoj měny) a konečně jako nástroj směnných tj. společenských vztahů (peníze) (podle R. Nového).

V zásadě rozeznáváme dvě typy papířových platidel podle toho, zda je vydaly banky (bankovky) nebo stát (stáťovky). Pokud stát nepřevzal vydávání papířových platidel pověřoval jejich vydáváním (emisí tzv. cedulovou banku, v jednom státě může být i více cedulových bank). Nutná bezpečnost při výrobě papířových platidel vedla ke zřizování státních tiskáren cenin (které mohly vyrábět další typy cenných papírů), péče o kvalitu a bezpečnost, případně politické důvody (utajení měnové reformy) mohly vést k tomu, že si stát objednával tisk papířových platidel v zahraničí.

Latinská peněžní unie byla 19. pokusem sjednotit několik evropských měn tak, aby mohla být použita ve všech členských státěch. Unie byla založena na zlatém franku. Unii založily 23. prosince 1865 Francie, Belgie Švýcarsko a Itálie, platit začala 1. srpna 1866. K unii přistoupily další státy v roce 1868 (Španělsko, Řecko) a v roce 1889 (Rumunsko, Rakousko-Uhersko, Bulharsko, Venezuela, Srbsko, Černá Hora, San Marino a papežský stát. Unie zanikla v roce 1927.